

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی خراسان جنوبی

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

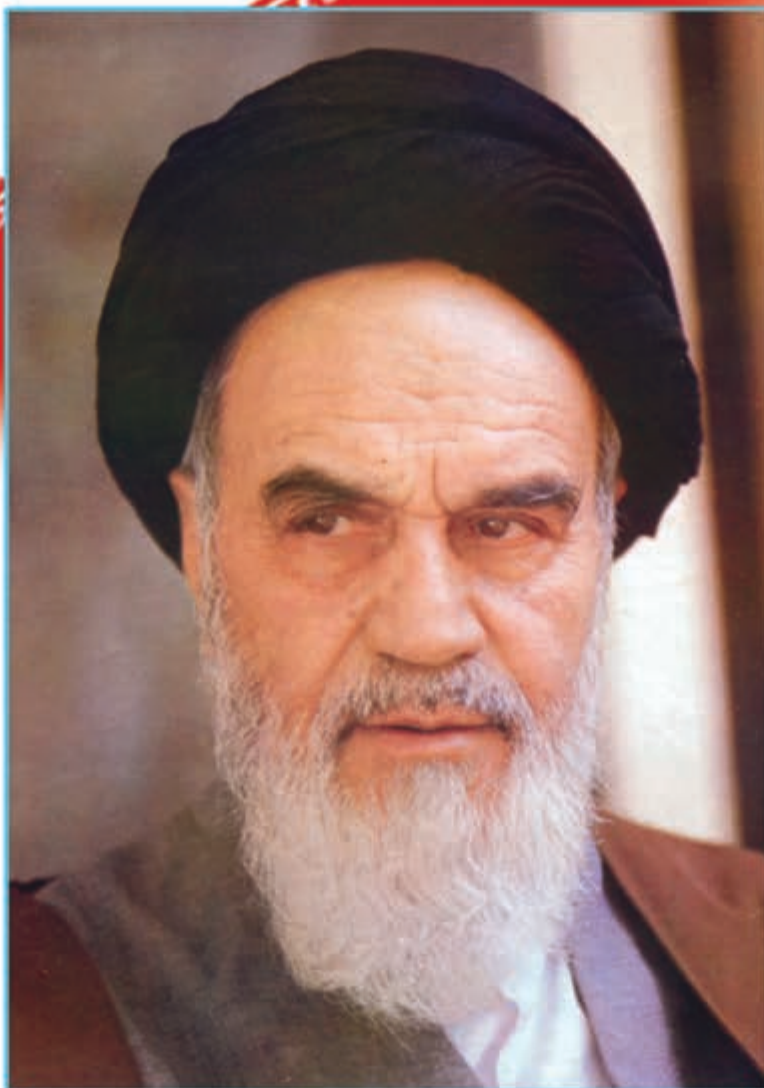
وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	استان‌شناسی خراسان جنوبی - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۱۰
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	محمدرضا هادی‌نیا، ایرج ضیایی، محمدباقر سورگی، محمد ولی‌پور، غلامعلی مرادی و علی محمد طالبی (اعضای گروه تألیف)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی:	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - مهدی رستمی (عکاس) - مریم نصرتی (صفحه‌آرا) - زهرا ایمانی‌نصر، شهلا دالایی، فاطمه‌صغری ذوالفقاری، سپیده ملک‌ایزدی، حمید نایت‌کلاچاهی و مریم دهقان‌زاده (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ:	چاپ یازدهم ۱۴۰۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت جایی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۰۲۴-۶ ISBN 978-964-05-2024-6

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی «قُدَس سِرُّهُ»

فهرست

۱	فصل اوّل : جغرافیای طبیعی استان خراسان جنوبی
۲	درس اوّل : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان
۵	درس دوم : ناهمواری های استان
۱۴	درس سوم : آب و هوای استان
۲۴	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۵۳	درس پنجم : بیابان ها و مشکلات زیست محیطی استان
۶۳	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان خراسان جنوبی
۶۴	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۶۹	درس هفتم : جمعیت استان
۷۴	درس هشتم : شیوه های زندگی در استان
۸۱	فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان خراسان جنوبی
۸۲	درس نهم : آشنایی با ویژگی های فرهنگی استان
۹۳	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان خراسان جنوبی
۹۴	درس دهم : پیشینه تاریخی استان
۱۰۰	درس یازدهم : جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران
۱۰۸	فصل پنجم : توانمندی های استان خراسان جنوبی
۱۰۹	درس دوازدهم : قابلیت ها و جاذبه های گردشگری استان
۱۲۳	درس سیزدهم : توانمندی های اقتصادی استان
۱۳۲	فصل ششم : شکوفایی استان خراسان جنوبی پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۳۳	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان
۱۴۴	درس پانزدهم : چشم انداز آینده استان

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌آستان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌آستان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوریانه کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان خراسان جنوبی (جنوب خراسان) از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ۱۳۷۸/۶/۷

حضرت آیت... خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی، با اشاره به نقش قابل توجه مردم این خطه از کشورمان در مبارزات اسلامی ملت ایران، وجود استعدادهای فراوان انسانی و طبیعی را در منطقه جنوب خراسان خاطر نشان کردند و ضرورت احیای این استعدادها را به عنوان یک دستور اسلامی، مورد تأکید قرار دادند.

مقام معظم رهبری از ایمان، پابندی و اعتقاد راسخ به حاکمیت دین و ارزش‌های اسلامی به عنوان خصوصیت همیشگی

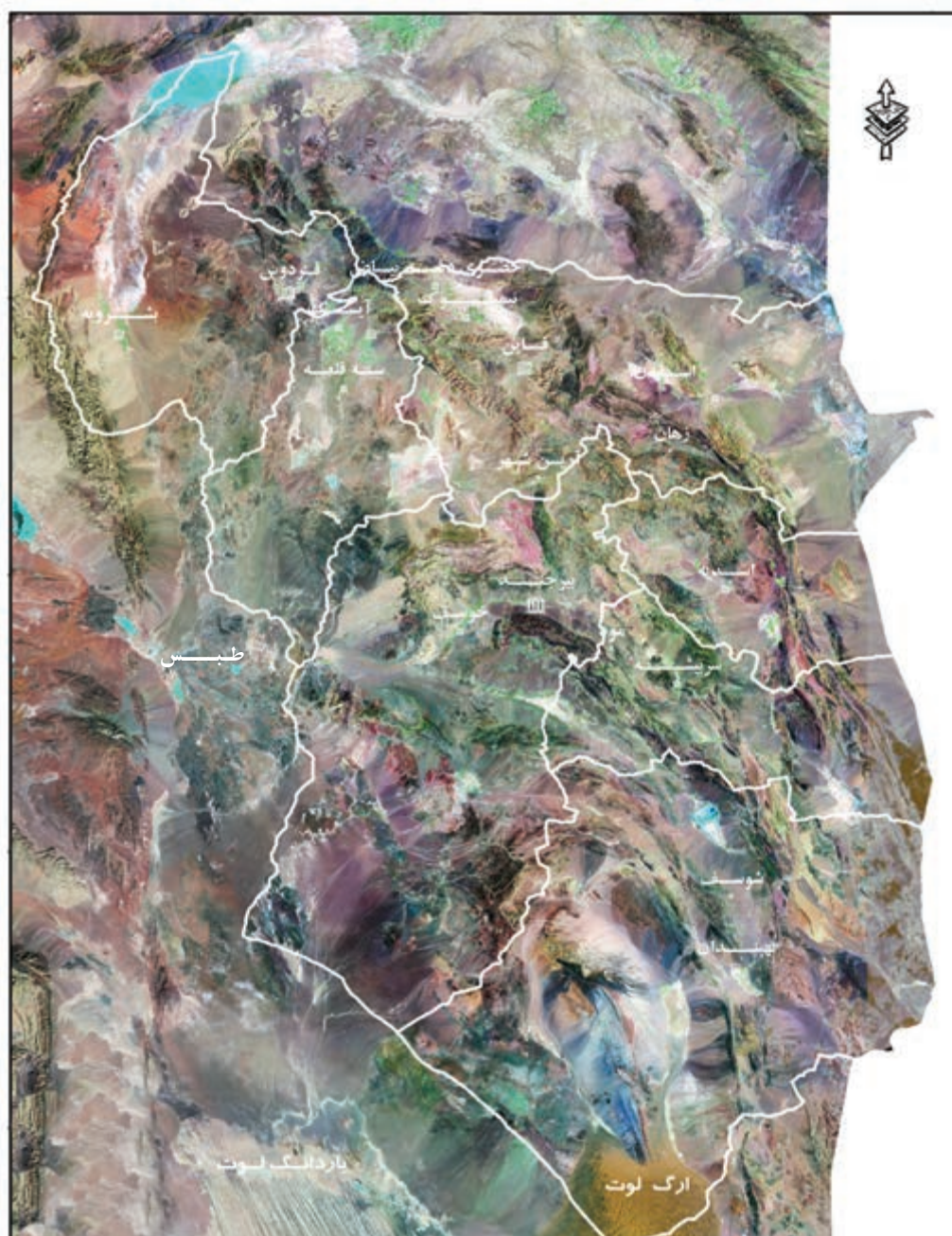
مردم بیرجند یاد کردند و فرمودند: در این شهر، علما و شخصیت‌های علمی و ادبی بزرگی پرورش یافته‌اند که مرحوم آیت... سیدحسن تهامی و مرحوم آیت... شیخ محمد حسن ضیاءآبتی و نیز حاج شیخ جواد عارفی، عالم کهنسال این شهر، از زمره آنان محسوب می‌شوند. مردم بیرجند به عنوان اسطوره‌ای از ملت ایران در دوره حاکمیت رژیم ستم‌شاهی، پابندی خود را در حمایت از هر حنجره‌ای که از آن نام اسلام و قرآن بلند می‌شد و برای حاکمیت دین فریاد می‌کشید، نشان داده است و برای مردم این شهر و مناطق جنوب خراسان، آمار و ارقام افتخارآمیزی از سرداران رشید و شجاع، شهدا، جانبازان و آزادگان به ثبت رسیده است.

حضرت آیت... خامنه‌ای از خاندان علم به عنوان دست‌نشانده‌های استعمارکهن و میراث‌خواران سلطه جهنمی بیگانگان در منطقه بیرجند یاد کردند و ضمن برشمردن تلاش‌های تحقیرآمیز آنان علیه علما، روحانیان و مردم مؤمن و با معرفت این شهرستان فرمودند: امروز در سایه حاکمیت اسلام، این منطقه از استعدادهای انسانی بالایی برخوردار است و استعدادهای طبیعی نظیر معادن غنی و سرزمین‌های بالقوه حاصلخیز، امکانات فراوانی برای پیشرفت و ارتقای سطح زندگی مردم به وجود آورده است، بنابراین دستور اسلام، احیای این استعدادهاست.

حضرت آیت... خامنه‌ای در بخش دیگری از سخنانشان بر ضرورت نگاه یکسان مسئولان نظام به تمامی نقاط کشور تأکید کردند و فرمودند: همه کسانی که در این کشور مسئولیتی دارند، باید بدانند که برای این نظام، مرکزیت کشور اولویت محسوب نمی‌شود، شمال، جنوب، شرق و غرب کشور همه در حکم واحد هستند و هیچ کدام از این مناطق حق بیشتری در منابع عمومی کشور نسبت به سایر مناطق ندارند. بنابراین دولت، مسئولان کشور و نمایندگان مجلس شورای اسلامی باید به همه کشور یکسان نظر کنند و هر جا محروم‌تر است، نظرشان به آنجا جدی‌تر، کارآمدتر و دلسوزانه‌تر باشد.

رهبر معظم انقلاب اسلامی بر ضرورت تلاش در جهت زدوده شدن محرومیت‌ها از مناطق جنوب خراسان تأکید کردند و خطاب به جوانان این منطقه فرمودند: از استعداد خود در فراگیری مهارت‌ها و کسب تخصص‌ها هر چه بیشتر استفاده کنید، خوب درس بخوانید و خود را مجهز کنید. البته علم به تنهایی کفایت نمی‌کند و انسان عالم، هنگامی مفید واقع خواهد شد که ایمان راسخ داشته باشد. مقام معظم رهبری حفظ وحدت و یکپارچگی ملت ایران را ضروری و حائز اهمیت دانستند و در پایان سخنانشان فرمودند: دشمنان ایران اسلامی در صدد هستند تا وحدت مردم را مخدوش کنند؛ گروه‌ها را در مقابل هم قرار دهند و با طرح شعارهای پوچ و بی‌معنی، جامعه را تقسیم کنند. ملت ایران باید زیر پرچم اسلام، منافع عظیم ملی، وحدت ملی و یکپارچگی خود را حفظ کند و این راه افتخارآمیز را با پیگیری شعارها، اهداف و ارزش‌های اسلامی ادامه دهد. رهبر انقلاب اسلامی بر وفور استعدادها در منطقه جنوب خراسان تأکید کردند و فرمودند: این منطقه باید بتواند از لحاظ مادی و معنوی روی پای خود بایستد و نیازهایش برآورده شود و برای این منظور لازم است مردم به‌ویژه جوانان مستعد و توانمند منطقه برای همکاری با دولت و مسئولین دولتی آمادگی داشته باشند.

این دشت‌های وسیع و حاصلخیز، این منابع سرشار و نیروی مستعد انسانی می‌تواند آینده این منطقه را به مراتب بهتر از آنچه که امروز هست، آباد کند و برای این منظور دستگاه‌های اقتصادی و فنی باید برنامه‌ریزی‌های انجام شده را با دقت پیگیری نمایند.

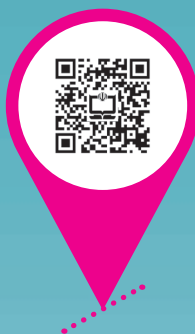

تصویر ماهواره‌ای استان خراسان جنوبی

این تصویر به وسیله ماهواره لندست 7 (LANDSAT) که مجهز به سنجنده ETM است گرفته شده است. در این تصویر پدیده‌های جغرافیایی به رنگ غیر حقیقی نشان داده شده است. با کمی دقت در آن ناهمواری‌ها، ارتفاعات، مسیل رودخانه‌ها و ... قابل مشاهده اند. در این تصویر مزارع و پوشش گیاهی به رنگ قرمز نشان داده شده است و مناطق روستایی وضعیتی پراکنده دارند که از خصوصیات روستاها در نواحی نیمه خشک حکایت دارد.

از تصاویر ماهواره‌ای برای پیش‌بینی‌های هواشناسی، تشخیص میزان آب رودها و دریاچه‌ها، برآورد میزان محصولات کشاورزی و به طور کلی بهره‌برداری از منابع زمین و برنامه‌ریزی‌های محیطی استفاده‌های ارزشمندی می‌شود.

(پردازش و تصویر: سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان خراسان جنوبی

درس اول موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

- آیا می‌توانید بگویید که استان خراسان جنوبی در کجای کشورمان واقع شده است؟
به شکل ۱-۱ نگاه کنید. در این درس شما با موقعیت نسبی و ریاضی استان خراسان جنوبی آشنا می‌شوید.
منظور از موقعیت نسبی و ریاضی یک محدوده جغرافیایی چیست؟

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جغرافیای طبیعی استان

موقعیت نسبی

استان خراسان جنوبی با وسعت ۱۵۰۷۳۲ کیلومتر مربع از شمال به استان خراسان رضوی از شمال غربی به استان سمنان، از جنوب شرقی به استان سیستان و بلوچستان، از جنوب غربی به کرمان، از غرب به استان یزد، اصفهان و از شرق به کشور افغانستان محدود می‌شود.

* استان خراسان جنوبی در شرق کشور و حاشیه شمال شرقی دشت لوت قرار دارد و مرکز آن شهر بیرجند است.
* آیا می‌دانید که استان خراسان جنوبی با ۹/۱۴ درصد از وسعت کشور، سومین استان وسیع کشور محسوب می‌شود.
روی نقشه سیاسی جهان و با کمک دبیر خود، چند کشور اروپایی کوچک‌تر از استان خراسان جنوبی را پیدا کنید و نام آنها را بنویسید.

موقعیت ریاضی (طول و عرض جغرافیایی)

به جدول ۱-۱ نگاه کنید. آیا می‌توانید بگویید استان خراسان جنوبی در چه طول و عرض جغرافیایی واقع شده است؟
موقعیت جغرافیایی می‌تواند بر آب و هوا، نوع پوشش گیاهی، فعالیت‌های انسانی، راه‌های ارتباطی و... استان اثر بگذارد.

جدول ۱-۱- طول و عرض جغرافیایی استان خراسان جنوبی

شرح		طول جغرافیایی شرقی				عرض جغرافیایی شمالی			
		حداقل		حداکثر		حداقل		حداکثر	
		درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه
استان		۵۵	۵۷	۶۰	۳۱	۳۰	۱۰	۳۵	

* استان خراسان جنوبی با کشور افغانستان حدود ۳۳۰ کیلومتر مرز مشترک دارد.

زمین‌شناسی استان

قسمت اعظم خراسان جنوبی از نظر زمین‌شناسی بین دو بلوک لوت در غرب و بلوک هلمند افغانستان در شرق قرار گرفته است.
قدیمی‌ترین سنگ‌های استان مربوط به دوران پرکامبرین می‌باشد که در ده سلم نه‌بندان و قاین مشاهده می‌شود. سنگ‌های مربوط به دوران پالئوزوئیک در غرب استان به‌ویژه بشرویه و فردوس دیده می‌شود.

رسوبات کواترنر در استان به‌صورت مخروط افکنه‌ها، پادگانه‌های آبرفتی، نهشته‌های دانه‌ریز، کلوت‌ها، دق‌ها و رسوبات تبخیری است که در برخی از آنها به دلیل شیب کم، منابع آب و خاک نسبتاً حاصلخیز، محل فعالیت‌های زراعی می‌باشد و بسیاری از روستاها و شهرهای استان در این مناطق به‌وجود آمده‌اند.

سرزمین‌های مرتفع و کوهستانی در مناطق مختلف استان به‌ویژه شمال و مرکز در دوره ترشباری شکل گرفته‌اند. لذا می‌توان گفت که اغلب کوهستان‌های خراسان جنوبی جزء کوه‌های جوان محسوب می‌شوند.
آیا می‌توانید بگویید که کوه‌های جوان از چه ویژگی‌هایی برخوردارند؟ از دبیر خود کمک بگیرید.

فعالیت گروهی ۱-۱

- ۱- نام استان‌های هم‌جوار با استان خراسان جنوبی را در جای مناسب روی نقشه بنویسید.
- ۲- نصف‌النهار 60° درجه شرقی و مدار 35° درجه شمالی را روی نقشه با رسم خط مشخص کنید.
- ۳- تأثیر موقعیت جغرافیایی را بر رشد و توسعه استان تجزیه و تحلیل کنید.

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

آدرس اینترنتی	معرفی سایت
www.sk-portal.ir	پرتال استانداری خراسان جنوبی
www.b.sko.ir	معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی
www.gsi.ir	سازمان زمین‌شناسی و اکتشاف معدنی کشور
www.gsi.ir/irangeology	زمین‌شناسی ایران

درس دوم ناهمواری های استان

به اشکال زیر توجه کنید. آیا می توانید بگویید وضعیت ناهمواری ها در استان ما چگونه است؟
در این درس شما با ناهمواری ها و همچنین پدیده زلزله در استان آشنا می شوید.
ناهمواری های استان ما، یا به صورت کوهستان با دامنه های پرشیب و دره های تنگ و عمیق یا در برخی نقاط دیگر به صورت سرزمین های پست و هموار دیده می شود. بنابراین می توان ناهمواری های استان را به دو دسته تقسیم کرد.
(الف) سرزمین های مرتفع (ارتفاعات)
(ب) سرزمین های پست و هموار (دشت ها)

شکل ۲-۲ چشم انداز مناطق پست در استان

شکل ۲-۱ چشم انداز مناطق مرتفع در استان

(الف) سرزمین های مرتفع (ارتفاعات)

کوه های استان ما بخشی از کوه های شرقی ایران اند که با ارتفاع و بارش بیشتر، چهره آب و هوای این مناطق را از سایر نواحی استان متمایز کرده و منشأ رودهای فصلی و پیدایش سکونتگاه های روستایی و شهری در این مناطق شده اند.
کوه های استان را می توان به سه گروه تقسیم کرد :
ارتفاعات شمالی : شامل کوه های آهنگران، شاسکوه، کوه سیاه، علی جمالی و شتری می شود. این ارتفاعات در محدوده شهرستان های زیرکوه قاینات، سرایان، فردوس، بشرویه و طبس واقع شده اند.

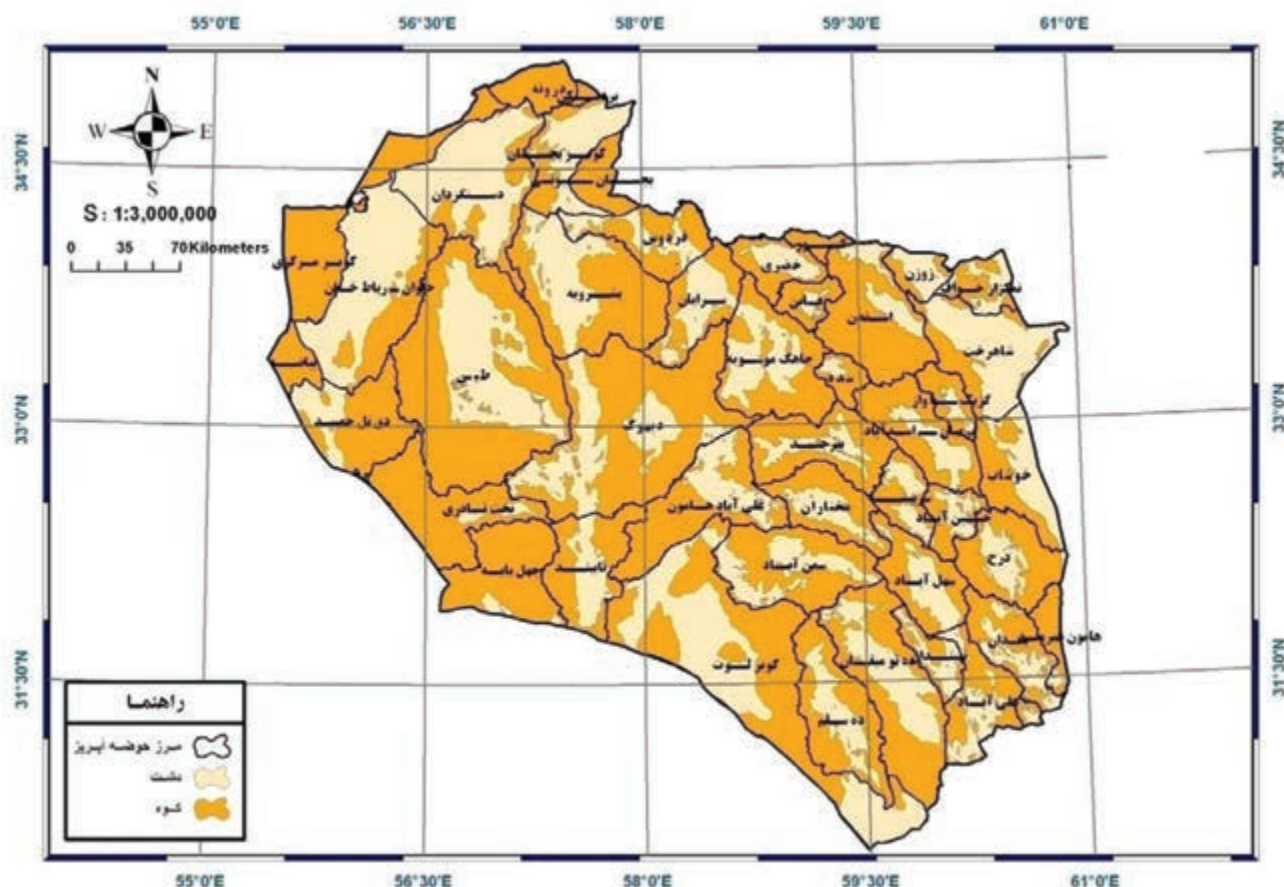

ارتفاعات مرکزی : شامل کوه‌های باقران، مؤمن آباد و شاه ناصر... این ارتفاعات بیشتر در محدوده شهرستان‌های خوسف بیرجند و درمیان قرار دارند.

ارتفاعات جنوبی : شامل کوه‌های باران، استند، کوه سرخ و کوه شاه ... این ارتفاعات در محدوده شهرستان‌های سریش و نهبندان واقع شده‌اند.

* آیا می‌دانید ۵۰ درصد از مساحت استان خراسان جنوبی ارتفاعی بیش از ۱۲۰۰ متر دارد؟ و به‌طور کلی میانگین ارتفاع استان از سطح آب‌های آزاد ۱۶۵۹/۵ متر می‌باشد.

ارتفاعات استان در جهت شمال غربی - جنوب شرقی در سطحی نسبتاً زیاد (از شمال تا جنوب استان) تا مرز افغانستان گسترده شده‌اند.

شکل ۳-۲- نقشه ناهمواری‌های استان خراسان جنوبی

بیشتر بدانیم

- محدوده‌های با ارتفاع بیش از ۲۸۰۰ متر در استان عبارت‌اند از: ارتفاعات واقع در حد فاصل خضری دشت بیاض و سرایان، ارتفاعات مشرف به شهر زهان و ارتفاعات مومن آباد و نای‌بند.
  - مرتفع‌ترین قله استان در کوه نای‌بند با ارتفاع ۳۰۰۹ متر واقع شده است.
- دریاچه فصلی آب شور روح مرغوم در فاصله حدود ۷۰ کیلومتری جنوب طبس (بخش‌های مرکزی چاله طبس) در شمال غرب استان با ارتفاع ۳۱۰ متر از سطح دریا پست‌ترین منطقه در استان می‌باشد.

فعالیت گروهی ۲-۱

- ۱- با دقت در شکل ۲-۳ مناطق کم ارتفاع و پست استان را مشخص کنید.
- ۲- با توجه به عرض جغرافیایی استان (۳۵-۳۰ درجه عرض شمالی)، از جنوبی‌ترین تا شمالی‌ترین نقطه استان چند کیلومتر است؟ از دیر خود کمک بگیرید.

ب) سرزمین‌های پست و هموار (دشت‌ها)

شکل ۲-۴- چشم‌اندازی از دشت‌های پایکوهی در استان خراسان جنوبی

در استان خراسان جنوبی ۴۰ دشت وجود دارد که تعدادی از این دشت‌ها با استان‌های همجوار مشترک می‌باشند. این دشت‌ها در حد فاصل رشته کوه‌ها و ارتفاعات پراکنده استان گسترده شده‌اند. و به دلیل هموار بودن و شرایط مناسب برای کشاورزی، جمعیت زیادی در آنها زندگی می‌کنند.

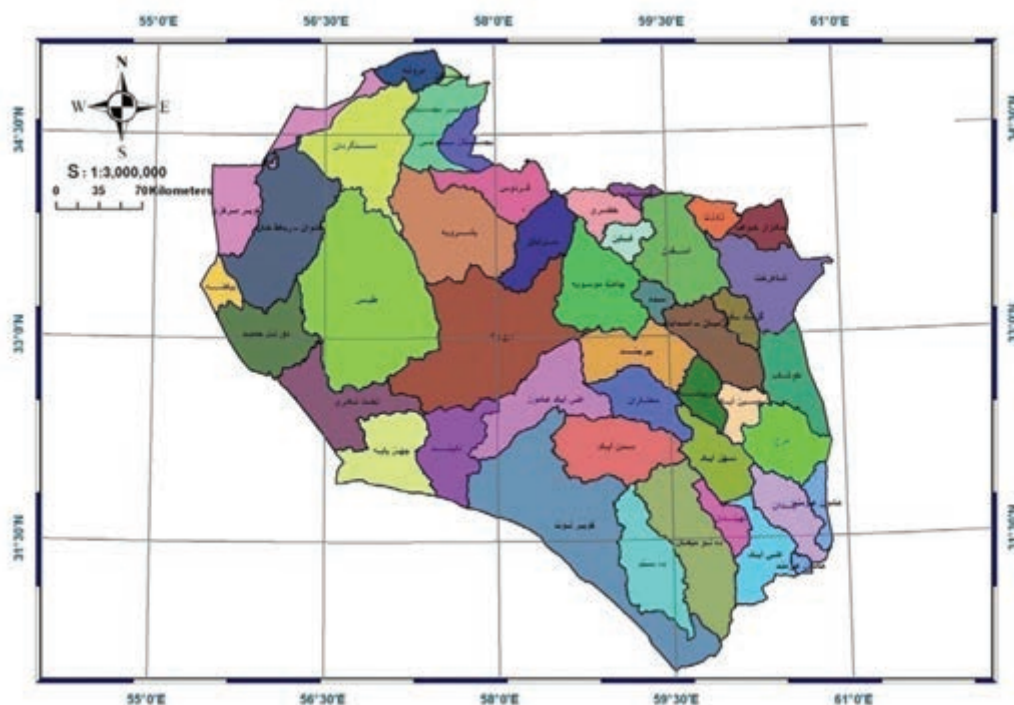
* آیا می‌توانید تفاوت دق با کویر را که از اشکال مورفولوژی دشت‌های استان ماست، بیان کنید؟ از دبیر خود کمک بگیرید.
در شمال غرب، شمال شرق و جنوب غرب استان تحت تأثیر کویر لوت و نمک، دشت‌ها به صورت دق و کویر مشاهده می‌شوند که از نظر کشاورزی اهمیت چندانی ندارند.

شکل ۲-۶- دق پترگان در شمال شرق استان

شکل ۲-۵- کویر لوت در جنوب غرب استان

شکل ۲-۷- نقشه پراکندگی دشت‌های استان خراسان جنوبی

جغرافیای طبیعی استان

* همان‌طور که در درس گذشته خواندید، ناهمواری‌های استان در نتیجه حرکات کوهزایی اواخر دورهٔ ترشیاری شکل گرفته و سپس در طول دورهٔ کواترنر تحت تأثیر عوامل فرسایش به‌صورت کنونی درآمده است.

فعالیت گروهی ۲-۲

۱- با توجه به نقشهٔ دشت‌ها و ناهمواری‌های استان، جدول را کامل کنید.

نام دشت	موقعیت جغرافیایی	ارتفاعات اطراف
دشت سرایان	شمال غرب استان	
دشت بیرجند		کوه‌های باقران
دشت درمیان		
دشت مختاران		کوه شاه

۲- به‌نظر شما کوهستان‌های استان چه تأثیری بر سکونتگاه‌های روستایی و شهری دارند؟

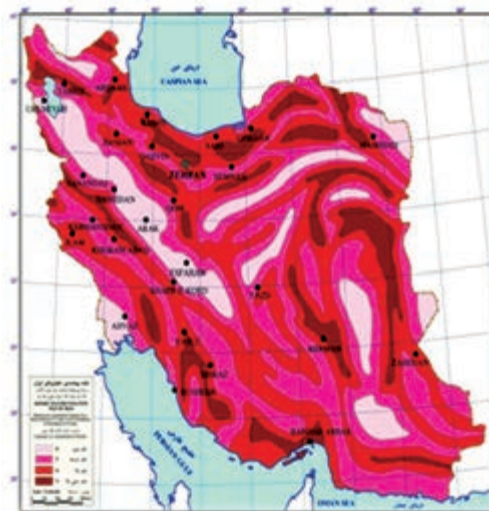
۳- مناطق پایکوهی در استان چه ویژگی‌هایی دارند؟

زلزله در استان

* آیا تاکنون اندیشیده‌اید که استان خراسان جنوبی از نظر وقوع زلزله در چه وضعیتی قرار دارد؟ به شکل ۲-۸ و ۲-۹ نگاه کنید.

شکل ۲-۹- نقشهٔ گسل‌های فعال ایران

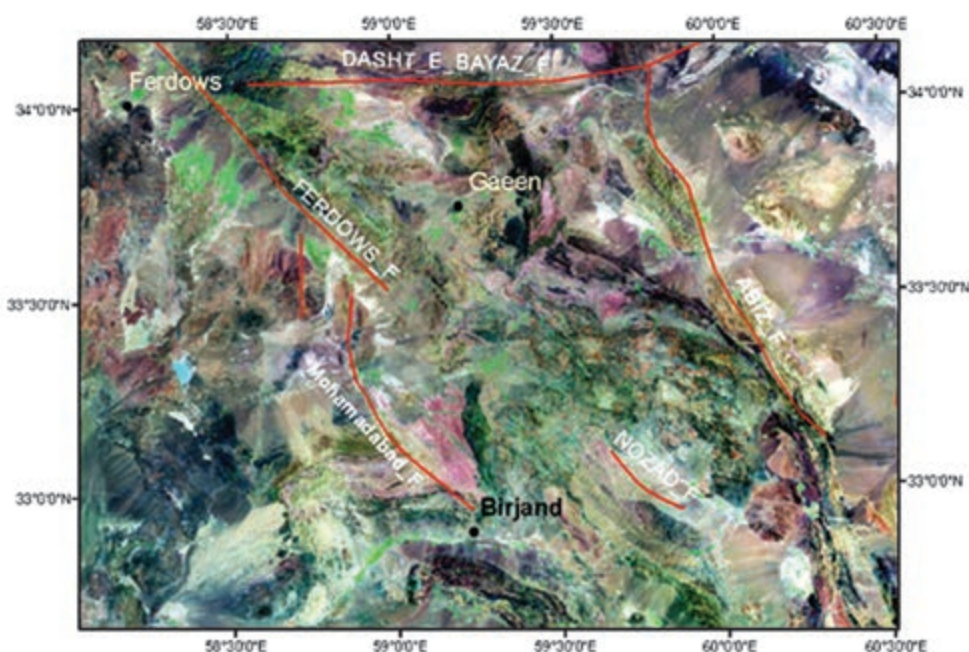
شکل ۲-۸- نقشهٔ خطر لرزه‌ای ایران

استان خراسان جنوبی به دلیل وجود گسل های فعال در ناحیه ای با پهنه خطرپذیری بسیار زیاد قرار گرفته و هر ۱۰ تا ۱۵ سال با یک زلزله مخرب با بزرگی بیشتر از ۶/۵ ریشتر مواجه بوده و هر ساله بیش از ۶۰۰ زمین لرزه کمتر از چهار ریشتر در استان به ثبت می رسد. در ۵۰ سال گذشته شش زمین لرزه مخرب در محدوده استان به وقوع پیوسته است. به جدول ۲-۲ دقت کنید. در استان خراسان جنوبی گسل های فعال متعددی وجود دارد که در مناطق مختلف استان پراکنده شده اند و باعث وقوع زلزله های متناوب با دوره های بازگشت کوتاه در سطح استان شده اند.

جدول ۲-۲- گسل های فعال استان خراسان جنوبی

نام گسل	موقعیت جغرافیایی (شهرستان)
اردکول	زیرکوه
دوست آباد	سرایان
دشت بیاض	قاینات
نوزاد	درمیان
خراشاد	بیرجند
نهپندان	نهپندان
نابیند	طبس

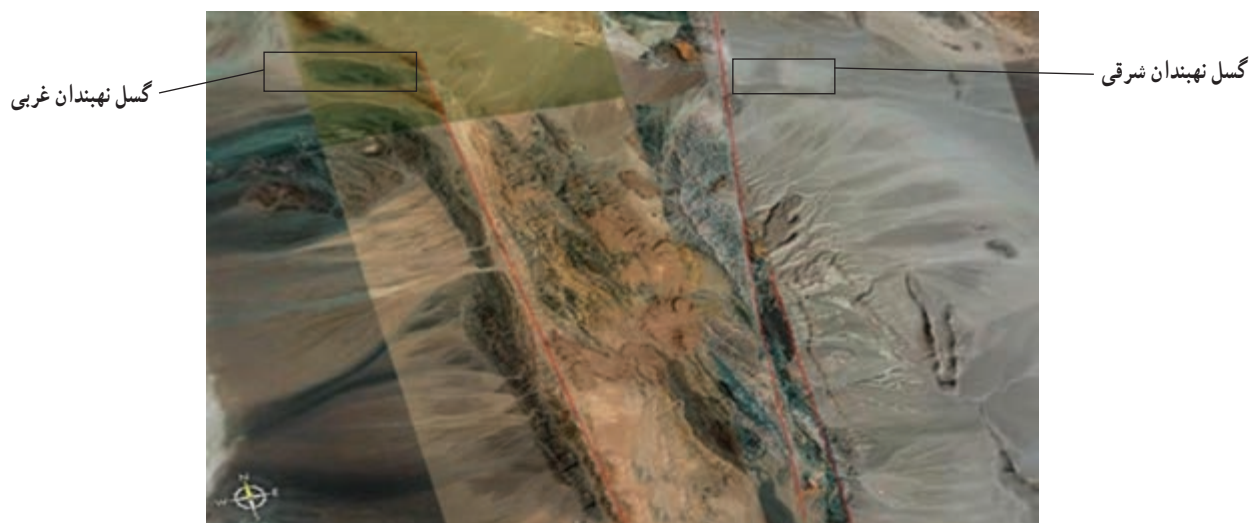

شکل ۱۰-۲- تصویر ماهواره ای بخشی از گسل های فعال در استان خراسان جنوبی

جغرافیای طبیعی استان

* گسل نهپندان در جنوب و گسل نایبند در غرب استان فعال‌ترین و بزرگ‌ترین گسل‌های استان خراسان جنوبی می‌باشند.

شکل ۱۱-۲- گسل نهپندان در جنوب استان

شکل ۱۲-۲- خسارات ناشی از زلزله در استان

راه‌های مقابله با خطر زلزله در استان :

- تهیه نقشه گسل‌های استان
- جلوگیری از ساخت و سازها در محدوده گسل‌ها

- مقاوم و سبک سازی، که ساده ترین و اقتصادی ترین روش های ایمن سازی ساختمان ها در مقابل زلزله است.
  - ...
- شما چه راهکارهای دیگری را برای مقابله با وقوع زلزله در استان پیشنهاد می کنید؟

فعالیت گروهی ۲-۲

- ۱- برگزاری مانور زلزله که هر ساله در مدارس اجرا می شود، تا چه اندازه در آموزش افراد برای مقابله با خطر زلزله مفید است؟
- ۲- با افراد مسن محل زندگی خود درباره زلزله هایی که تجربه کرده اند، گفت و گو کنید و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.
- ۳- چند مورد از گسل های فعال در استان را نام ببرید.

بیشتر بدانیم

جدول ۱-۲- پیشینه زلزله های بالای ۵ ریشتر استان خراسان جنوبی از سال ۱۴۱ تا ۱۳۸۶ هجری شمسی

ردیف	محل وقوع	بزرگی	سال	ردیف	محل وقوع	بزرگی	سال
۱	خواف، قاین، طبس	مخرب	۱۴۱	۱۱	فردوس	۵/۸	۱۳۴۷
۲	قهبستان	مخرب	۴۴۵	۱۲	خضری دشت بیاض قاینات	۷/۱	۱۳۴۷
۳	نوزاد	مخرب	۸۷۱	۱۳	طبس (جنوب غرب استان)	۷/۴	۱۳۵۷
۴	بیرجند	مخرب	۹۲۷	۱۴	کولی بنیاباد (شمال شرق قاینات)	۷/۱	۱۳۵۸
۵	دُرخش	۵/۵	۱۲۸۲	۱۵	باقران بیرجند	۵/۳	۱۳۶۶
۶	سرپیشه	۶	۱۳۱۵	۱۶	زیرکوه قاینات	۷/۲	۱۳۷۶
۷	محمد آباد	۶/۵	۱۳۱۹	۱۷	جنوب شرق بیرجند	۵/۴	۱۳۷۶
۸	گیو	۵/۵	۱۳۲۴	۱۸	جنوب شرق بیرجند	۵/۱	۱۳۷۷
۹	دوست آباد	۷	۱۳۲۶	۱۹	آرین شهر قاینات	۵/۱	۱۳۸۶
۱۰	موسویه	۵/۵	۱۳۴۱				

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
مرکز لرزه نگاری کشوری	www.irsc.ut.ac.ir
جمعیت هلال احمر خراسان جنوبی	www.rcs.ir
اداره کل مدیریت بحران استانداری خراسان جنوبی	www.cm-sk.ir
بیابان‌ها و کویرهای ایران	www.irandeserts.com

درس سوم آب و هوای استان

به تصاویر زیر نگاه کنید. این تصاویر از نقاط مختلف استان خراسان جنوبی تهیه شده است. آیا می‌توانید نوع آب و هوای هر تصویر را حدس بزنید؟

شکل ۳-۱- نمایش انواع آب و هوای استان خراسان جنوبی به روایت تصویر

چرا استان خراسان جنوبی دارای آب و هوای خشک و نیمه خشک است؟

انواع آب و هوای استان

استان خراسان جنوبی تحت تأثیر عرض جغرافیایی (۳۵°-۳° درجه شمالی)، ارتفاع از سطح دریا، دوری از منابع رطوبتی، ناهمواری‌ها و مجاورت با دشت لوت و دشت کویر، از شرایط اقلیمی خشک و بیابانی در نواحی پست و آب و هوای نیمه خشک در نواحی کوهستانی و مرتفع برخوردار است.

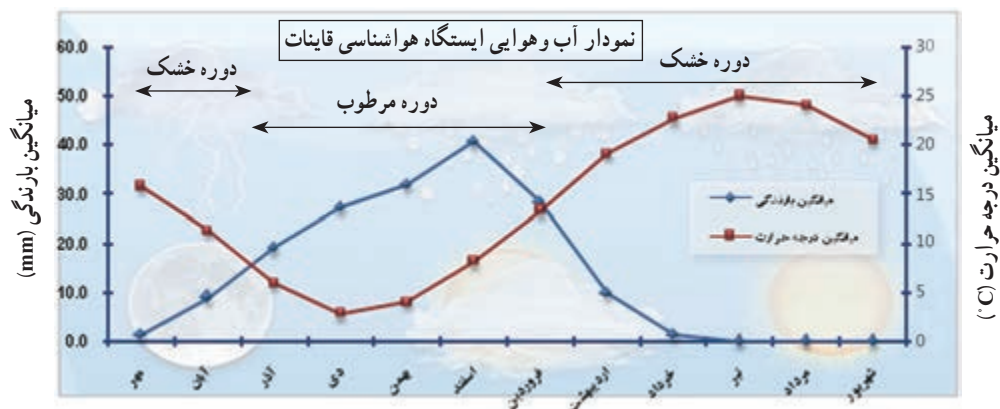
فعالیت گروهی ۳-۱

با توجه به تصاویر شکل ۳-۱ تفاوت آب و هوای خشک و نیمه خشک را بنویسید.

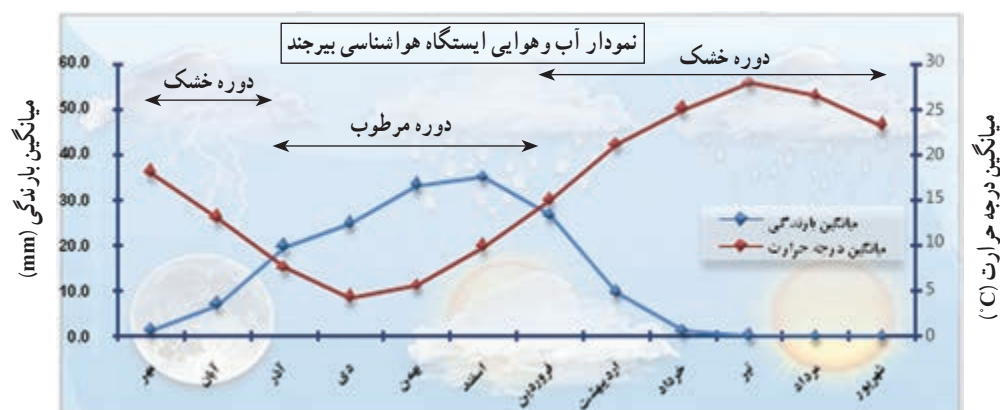

جغرافیای طبیعی استان

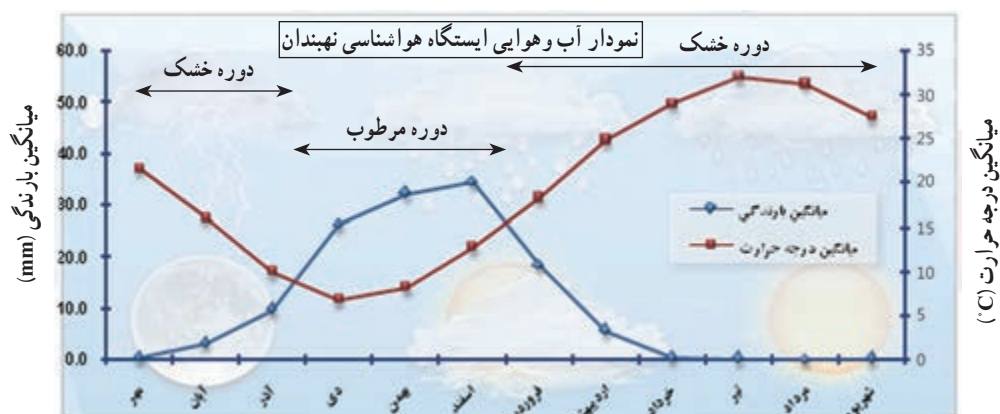
* آیا می‌دانید که تعداد روزهای دوره خشک در مناطق مختلف استان بین ۲۰۰ تا ۲۷۰ روز در سال است، به نمودارهای زیر توجه کنید.

شکل ۲-۳. نمودار آب و هوایی شهرستان قاینات طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۸

شکل ۳-۳. نمودار آب و هوایی شهرستان بیرجند طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۸

شکل ۴-۳. نمودار آب و هوایی شهرستان نهبندان طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۸

عوامل مؤثر بر آب و هوای استان

۱- عرض جغرافیایی : با توجه به اختلاف زاویه تابش، میزان گرمای دریافتی از خورشید در جنوب استان بیشتر از شمال آن است.

۲- ارتفاع : تفاوت ارتفاع از سطح دریا باعث به وجود آمدن آب و هوای خشک و بیابانی برای نواحی پست و آب و هوای نیمه خشک در نواحی کوهستانی شده است.

۳- دشت لوت و دشت کویر : دشت لوت یکی از خشک ترین و گرم ترین بیابان های جهان است؛ شدت تابش خورشید، کمبود بارش و تبخیر زیاد از ویژگی های آن است که بر آب و هوای استان تأثیر زیادی دارد. همچنین دشت کویر تأثیر مشابهی بر شمال غرب استان ما دارد.

۴- دوری از منابع رطوبتی : خراسان جنوبی با توجه به موقعیت جغرافیایی خود از منابع رطوبتی اقیانوسی بهره چندان نمی برد.

۵- ناهمواری ها و جهت آنها : تأثیر ناهمواری های خراسان جنوبی علاوه بر میزان بارش، بیشتر حالت بادپناهی برای برخی از شهرها دارد که تفاوت دمایی را به وجود آورده است؛ مانند تفاوت تأثیر بادهای سرد سیبری در بیرجند و قاین.

۶- توده های هوا : مهم ترین توده های هوایی که آب و هوای استان را تحت تأثیر قرار می دهد، عبارت اند از : توده سرد قطبی، توده مرطوب غربی (مدیترانه ای)، توده گرم و خشک، توده هوای سودانی، توده جنوب شرقی (موسمی) و بادهای ۱۲۰ روزه سیستان.

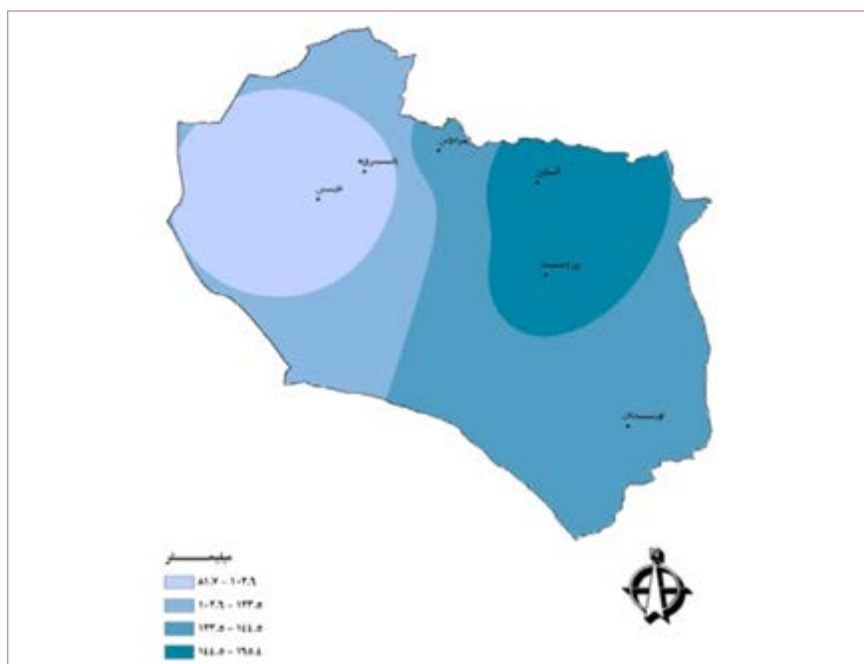
شکل ۵-۳- نقشه توده های هوای مؤثر استان خراسان جنوبی

جغرافیای طبیعی استان

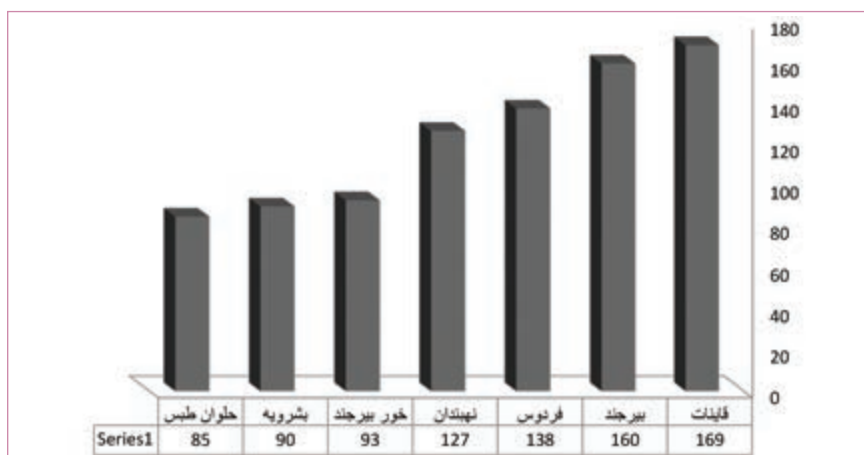
* با دقت در شکل ۵-۳ بگویید کدام پدیده هوایی در کتاب جغرافیای عمومی یا جغرافیای ۱ بیان نشده بود؟

پراکندگی جغرافیایی بارش و دما در استان

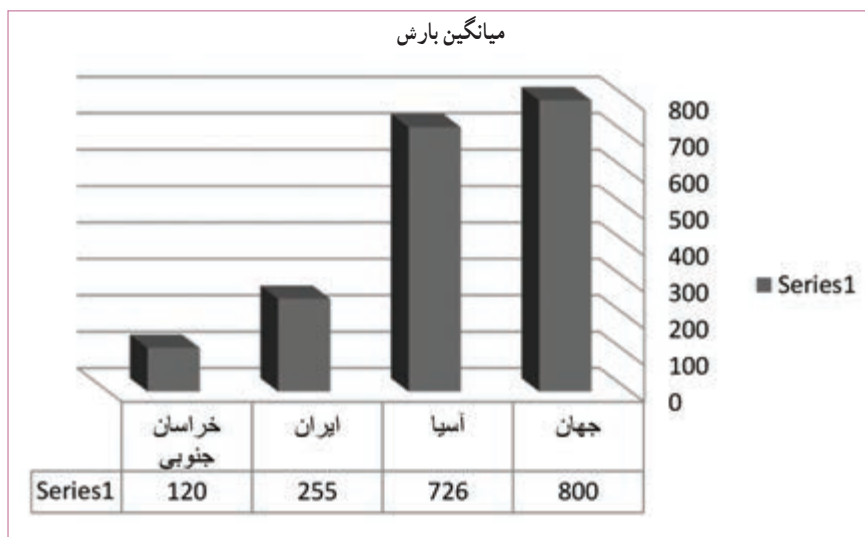
به شکل ۶-۳ نگاه کنید. این نقشه مربوط به توزیع بارش در استان خراسان جنوبی است. همان طور که ملاحظه می کنید، میانگین بارش سالانه از شمال به جنوب استان و همچنین به سمت غرب کاهش می یابد. می دانید چرا؟
* بیشترین و کمترین میزان بارش در استان خراسان جنوبی مربوط به کدام مناطق است؟

شکل ۶-۳ نقشه توزیع جغرافیایی بارندگی در استان خراسان جنوبی

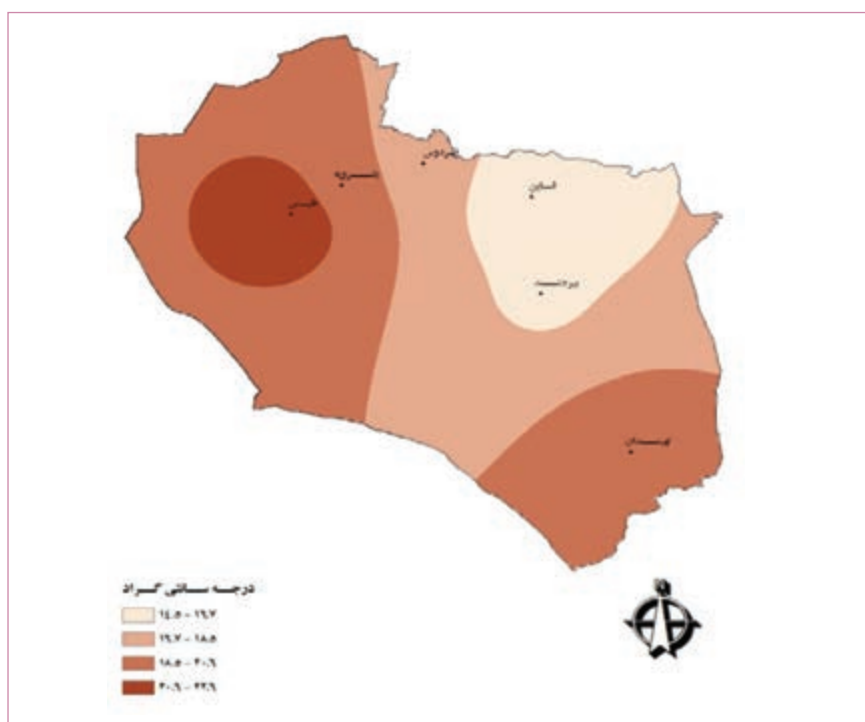

شکل ۷-۳ نمودار مقایسه ای میزان بارش ایستگاه های هواشناسی استان خراسان جنوبی

شکل ۸-۳- نمودار مقایسه‌ای میانگین بارش بر حسب میلی متر

حالا به شکل ۹-۳ نگاه کنید. این نقشه مربوط به پراکندگی جغرافیایی میانگین دمای سالانه در استان خراسان جنوبی است. همان طور که در نقشه می بینید، میانگین دمای سالانه استان از شمال به جنوب و از شرق به غرب افزایش می یابد. می دانید چرا؟

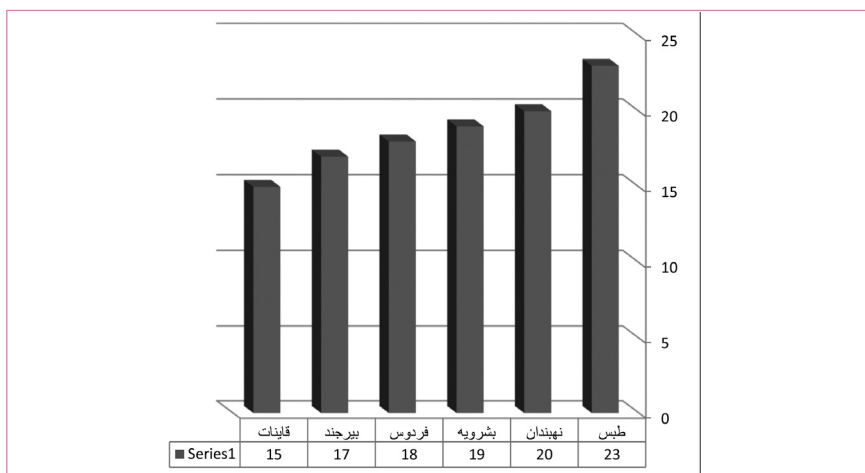

شکل ۹-۳- نقشه پراکندگی دمای سالانه در استان خراسان جنوبی

جغرافیای طبیعی استان

جدول ۳-۱- میانگین، حداقل و حداکثر مطلق دما در ایستگاه‌های هواشناسی استان خراسان جنوبی

ایستگاه	میانگین دما	حداقل مطلق دما	حداکثر مطلق دما
طیس	۲۳	-۷	۴۹
نهبندان	۲۰	-۱۲	۴۵
بشرویه	۱۹	-۲۱	۴۸
فردوس	۱۸	-۲۱	۴۵
بیرجند	۱۷	-۲۲	۴۳
قاین	۱۵	-۲۷	۴۲

شکل ۳-۱- نمودار مقایسه‌ای میانگین دما در ایستگاه‌های هواشناسی استان خراسان جنوبی

فعالیت گروهی ۳-۲

- ۱- با توجه به جدول ۳-۱ گرم‌ترین و سردترین شهر استان خراسان جنوبی را مشخص کنید.
- ۲- با توجه به نقشه ۳-۶ پرباران‌ترین و کم باران‌ترین مناطق استان را مشخص کنید.
- ۳- موارد خواسته شده زیر را در نقشه ۳-۶ و ۳-۹ رسم کنید.
  - الف) خط همبارش بیش از ۱۴۴/۵ میلی متر
  - ب) خط هم دمای بیش از ۲۰/۶ درجه سانتی گراد
  - ج) منطقه آب و هوای نیمه خشک
- ۴- به نقشه‌های پراکندگی بارش و دما در استان نگاه کنید. آنگاه جدول زیر را کامل کنید.

منطقه آب و هوایی	موقعیت جغرافیایی	میانگین دمای سالانه	میانگین بارش سالانه
آب و هوای خشک			
آب و هوای نیمه خشک			

مخاطرات طبیعی استان

خشکسالی، سیل و سرمازدگی از مهم‌ترین مخاطرات طبیعی در استان‌اند که تحت تأثیر شرایط اقلیمی در برخی از سال‌ها موجب وارد آمدن خسارات جانی و مالی می‌شوند.

جدول ۲-۳. مخاطرات طبیعی متأثر از شرایط اقلیمی در استان خراسان جنوبی ۱۳۸۶-۱۳۸۹

ردیف	حوادث	تاریخ	محل
۱	سرمازدگی	۱۳۸۶ (بهمن و اسفند)	سطح استان
۲	خشکسالی	۱۳۸۶-۱۳۸۷	سطح استان
۳	تگرگ	۱۳۸۷ (اردیبهشت)	بیرجند، فردوس، بشرویه، درمیان
۴	سیل	۱۳۸۷ (اردیبهشت)	سریشه
۵	طوفان	۱۳۸۷ (تیر)	بیرجند، نهبندان، سریشه، سرایان، درمیان
۶	سیل	۱۳۸۸ (فروردین)	سطح استان
۷	سیل	۱۳۸۸ (اردیبهشت)	سطح استان
۸	سیل	۱۳۸۹ (اردیبهشت و بهمن)	سطح استان

● **خشکسالی:** در دهه اخیر میانگین بارش استان ما از ۱۳۷ به ۹۳ میلی‌متر کاهش و میانگین دما ۱ درجه افزایش یافته است. استان خراسان جنوبی از سال ۱۳۷۷ تا سال ۱۳۹۰ به مدت ۱۳ سال به‌طور مداوم با بحران خشکسالی مواجه بوده است. براساس آمارهای سازمان هواشناسی و تجزیه و تحلیل داده‌های مربوطه، بارندگی استان در دهه گذشته نسبت به میانگین دراز مدت حدود ۴۰ درصد کاهش یافته است.

خشکسالی‌های پی‌درپی چه پیامدهایی در استان به‌دنبال داشته است؟
کاهش محصولات زراعی و دامی، کاهش سطح سفره‌های آب زیرزمینی، فقر مراتع و افزایش طوفان‌های شن و ماسه از آثار و پیامدهای خشکسالی در استان است.

آیا می‌دانید به‌جز کاهش بارندگی چه عوامل دیگری در تشدید بروز خشکسالی در استان مؤثر است؟

فعالیت گروهی ۳-۳

برای کاهش خسارات ناشی از خشکسالی در استان چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

جغرافیای طبیعی استان

● سیل: در استان خراسان جنوبی رودهای فصلی زیادی وجود دارد که در صورت شدت بارندگی احتمال وقوع سیل در حوضه آبریز این رودها وجود دارد.

شکل ۱۱-۳ خسارات سیل اردیبهشت ۱۳۸۶ در استان به بخش‌های کشاورزی و زیر بنایی

از سیلاب‌های چند سال اخیر در استان می‌توان به سیل سال ۱۳۸۸ در شهرستان‌های بیرجند، قاینات و درمیان اشاره کرد که خسارات جانی و مالی زیادی به همراه داشت.

راه‌های مقابله با سیل در استان:

- تهیه نقشه خطر وقوع سیل و مشخص کردن مناطق سیل خیز
- رعایت حریم رودخانه و جلوگیری از ساخت‌وساز در این مناطق
- اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری
- هشدار و پیش‌بینی‌های لازم از سوی سازمان هواشناسی

... -

از مهم‌ترین اقدامات مناسب پیشگیرانه از وقوع سیل است.
آیا شما می‌توانید موارد دیگری را به آن اضافه کنید؟

شکل ۱۲-۳- اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری در استان

● **سرمازدگی:** یکی دیگر از مخاطرات طبیعی متأثر از شرایط اقلیمی در استان خراسان جنوبی، سرمازدگی است که موجب خسارات زیادی به کشاورزان و دامداران می‌شود.

در سال‌های اخیر، شدیدترین سرمازدگی مربوط به زمستان ۱۳۸۶ است که سراسر استان را تحت تأثیر قرار داد (حتی مناطق گرمسیر جنوبی استان مثل نهبندان)، شدت برودت هوا به حدود ۳۰ درجه زیر صفر و تداوم این روند به مدت بیش از یک ماه خسارات زیادی به بخش‌های زیربنایی وارد کرد؛ حتی موجب خشک شدن درختان کاج که از مقاوم‌ترین گونه‌های گیاهی در برابر سرما می‌باشد، گردید.

به نظر شما عوامل و اقدامات مؤثر در کاهش خسارات ناشی از سرمازدگی چیست؟

..... —
..... —
..... —

شکل ۱۳-۳. سرمازدگی سال ۱۳۸۶ در استان خراسان جنوبی

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
سازمان جهاد کشاورزی خراسان جنوبی	www.kj-agrijahad.ir
جمعیت هلال احمر خراسان جنوبی	www.rcs.ir
اداره کل هواشناسی خراسان جنوبی	www.s.khorasanmet.ir
اداره کل مدیریت بحران استانداری خراسان جنوبی	www.cm-sk.ir

درس چهارم منابع طبیعی استان

آیا می‌دانید وضعیت منابع و توان‌های طبیعی استان خراسان جنوبی چگونه است؟
در این درس با منابع آب، خاک، پوشش گیاهی و زندگی جانوری استان آشنا می‌شوید.

● وضعیت آب‌های استان

وجعلنا من الماء كل شيء حي سورة انبیا آیه ۳۰
و هر چیز زنده‌ای را از آب پدید آوردیم

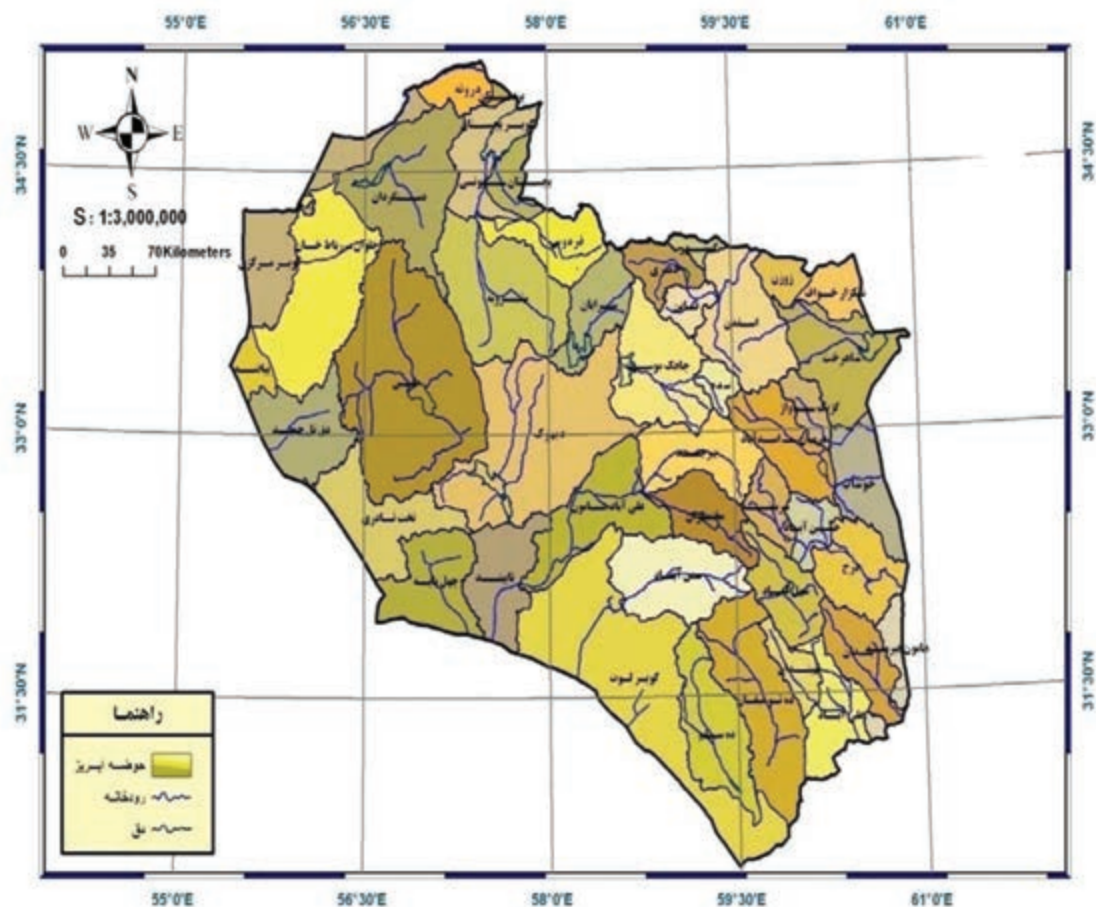
خداوند در قرآن کریم به نقش عظیم آب در پیدایش اولیه حیات روی زمین، استمرار، دوام و بقای موجودات زنده تأکید بسیار کرده است. به همین دلیل و نظر به اهمیت آب در بخش‌های مختلف، همواره سیاست کلی دولت‌ها مبتنی بر حفظ و بهره‌برداری بهینه از منابع آب بوده است و توسعه منابع آب به عنوان یکی از زیر ساخت‌های اصلی توسعه پایدار به‌شمار می‌آید.
در درس سوّم خواندید که استان خراسان جنوبی در نواحی خشک و نیمه خشک کشور واقع شده است و میزان بارش در آن کم است؛ ازسوی دیگر با توجه به روند رو به رشد و توسعه شهرها و افزایش صنایع، تقاضا برای مصرف آب روز به روز در حال افزایش است. این مسائل باعث محدودیت منابع آب استان شده است.

به جدول ۴-۱ نگاه کنید آیا می‌توانید روند مصرف آب در بیرجند را طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۱۰ تحلیل کنید؟

جدول ۴-۱- وضعیت منابع آب شهر بیرجند در سال ۱۳۹۰ و پیش‌بینی آن برای سال ۱۴۱۰

سال ۱۴۱۰	سال ۱۳۹۰	شرح
۱۳۳۴	۸۰۵	نیاز آب شرب (لیتر در ثانیه)
۱۲۳۵	۹۳۵	منابع موجود (لیتر در ثانیه)
۹۹	...	کسری آب (لیتر در ثانیه)

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۴-۱- نقشه پراکنده رودهای استان خراسان جنوبی

شکل ۴-۲- تصاویری از رودخانه‌های استان خراسان جنوبی

منابع آب‌های استان خراسان جنوبی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: الف) سطحی ب) زیر زمینی

الف) آب‌های سطحی

آب‌های سطحی استان شامل رودها و روان آب‌هاست که در ادامه به مطالعه آن می‌پردازیم.

رودها: به شکل ۱-۴- نقشه پراکندگی رودهای استان نگاه کنید.

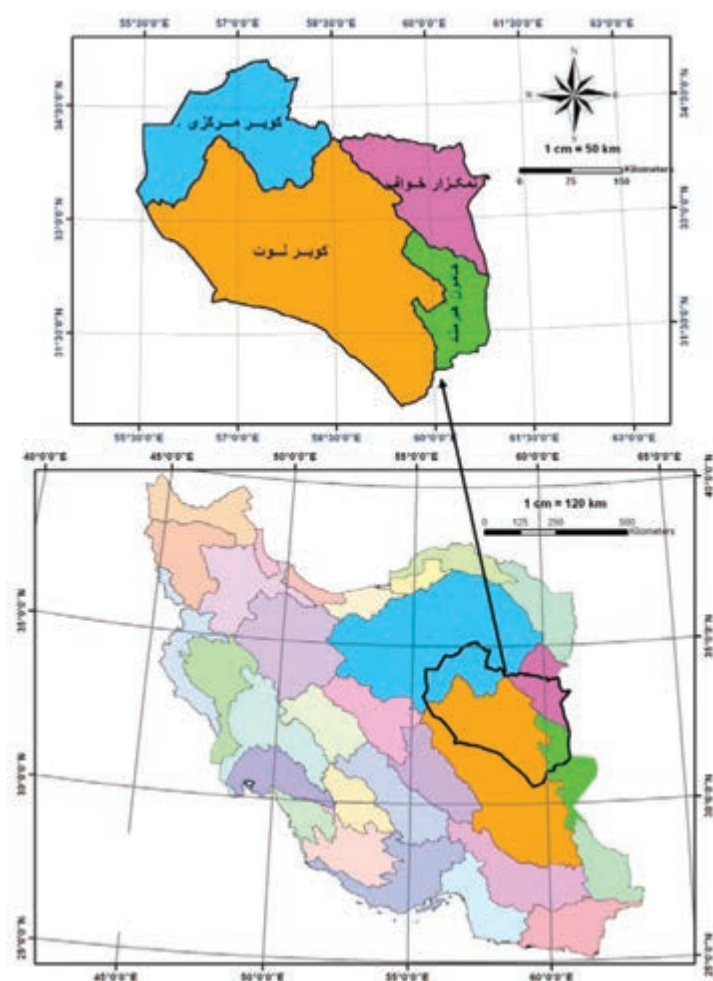
چند مورد از مهم‌ترین رودهای استان را نام ببرید.

آیا می‌توانید بگویید که این رودها موقتی‌اند یا دائمی؟

رودخانه‌های استان به صورت فصلی و اتفاقی جریان دارند و عمدتاً در فصل زمستان از آب بیشتری برخوردارند.

اکنون به شکل ۳-۴ توجه کنید.

* تفاوت کانون آبریز با حوضه آبریز چیست؟ با کمک دبیر خود بحث کنید.

شکل ۳-۴- نقشه پراکندگی حوضه‌های آبریز استان خراسان جنوبی

همان‌طور که در شکل ۳-۴ ملاحظه می‌کنید قسمت‌هایی از حوضه آبریز دشت لوت، نمکزار خواف، هامون هیرمند و کویر مرکزی ایران در استان خراسان جنوبی واقع شده است.

در اینجا با توجه به نقشه پراکندگی حوضه‌های آبریز به بررسی چهار مورد از رودهای مهم استان می‌پردازیم.

۱- رود بمرود (خوشبخت یا حاجی‌آباد): این رودخانه از ارتفاعات جنوب شرق شهرستان زیرکوه سرچشمه می‌گیرد. جریان سطحی آن پس از مشروب کردن اراضی روستاهای کبودان، زهان و افین به سد حاجی‌آباد و در نهایت وارد دق پترگان می‌گردد. طول این رودخانه ۱۳۵ کیلومتر است و رودهای فرعی افین، علی‌آباد و مولید به آن می‌پیوندند. شهرهای زهان، اسفدن و حاجی‌آباد در نزدیکی این رود واقع می‌باشند.

۲- رودخانه فخرود: این رودخانه از ارتفاعات شمال غربی شهرستان درمیان اطراف روستاهای نقنج و نگینان (کوه گینو) سرچشمه می‌گیرد و از مرکز دشت‌های بورنگ و درمیان (اسدیه) عبور می‌کند و به سد رزه و در نهایت به دق تندی در افغانستان ختم می‌شود. نزدیک‌ترین شهر به این رود شهر اسدیه است، طول این رودخانه تا مرز ۱۵۵ کیلومتر است و رودهای فرعی؛ جاجنگ، خورشیدان، درمیان و زالیران به آن می‌پیوندند.

شکل ۴-۴- چشم‌اندازی از رودخانه‌های استان خراسان جنوبی

۳- رودخانه شور قاین (کال دونخ): این رودخانه از ارتفاعات غرب و جنوب غربی شهرستان قاینات سرچشمه می‌گیرد. شاخه‌های اولیه آن شاخن و کال خونیک است. این رودخانه در جهت شمال شرقی جریان می‌یابد و اراضی دهستان‌های فرّخی، ابراهیم‌آباد و امیرآباد را مشروب می‌کند و از استان خارج می‌شود و به نمکزار خواف می‌ریزد. طول این رودخانه ۲۶۰ کیلومتر است که در مسیر خود شاخه‌های زیادی را دریافت می‌کند و به‌علاوه عبور از زمین‌های شور، آب آن نامطلوب است.

۴- رودخانه شور بیرجند (شاهرود): این رودخانه که تنها رودخانه دائمی حوضه آبریز دشت لوت است از ارتفاعات شهرستان سریشنه سرچشمه می‌گیرد و پس از زهکشی دشت بیرجند و خوسف به رودگاریجگان می‌پیوندد و در انتها به دشت لوت می‌ریزد. این رودخانه در حوالی بیرجند و خوسف به نام شاهرود یا رود بیرجند و در پایان رود شور نامیده می‌شود. طول این رودخانه ۲۸۰ کیلومتر است.

شهرهای نزدیک به این رودخانه کدام‌اند؟

بیشتر بدانیم

از رودهای دیگر استان می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- رود زو که از ارتفاعات شمال شهرستان سرایان سرچشمه می گیرد و به وسیله سد مخزنی شهید پارسا مهار می شود.
- رود بلده که از ارتفاعات کلات و تیرماهی در شهرستان فردوس سرچشمه می گیرد و پس از آبیاری اراضی باغستان و اسلامیه به کال نمک می ریزد.
- رود نهرین از کوه های شتری در شرق طبس سرچشمه می گیرد و به وسیله سد مخزنی نهرین که در مسیر این رود احداث شده است مهار می شود.
- سیاهو، گزیک، آهنگران، تجنود، دهک، سده، بندان، رقه و... از دیگر رودخانه های استان می باشند.

فعالیت گروهی ۴-۱

۱- حوضه های آبریزی را که در محدوده استان ما قرار دارند، نام ببرید.

۲- با استفاده از شکل ۴-۳ و ۴-۱ جدول را کامل کنید.

نام رود	حوضه آبریز	کانون آبگیر (نام کوه)
بمرو	دق پترگان	
فخرود		گینو
شاهرود		
شور قاین		

۳- مشخصات رودخانه ای را که در محل زندگی شما جریان دارد، تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

۴- علت منحصر به فرد بودن رود شور بیرجند (شاهرود) چیست؟

روان آبها: پس از وقوع بارندگی ها (عمدتاً بارش های رگباری) روان آبها با توجه به شکل حوضه های آبریز، به صورت واگرا از استان خارج می شوند. برای مهار این روان آبها از گذشته های دور در سراسر استان بندهایی ایجاد شده است؛ مانند: بند

جغرافیای طبیعی استان

دره و بند عمرشاه (امیرشاه) در بیرجند، بند بیهود در قاینات و سردوان در زیرکوه و بند کریت در طبس. در سال‌های اخیر نیز برای مهار این روان آب‌ها طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری در استان انجام شده است.

شکل ۴-۶- طرح آبخوان‌داری

شکل ۴-۵- طرح آبخیزداری

شکل ۴-۸- بند سردوان (زهان شهرستان زیرکوه)

شکل ۴-۷- بند دره (بیرجند)

* اگر در محل زندگی شما طرح آبخیزداری اجرا شده است، عکس‌هایی از آن تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

سدهای استان: سدهای استان به منظور تأمین آب کشاورزی و شرب و تغذیه سفره‌های آب زیر زمینی و کنترل سیلاب‌های فصلی احداث شده‌اند.

سد رزه: از نوع بتنی است که در شهرستان درمیان (۱۳۵ کیلومتری جنوب شرق بیرجند) بر روی رودخانه فخرود با هدف کنترل سیلاب‌های فصلی، ذخیره‌سازی و تنظیم حدود ۸ میلیون مترمکعب روان آب جهت مشروب کردن ۶۰۰ هکتار از اراضی پایین دست احداث شده است.

شکل ۹-۴- سد رزه در شهرستان درمیان

شکل ۱۰-۴- بند کریت در شهرستان طبس با قدمت ۱۰۰۰ ساله

فعالیت گروهی ۲-۴

- ۱- درباره سدهای احداثی در شهرستان محل زندگی خودتان پژوهش کنید و یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.
- ۲- در مورد تفاوت سدهای خاکی با سدهای بتنی در اینترنت جست‌وجو کنید و یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.
- ۳- تفاوت سدهای تغذیه‌ای با سدهای ذخیره‌ای را بنویسید. از دبیر خود کمک بگیرید.

جغرافیای طبیعی استان

بیشتر بدانیم

جدول ۲-۴- مشخصات تعدادی از سدهای در حال بهره‌برداری استان خراسان جنوبی

ردیف	نام سد	نوع سد	اهداف	آب قابل تنظیم (میلیون متر مکعب)	رودخانه	شهرستان
۱	رزه	بتنی وزنی	تأمین آب کشاورزی	۶/۳۴	فخرود	درمیان
۲	حاجی آباد	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی	۴/۱۸	خوشبخت	زیرکوه
۳	برون	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی	۱/۵	برون	فردوس
۴	شهید پارسا	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی	۵/۶۷	زو	سرایان
۵	فرخی	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی	۴/۳	شاخن	قاینات
۶	دره بید	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی، شرب	۵	دره بید	طبس
۷	نهرین	خاکی با هسته رسی	تأمین آب کشاورزی، شرب	۸/۱۶	نهرین	طبس
۸	کریت	بتنی وزنی قوسی	تأمین آب کشاورزی	۸	کریت	طبس
۹	چهار فرسخ	خاکی با هسته رسی	تغذیه سفره آب زیرزمینی	۱/۵۳	چهار فرسخ	نهبندان
۱۰	شوسف	خاکی با هسته رسی	تغذیه سفره آب زیرزمینی	۰/۶	شوسف	نهبندان
۱۱	سرنده	خاکی با هسته رسی	تغذیه سفره آب زیرزمینی	۱/۵	کال سبز کاخک	سرایان
۱۲	حصار سنگی	خاکی با هسته رسی	تغذیه سفره آب زیرزمینی	۱/۳۵	حصار سنگی	خوسف
۱۳	تجنود	بتنی	تأمین آب کشاورزی	۶	تجنود	زیرکوه

ب) آب‌های زیر زمینی

آب‌های زیرزمینی از طریق چشمه، قنات و چاه‌های عمیق و نیمه عمیق مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند.

در حال حاضر میزان بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی در استان خراسان جنوبی بیش از ۱۲۰۷ میلیون مترمکعب است که

۱۶۱ میلیون مترمکعب بیشتر از ظرفیت تغذیه طبیعی است و سالانه به همین میزان از حجم ذخایر آب‌های زیرزمینی کاسته می‌شود، که

استمرار این عمل اُفت شدید سطح آب‌های زیرزمینی استان را در پی دارد.

به نظر شما پیامد اُفت شدید سطح آب‌های زیر زمینی استان چیست؟

جدول ۳-۴- میزان برداشت از سفره‌های آب زیرزمینی

نوع بهره‌برداری	تعداد	مقدار آب تخلیه شده در طول سال (میلیون متر مکعب)	درصد
چاه	۳۲۹۹	۸۷۶/۸۷	۷۲/۶۱
قنات	۶۲۵۲	۲۶۶/۵۹	۲۲/۰۷
چشمه	۲۱۸۹	۶۴/۱۶	۵/۳۱

بیشتر بدانیم

تاریخچه لوله کشی آب شرب شهر بیرجند (مرکز استان خراسان جنوبی)

لوله‌کشی آب شرب شهر بیرجند دارای قدمتی چندین ساله است و اولین شهر در کشور است که از امتیاز آب لوله‌کشی برخوردار شده است؛ در سال ۱۳۰۲ با ابتکار تعدادی افراد خیر و با هدف رفع مشکل کم‌آبی و دستیابی به آب سالم و بهداشتی با خریداری دو رشته قنات علی‌آباد و اسفهرود در دامنه کوه باقران واحداث خط لوله‌ای^۱ به طول ۹ کیلومتر و انتقال آب قنات مذکور به شهر و هدایت آن به مخزنی که در مرتفع‌ترین تپه ماهورهای غربی - شرقی بیرجند احداث شده بود و نصب چند شیر عمومی در معابر شهر، زمینه استفاده از آب لوله‌کشی بهداشتی را فراهم کردند که این تأسیسات در زمان خود تأسیساتی منحصر به فرد تلقی می‌شد که در سایر شهرهای کشور مشابه آن یافت نمی‌شد.

شکل ۱۳-۴- اولین شبکه توزیع آب شرب در بیرجند

شکل ۱۲-۴- اولین شیر برداشت آب در بیرجند

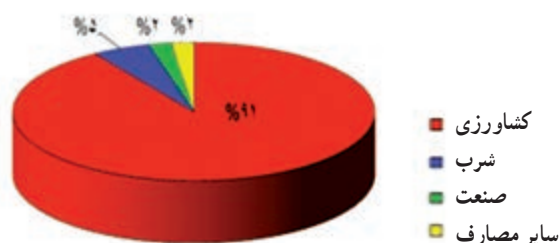
۱- قسمتی از لوله‌های آن از هندوستان و قسمتی از آن هم‌زمان با خاتمه جنگ بین‌المللی اول از کمپ نیروهای انگلیسی در منطقه سفیدابه با شتر به بیرجند حمل گردید.

به دلیل استفاده بی رویه از آب های زیر زمینی در استان، هم اکنون از مجموع ۴۰ دشت در استان ۲ دشت سده و سرایان در وضعیت ممنوعه بحرانی، ۱۸ دشت در وضعیت ممنوعه و ۲۰ دشت در وضعیت آزاد قرار دارند.

محدودیت های منابع آب در استان

آیا می دانید بیشترین مصارف منابع آبی استان مربوط به کدام بخش است؟
به نمودار زیر توجه کنید.

شکل ۱۴-۴- نمودار توزیع مصارف منابع آبی استان خراسان جنوبی

با توجه به اینکه بیش از ۹۰ درصد مصرف آب استان در بخش کشاورزی است، شما چه راهکارهایی را برای حفاظت و صیانت از آب های زیر زمینی و جلوگیری از افت سطح آب پیشنهاد می کنید؟
استان خراسان جنوبی با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی با میانگین بارندگی سالانه ۱۲۰ میلی متری با کمبود شدید آب مواجه است. در واقع کمبود منابع آبی، تبخیر بالا، کیفیت نامناسب آب و بهره برداری بی رویه از آب ها به عنوان مهم ترین مسائل و مشکلات منابع آب در استان است.
وظیفه ما در مقابل محدودیت های مربوط به آب در استان چیست؟

فعالیت گروهی ۳-۴

شما برای حل مشکلات و محدودیت های مربوط به آب در استان چه راهکارهایی را پیشنهاد می کنید؟

بیشتر بدانیم

امروزه روش های تصفیه مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش یافته است که از میان آنها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده اند در شهرهای مختلف استان خراسان جنوبی بیشتر از روش برکه تثبیت برای تصفیه فاضلاب استفاده شده است.

طبق جدول الگوی مصرف مقدار آب در نظر گرفته شده برای کلیه مصارف هر شهروند در استان ۱۸۳ لیتر در شبانه روز است؛ حال اگر افراد یک خانواده را به طور میانگین ۵ نفر در نظر بگیریم، طبق این الگو مقدار آب مصرفی یک خانواده ۹۱۵ لیتر می شود، و اگر مصرف روزانه خانواده را در تعداد روزهای ماه ضرب کنیم ($30 \times 915 = 27450$) مقدار مصرف ماهیانه خانواده ۲۷ مترمکعب خواهد بود.

حالا با مشاهده قبض آب منزل خود ببینید مقدار آب مصرفی خانواده شما در ماه چقدر است، چنانچه بیش از ۲۷ مترمکعب بود، لازم است با راهنمایی اعضای خانواده تان در مصرف آب صرفه جویی کنید.

● خاک

* آیا می دانید که خاک چگونه به وجود می آید؟

آب و هوا، پوشش گیاهی، زندگی جانوری و... در تشکیل خاک نقش مؤثری دارند. با شناخت نوع خاک هر ناحیه امکان شناسایی ظرفیت های فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی در درون خاک، شرایط آب و هوا و نیز قابلیت رویش برای گیاهان فراهم می گردد.

خاک ها در استان ما با توجه به حاکم بودن آب و هوای خشک و نیمه خشک و فقر پوشش گیاهی و زندگی جانوری تکامل لازم را پیدا نکرده اند (افق های خاک تکمیل نشده است). این شرایط در نواحی بیابانی و کوهستانی متفاوت است، به طوری که در نواحی حاشیه ای استان که عمدتاً بیابان ها واقع شده اند، خاک ها تحت تأثیر فرسایش بادی تکامل لازم را نیافته اند ولی در مناطق کوهپایه ای و دشت های مجاور به علت بارش بیشتر و وجود سیلاب ها، خاک تکامل بیشتری یافته و از نوع آبرفتی می باشد.

● پوشش گیاهی

پوشش گیاهی استان به دلیل تنوع آب و هوایی و ناهمواری ها در نقاط مختلف یکسان نیست. در نواحی کوهستانی پوشش گیاهی فشرده تر و از استپ های کوهستانی تشکیل شده ولی در نواحی شرقی، جنوبی و غربی پوشش گیاهی تنک تر و گیاهان شورپسند وجود دارد.

پوشش گیاهی استان را می توان به دو دسته جنگل ها و مراتع دسته بندی کرد :

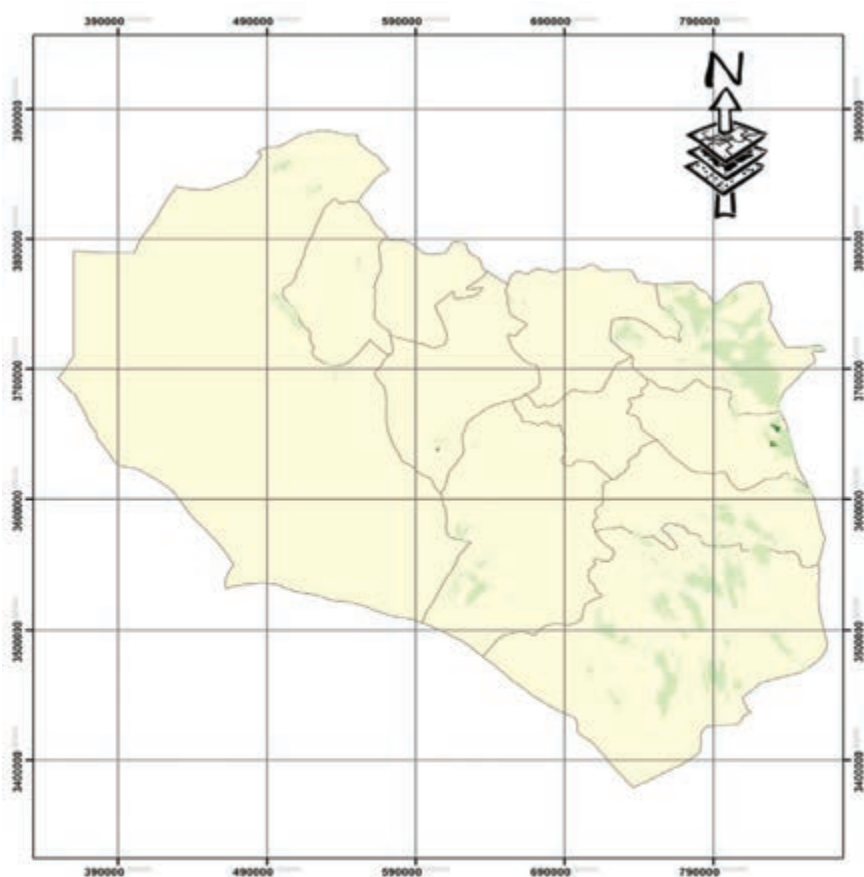
الف) جنگل ها

به شکل ۱۵-۴ توجه کنید؛ وسعت جنگل های استان ۶۳۶۰۹۸ هکتار است که حدود ۴/۲ درصد از وسعت استان را تشکیل

می دهد.

شکل ۱۵-۴- جنگل های بنه (تگ احمد شاهی نهپندان)

راهنما

جنگل تنک

جنگل نیمه انبوه

شکل ۱۶-۴- نقشه پراکندگی جنگل های استان خراسان جنوبی

جغرافیای طبیعی استان

جنگل‌های استان را می‌توان به چهار گروه تقسیم کرد :

۱- ذخیره‌گاه‌های جنگلی : به منظور حفاظت از گونه‌های جنگلی نادر و جلوگیری از انقراض آنها مناطقی تحت عنوان ذخیره‌گاه جنگلی تعیین شده است. در این ذخیره‌گاه‌ها حفاظت همراه با تحقیقات، و فعالیت‌های حمایتی و آموزشی برای جوامع محلی ارائه می‌شود.

ذخیره‌گاه‌های جنگلی خراسان جنوبی با مساحت ۳۰۰۰۰ هکتار با گونه‌های بته، بادامشک، دیودال، ارژن، انجیر وحشی و زبان گنجشک (سئو) در مناطق مختلف استان قرار دارد.

شکل ۱۷-۴- ذخیره‌گاه جنگلی دیودال (جنوب شرق قاینات)

بیشتر بدانیم

جدول ۴-۴- مهم‌ترین ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان خراسان جنوبی

نام ذخیره‌گاه	شهرستان	گونه مهم
الله در باقران	بیرجند	بادامشک
داشگران	زیرکوه	بته
دیودال	زیرکوه	دیودال
شندان	قاینات	بادامشک
سرایان	سرایان	بادامشک
تگ احمد شاهی	نهبندان	بته
کال نخاب	بشرویه	ارژن
ترشیزوک	فردوس	بادامشک
چهرستو	طَبَس	سئو (زبان گنجشک)
ملوند	طَبَس	بادامشک

۲- پارک‌های جنگلی : این پارک‌ها با هدف افزایش تفرجگاه و فضای سبز ایجاد می‌شوند. در حال حاضر تعداد ۱۱ پارک جنگلی با مساحت ۲۸۰ هکتار در استان وجود دارد.

۳- جنگل‌های نیمه انبوه : این جنگل‌ها با وسعت ۳۱۱۲ هکتار با پوشش (۵۰/۲۵ درصد) بیشتر در شهرستان‌های درمیان، قاینات، سرایان وجود دارند و گونه‌های گیاهی موجود در آنها بنه و بادامشک است.

شکل ۱۸-۴- جنگل‌های نیمه انبوه (شهرستان زیرکوه قاینات و درمیان)

۴- جنگل‌های تُنک : جنگل‌های تنک با پوشش (۲۵-۵ درصد) با وسعت ۶۳۲۹۸۶ هکتار در اغلب شهرستان‌های استان وجود دارد و گونه‌های درختی آن؛ بنه، بادامشک، ارغوان، انجیر وحشی، کهور و تنگرس است.

شکل ۱۹-۴- جنگل‌های بنه، بادامشک، ارغوان (ارتفاعات شاسکوه و باقران)

جدول ۴-۵- وضعیت جنگل‌های استان به تفکیک شهرستان‌ها

شهرستان	نوع گونه	جنگل‌های نیمه انبوه	جنگل‌های تنک	جمع کل مساحت
بیرجند	بنه، بادامشک، ارغوان، انجیر وحشی، کهور و تنگرس	۰	۲۵	۲۵
قاین	بنه، بادامشک، ارغوان و تنگرس	۲۱۴	۷۶۴۲	۷۸۵۶
نهبندان	بنه، بادامشک و تنگرس	۰	۲۳۸۲۵۴	۲۳۸۲۵۴
سربیشه	بنه، بادامشک و تنگرس	۰	۴۸۶۴۵	۴۸۶۴۵
سرایان	بنه و بادامشک	۳۰۹	۲۵۸۲	۲۸۹۱
درمیان	بنه و بادامشک	۲۵۸۹	۳۰۷۷۹	۳۳۳۶۸
بشرویه	بنه، بادامشک و ارژن	۰	۱۷۶۸	۱۷۶۸
خوسف	بنه و بادامشک	۰	۳۱۹۴۷	۳۱۹۴۷
زیرکوه	بنه و بادامشک	۰	۲۴۶۸۷۷	۲۴۶۸۷۷
طبس	بنه و بادامشک، سئو	۰	۲۴۴۶۷	۲۴۴۶۷
جمع		۳۱۱۲	۶۳۲۹۸۶	۶۳۶۰۹۸

جنگل‌های استان با چالش‌ها و مشکلات فراوانی روبه‌رو می‌باشد.

مهم‌ترین این مشکلات عبارت‌اند از:

۱- شرایط سخت اقلیمی نظیر بارش کم، نوسانات حرارتی و خشکسالی‌های متعدد

۲- بهره‌برداری غیر اصولی و بی‌رویه

۳- افزایش تخریب جنگل‌ها و تغییر کاربری آنها

در سال‌های اخیر اقدامات مؤثری برای احیا و غنی‌سازی جنگل‌های استان شامل پروژه‌های بذرکاری، نهال‌کاری، حفاظت

و قرق انجام شده است.

فعالیت گروهی ۴-۴

۱- با دقت در نقشه جنگل‌های استان و همچنین جدول ۴-۴ نوع جنگل‌های شهرستان محل زندگی خود را مشخص کنید.

۲- با توجه به این که بته از مهم‌ترین گونه‌های جنگلی استان است، درباره فواید آن در منابع اینترنتی جست‌وجو کنید و یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.

ب) مراتع استان

مرتع، زمینی است شامل کوه، دامنه یا زمین‌های مسطح که در فصول رویش گیاهان دارای پوشش گیاهی از نوع گیاهان علوفه‌ای خود روست و با توجه به سابقه بهره‌برداری صرفاً مورد چرای دام قرار می‌گیرد. مراتع علاوه بر ارزشی که در تولید و تأمین علوفه دارند از جهات دیگری حائز اهمیت‌اند، از جمله: جلوگیری از سیل، حفاظت آب و خاک، تولید اکسیژن و تلطیف هوا، استفاده دارویی و صنعتی... به طوری که می‌توان گفت ۷۵ درصد دارای ارزش‌های زیست‌محیطی و تنها ۲۵ درصد از ارزش اقتصادی مراتع به تولید علوفه اختصاص دارد. طبقه‌بندی مراتع استان: الف) مراتع متراکم ب) مراتع نیمه متراکم ج) مراتع کم تراکم

جدول شماره ۴-۶- تقسیم‌بندی مراتع در استان خراسان جنوبی

نوع مرتع	وسعت به هکتار	درصد	معیار طبقه‌بندی
متراکم	۶۲۷۹	۰/۰۷	مرتع دارای تاج پوشش بیش از ۵۰ درصد
نیمه متراکم	۹۳۹۱۱۵	۱۱/۰۴	مرتع دارای تاج پوشش ۲۵ تا ۵۰ درصد
کم تراکم	۷۵۵۷۷۰۵	۸۸/۸۸	مرتع دارای تاج پوشش کمتر از ۲۵ درصد
جمع	۸۵۰۳۰۹۹	۱۰۰	-----

مهم‌ترین گونه‌های مرتعی در استان که استفاده صنعتی و دارویی دارند، عبارت‌اند از: آنغوزه شیرین، وشاء (کندل)، آویشن، زیره سیاه، بومادران، کلپوره، ریواس، کاکوتی و....

جغرافیای طبیعی استان

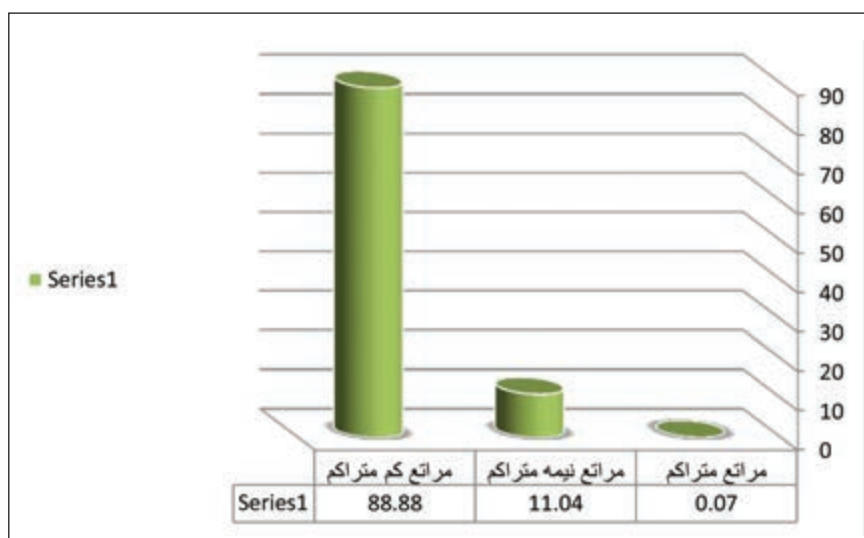
شکل ۲۲-۴ مراتع کم تراکم

شکل ۲۱-۴ مراتع نیمه متراکم

شکل ۲۰-۴ مراتع متراکم

شکل ۲۳-۴ نمودار طبقه‌بندی مراتع استان به درصد

آیا می‌دانید بیشترین مراتع متراکم استان در چه مناطقی وجود دارد؟

بیشتر بدانیم

یکی از مهم‌ترین فواید جنگل‌ها و مراتع استان، استفاده صنعتی و دارویی از گیاهان مرتعی و درختان جنگلی است. مهم‌ترین محصولات مرتعی دارای طرح بهره‌برداری در استان: آنغوزه شیرین، و شاء (کندل) و آویشن است، که

میزان محصول برآورد شده آنها در استان ۱۲۹۴۵۵ کیلوگرم و میزان اشتغال‌زایی آن ۱۱۶۱۳۱ نفر و کمک به اقتصاد بهره‌برداران ۲۶ میلیارد ریال است.

علل تخریب مراتع استان : آیا تاکنون درباره علل نابودی مراتع اندیشیده‌اید؟ چه عواملی موجب تخریب مراتع شده است؟

شکل ۲۴-۴- نمونه‌ای از مراتع تخریبی

– عوامل تخریب مراتع در استان خراسان جنوبی عبارت‌اند از :

الف) عوامل طبیعی : از قبیل کمبود بارندگی، توزیع نامناسب زمانی بارش، خشکسالی‌های پی‌درپی و آفات نباتی.
ب) عوامل انسانی : شامل چرای بی‌رویه دام‌ها، بوته‌کشی برای تأمین سوخت و تغییر کاربری مراتع به زمین‌های مسکونی و کشاورزی.

* آیا می‌توانید چند مورد از پیامدهای تخریب مراتع را در جدول زیر بنویسید؟

پیامدهای تخریب مراتع			
؟	؟	؟	؟

شکل ۲۵-۴- چرای بی‌رویه دام‌ها عامل تخریب مراتع

فعالیت گروهی ۴-۵

- ۱- عوامل انسانی نقش بیشتری در تخریب مراتع استان دارد یا عوامل طبیعی؟ چرا؟
- ۲- راهکارهای شما برای جلوگیری از تخریب مراتع استان چیست؟
- ۳- وظیفه ما در مقابل حفظ عرصه‌های جنگلی و مراتع استان چیست؟
- ۴- در مورد خواص دارویی یکی از گونه‌های مرتعی استان، در اینترنت جست‌وجو کنید و یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.

زیست بوم‌های حفاظت شده استان

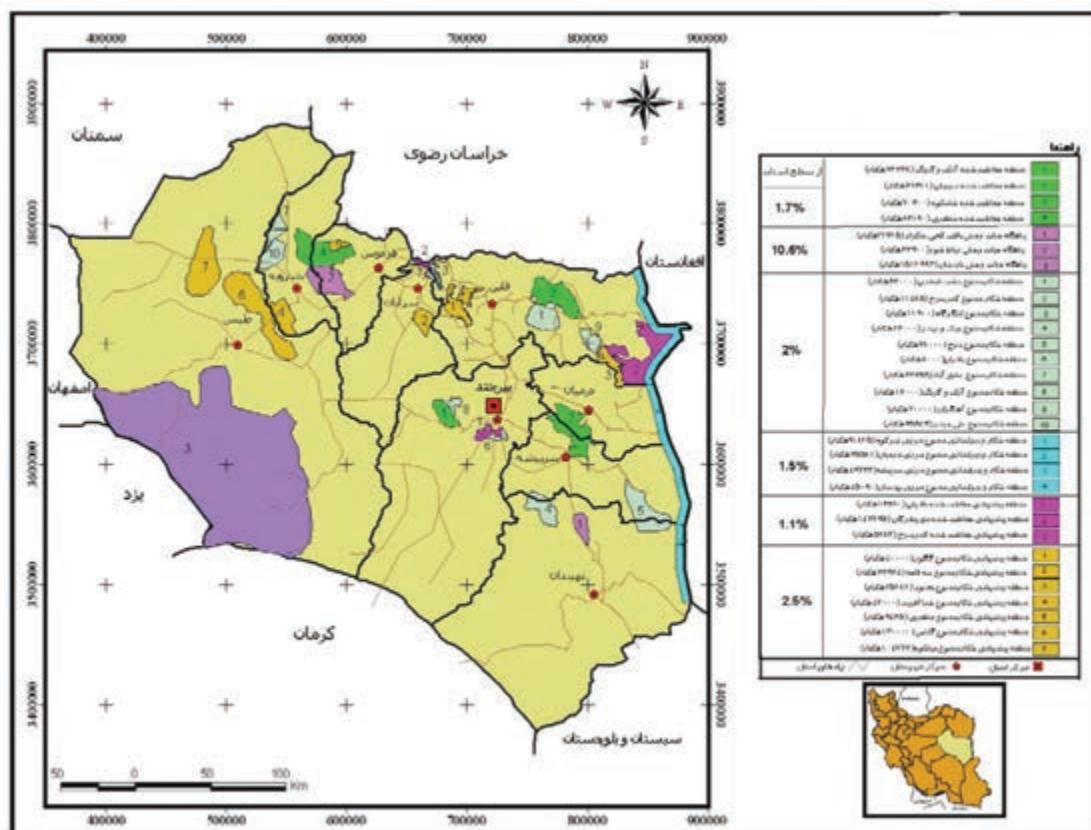
به تصاویر زیر به دقت نگاه کنید.

شکل ۲۶-۴- نمونه‌ای از مناطق حفاظت شده استان خراسان جنوبی

به نظر شما چرا لازم است از این زیست بوم‌ها حفاظت شود؟

شکل ۲۷- نقشه مناطق حفاظت شده استان خراسان جنوبی

با توجه به روند رو به رشد جمعیت انسانی، افزایش عدم احساس مسئولیت و نگرستن به طبیعت به عنوان کالای رایگان از دیدگاه توسعه کنونی، آینده پر مخاطره‌ای فرا روی زیستگاه‌ها قرار می‌گیرد.

راهکار لازم برای حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری بومی منطقه چیست؟

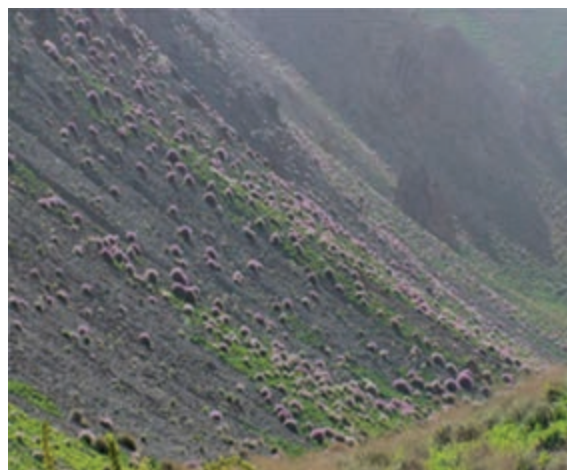
در استان خراسان جنوبی به منظور حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری، ۴ منطقه حفاظت شده و ۳ پناهگاه حیات وحش ایجاد شده است که عبارت‌اند از:

- ۱- منطقه حفاظت شده آرک و گرنک: این منطقه با مساحت ۳۰۰۰۰ هکتار در شهرستان خوسف واقع شده، از نظر توپوگرافی کوهستانی و صخره‌ای است. گیاه غالب آن در مناطق دشتی درمنه و در ارتفاعات بنه و بادامشک است. جانوران این منطقه کل، بز، گرگ، شغال و پرندگانی مثل کبک، تیهو، باقرقره و... است.

شکل ۲۸-۴ پوشش گیاهی و زندگی جانوری منطقه حفاظت شده آرک و گرنگ

۲- منطقه حفاظت شده در میان : این منطقه با وسعت ۸۰۰۰۰ هکتار به علت داشتن مراتع زیاد و تپه ماهورهای متعدد مامن مناسبی برای پرورش قوچ و میش وحشی است. همچنین به دلیل داشتن آبشار، چشمه معدنی آب ترش، چنار هزار ساله دوشنگان و وجود گیاهان مرتعی همچون؛ قیچ، نسترن وحشی، گون، گزوکما و پستانداران مختلف از زیستگاه‌های مهم استان به شمار می‌رود.

شکل ۲۹-۴ زندگی جانوری و گیاهی در منطقه حفاظت شده در میان

۳- منطقه حفاظت شده شاسکوه : این منطقه با وسعت ۷۰۳۰۰ هکتار در شهرستان زیرکوه قرار دارد و از نظر توپوگرافی شامل کوه‌ها، تپه ماهورها، دشت‌های آبرفتی و دق می‌باشد. در قسمت دشتی این منطقه پرندگان با ارزش هویره و زاغ بور وجود دارند.

وجود جنگل‌های تنک بنه و بادامشک به عنوان ذخیره گاهی است که از تنوع ژنی قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌باشد.

شکل ۳۱-۴- جنگل‌های تنک بادامشک

شکل ۳۰-۴- زاغ بور تنها پرنده بومی ایران

بیشتر بدانیم

تنوع در پستی و بلندی منطقه شاسکوه، باعث نوسان دما و بارش شده و تنوع گیاهی کم نظیری را از نظر نوع خشکی پسند، رطوبت دوست، مقاوم به شوری، گیاهان علوفه‌ای، بوته‌ای، درختچه‌ای و درختی بوجود آورده است. می‌توان گفت در این منطقه عوامل متضاد در کنار هم جمع شده‌اند. به علت وجود صخره‌های صعب‌العبور کل و بز زندگی می‌کنند، پلنگ نیز در گذشته نه‌چندان دور در این صخره‌ها می‌زیسته است. شکاف‌های عمیق این صخره‌ها شرایط مناسبی را برای زیست و پناه گرفتن گربه‌سانان و دیگر پستانداران گوشتخوار فراهم کرده است.

۴- منطقه حفاظت شده مظفری : این منطقه با مساحت ۹۲۸۰۸ هکتار در شهرستان فردوس قرار دارد. از نظر توپوگرافی بیش از ۵۰٪ مساحت منطقه را عرصه‌های کویری و بیابانی تشکیل می‌دهد.

شکل ۳۲-۴- پوشش گیاهی و زندگی جانوری در منطقه حفاظت شده مظفری

فعالیت گروهی ۴-۶

- ۱- از زندگی گیاهی و جانوری منطقه زندگی خود عکس تهیه کرده و به کلاس ارائه دهید.
- ۲- وظیفه شهروندان در حفاظت از محیط زیست چیست؟

۵- پناهگاه حیات وحش کجی نمکزار : تالاب کجی نمکزار نهبندان، شوره‌زاری وسیع در ۷۵ کیلومتری شمال شهر نهبندان است که به دلیل پایین بودن سطح ارتفاع آن نسبت به مناطق پیرامون، محل تجمع زه آب منطقه شده است و از آنجایی که در تمام فصول سال دارای ذخیره آبی است، محل مناسبی برای پرندگان مهاجر محسوب می‌شود.

منطقه کجی نمکزار نهبندان همانند سایر تالاب‌های کشور پرندگان متنوعی را در خود جای داده است و هر ساله به‌ویژه در فصل مهاجرت پرندگان آبی و کنار آبی گونه‌های مختلفی از آبچلیک، حواصیل و اردک سرسبز در آن به چشم می‌خورد.

شکل ۳۳-۴ تالاب کجی نمکزار نهبندان

۶- پناهگاه حیات وحش رباط شور : این منطقه در اطراف کوه رباط شور فردوس دارای تنوع پوشش گیاهی و زندگی جانوری منحصر به فردی است.

شکل ۳۴-۴ پوشش گیاهی و زندگی جانوری پناهگاه حیات وحش رباط شور فردوس

فعالیت گروهی ۴-۷ ✓

- ۱- مناطق حفاظت شده استان را نام ببرید.
- ۲- درباره گونه‌های جانوری استان مطالبی را تهیه کرده، در کلاس ارائه دهید.

بیشتر بدانیم

- زاغ بور: تنها پرندۀ بومی منطقه است که اُلفت خاصی با مناطق کویری یافته و ارتباط اکولوژیکی خاصی با گیاهان کویری دارد.
- هوبره: از پرندگان بسیار زیبا و با شکوه کویرهاست که در مناطق حفاظت شده استان وجود دارد و از گونه‌هایی است که در فهرست اتحادیه جهانی حفاظت به عنوان یک گونه آسیب پذیر معرفی شده است.

شکل ۳۵-۴- هوبره از پرندگان بسیار زیبای کویر

- ۷- پناهگاه حیات وحش نایبندان: در جنوب و جنوب غرب شهرستان طبس قرار دارد، بزرگ‌ترین پناهگاه حیات وحش کشور می‌باشد که به منظور حمایت از گونه‌های جانوری کمیاب یوزپلنگ آسیایی و جیر ایجاد گردیده است. این پناهگاه یکی از بکرترین و کم‌تعارض‌ترین زیستگاه‌های کشور به لحاظ ورود صنایع و دام اهلی است.

برای مطالعه

یوزپلنگ آسیایی (ایرانی)

یوزپلنگ آسیایی یکی از اعضای خانواده گربه‌سانان است. این گونه یکی از نادرترین گربه‌سانان جهان به‌شمار می‌رود. این جانور که زمانی زیستگاه آن در اکثر مناطق دشتی غرب آسیا پراکنده بود، بیش از ۲۰ سال است که ایران آخرین پناهگاه آن در دنیا به‌شمار می‌رود. جمعیت یوزپلنگ در ایران حداقل ۵۰ قلاده است.

یوزپلنگ دارای دست و پای بلند، بدنی کشیده و باریک، شکم بالا آمده، سر کوچک و گرد، پوزه کوتاه، گوش‌های کوتاه و گرد است. رنگ پشت این حیوان زرد متمایل به نارنجی - قرمز و زیر بدنش سفید است و موهای زیر و نسبتاً بلندی دارد. سطح بدن یوزپلنگ از خال‌های گرد، سیاه و توپر پوشیده است. در ناحیه صورت این حیوان

دو نوار سیاه رنگ دیده می‌شود که از گوشه چشم به سمت گوشه دهان امتداد دارد که خط اشک نامیده شده و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یوزپلنگ محسوب می‌شود.

از بین رفتن شدید طعمه‌های این حیوان، نبود طرح‌های حفاظتی و عدم شناخت مردم و شکارچیان از ارزش اکولوژیک این گربه‌سان، آن را با کاهش شدید و بحران جمعیت روبرو کرده است.

شکل ۳۶-۴- گونه کمیاب یوزپلنگ آسیایی در منطقه حفاظت شده نایبندان

به پیشنهاد سازمان حفاظت از محیط‌زیست در جام جهانی فوتبال ۲۰۱۴ برزیل، پیراهن‌های اعضای تیم ملی ایران به تصویر یوزپلنگ ایرانی مزین شد. این حیوان میراث طبیعی کشورمان به حساب می‌آید. پناهگاه حیات وحش نایبندان استان خراسان جنوبی از زیست‌بوم‌های یوزپلنگ ایرانی محسوب می‌گردد.

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید:

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان جنوبی	www.birjandzist.ir
اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان جنوبی	www.mta-kj.ir
شرکت آب منطقه‌ای خراسان جنوبی	www.skhrw.ir

درس پنجم بیابان‌ها و مشکلات زیست محیطی استان

بیابان‌های استان

دانش‌آموزان عزیز حتماً تاکنون با گرد و خاک شدید در هوای استان مواجه شده‌اید. می‌دانید علت و منشأ این گرد و خاک چیست؟

ما در این درس شما را با بیابان‌های استان که منشأ وقوع طوفان‌های گرد و خاک در استان اند آشنا می‌کنیم.

* آیا می‌دانید ۸۶ درصد از مساحت استان ما را اراضی بیابانی و مراتع کم‌تراکم تشکیل داده است؟

به جدول ۵-۱ توجه کنید به نظر شما علت وجود اراضی بیابانی در استان خراسان جنوبی چیست؟ در کلاس و با کمک دبیر خود بحث کنید.

جدول ۵-۱- وضعیت پدیده‌های بیابانی استان خراسان جنوبی

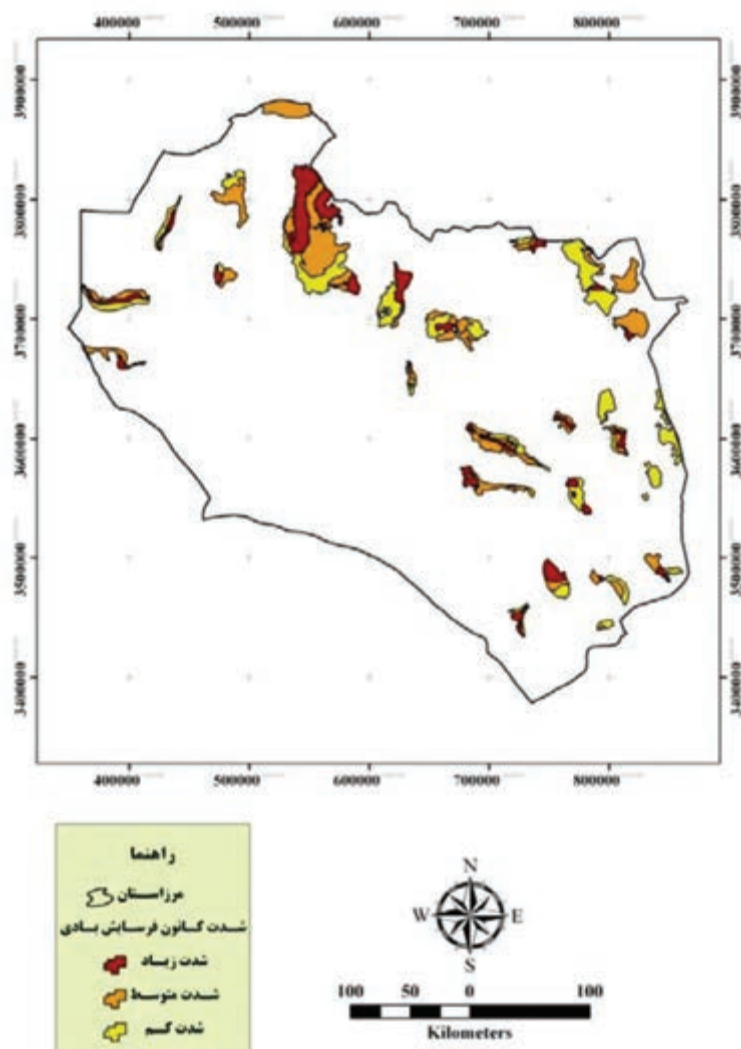
پدیده‌های بیابانی	مساحت (هکتار)
اراضی بدون پوشش گیاهی و بیرون‌زدگی سنگی	۱۶۰۴۰۶۹
اراضی شور و نم‌زار	۱۲۱۸۳۴۰
دق رسی	۸۲۹۲۳
پهنه‌های ماسه‌ای	۱۲۷۷۷۲
تپه‌های ماسه‌ای	۳۰۲۷۵۷
کوير	۱۱۲۸۶۳۶
مجموع	۴۴۶۴۴۹۷

شکل ۵-۱- چشم‌اندازی از بیابان‌های استان خراسان جنوبی (تپه‌های ماسه‌ای برخان و سیف)

با دقت در تصاویر بیابانی استان، آیا می‌توانید ویژگی‌های نواحی بیابانی را بیان کنید؟
 بارندگی کم با پراکنش نامناسب، تبخیر و تعرق بیشتر از میزان نزولات جوی سالانه، فقر پوشش گیاهی و وجود بادهای فرساینده از ویژگی‌های نواحی بیابانی استان است.
 در استان ما ۲۸ کانون بحران فرسایش بادی با مساحت ۱۳۸۶۷۴۱ هکتار وجود دارد که در تمام شهرستان‌های استان پراکنده‌اند. حرکت ماسه‌های روان از این کانون‌های بحرانی موجب گسترش بیابان‌ها و طوفان‌های گرد و خاک می‌شود.

شکل ۲-۵- نقشه پراکندگی کانون‌های فرسایش بادی

شما چه راهکارهایی برای جلوگیری از حرکت ماسه‌های روان و ایجاد طوفان‌های گرد و خاک پیشنهاد می‌کنید؟

شکل ۳-۵- نهال‌کاری در بیابان‌های استان خراسان جنوبی

- برای جلوگیری از گسترش بیابان‌ها (بیابان‌زدایی) در استان ما اقداماتی به شرح زیر صورت گرفته است :
- ۱- اجرای عملیات بیومکانیکی بیابان‌زدایی شامل نهال‌کاری و بذرپاشی (عمدتاً گونه‌های تاغ، آترپلکس، قیچ واسکنبیل)
  - ۲- احداث هلالی آبگیر به منظور مهار هرز آب‌ها و جلوگیری از فرسایش خاک
  - ۳- احداث باد شکن به منظور کاهش سرعت باد و کاهش فرسایش بادی
  - ۴- احیاء جنگل‌های دست کاشت با قطع و برش گونه‌ها و ساقه‌های خشک شده

شکل ۴-۵- هلالی آبگیر عامل مهم در مهار هرز آب‌ها

شکل ۵-۵- بادشکن عامل کاهش سرعت باد و مانعی در برابر فرسایش بادی

آبخیزداری و آبخوانداری

آیا می‌دانید که پس از وقوع بارش‌های رگباری، هزاران متر مکعب آب از استان ما خارج می‌شود؟
به نظر شما برای رفع این مشکل چه باید کرد؟

شکل ۵-۶- اجرای طرح‌های آبخیزداری در استان

آبخیزداری: یکی از مهم‌ترین راهکارهای علمی و عملی جهت مقابله با سیل، خشکسالی و بیابان‌زایی است.
آبخیزداری در نواحی بالادست (بالا تراز خط تلاقی کوه و دشت) با انجام عملیات مناسب مانع ایجاد سیلاب‌های مخرب می‌شود
و آب را به درون زمین نفوذ می‌دهد تا در فصول خشک، به مرور زمان از طریق چشمه‌ها، قنات و چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در اختیار

جغرافیای طبیعی استان

مصرف کنندگان قرار گیرد.

در مناطقی که وضعیت زمین شناسی و خاک اجازه نفوذ تمامی بارش را ندهد، با ایجاد سازه های مکانیکی سرعت جریان آب را کنترل می کند و با ایجاد تأخیر در جریان سیلاب، باعث نفوذ آب به درون سفره های آب زیرزمینی می شود یا با ایجاد سازه های ذخیره ای (سد) آب را ذخیره و به مرور در اختیار مصرف کننده قرار می دهد.

آبخوان داری : در نواحی پایین دست به منظور تقویت آبخوان ها، عملیاتی شامل پخش سیلاب در دشت ها انجام می گیرد. پروژه های اجرا شده آبخوان داری در شهرستان بیرجند مرکز استان خراسان جنوبی بالغ بر ۵۰۰۰ هکتار بوده که رتبه اول کشوری را از این نظر داراست.

شکل ۵-۷- اجرای طرح های آبخوان داری در استان خراسان جنوبی

بیشتر بدانیم

پروژه های بین المللی اجرا شده در استان جهت مبارزه با بیابان زایی

۱- پروژه بین المللی احیای منابع طبیعی جنوب خراسان : در سال ۱۳۶۸ فاز اول این طرح در منطقه آهنگران شهرستان قاینات و فاز دوم آن در منطقه شمس آباد شهرستان درمیان اجرا شد.

۲- پروژه بین المللی ترسیب کربن (منطقه حسین آباد غیناب شهرستان سریشه) : با توجه به وسعت زیاد عرصه های منابع طبیعی و نیاز این عرصه ها به حفاظت و احیا به نظر می رسد توانمندسازی بهره برداران و جوامع محلی، آسان ترین راه رسیدن به توسعه پایدار مدیریت منابع طبیعی باشد. در همین جهت فاز اول پروژه ترسیب کربن با هدف توانمندسازی جوامع محلی در جهت احیای مراتع مناطق کویری از اواسط سال ۲۰۰۳ میلادی براساس سند

پروژه آغاز شد و در سال ۲۰۰۹ به پایان رسید. البته با توجه به موفقیت پروژه در فاز اول، فاز دوم آن نیز به مدت ۵ سال دیگر به تصویب رسید که از ابتدای سال ۲۰۱۰ میلادی شروع شده است.

۳- پروژه بین‌المللی احیای اراضی جنگلی (منطقه سه قلعه شهرستان سرایان): این پروژه با عنوان «احیای اراضی جنگلی تخریب شده با تأکید ویژه بر اراضی تحت تأثیر فرسایش بادی و اراضی شور» با همکاری جمهوری اسلامی ایران و صندوق تسهیلات زیست محیطی جهانی (GEF) و نیز کمک‌های فنی - اجرایی سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد (FAO)، با هدف کاهش تخریب اراضی و مناطق جنگلی تخریب شده از طریق ارتقای وضعیت حفاظتی اکوسیستم‌های جنگلی مهم، سرمایه‌گذاری در جهت مدیریت پایدار اراضی و مناطق جنگلی در مناطق هدف از اواسط سال ۲۰۱۰ میلادی در محدوده زمانی پنج ساله اجرا می‌گردد.

فعالیت گروهی ۱-۵

- ۱- با توجه به اینکه بیش از ۸۱ درصد مساحت استان را بیابان‌ها در بر گرفته است، چگونه می‌توان از آنها استفاده صحیح به عمل آورد؟
- ۲- عملیات بیابان‌زدایی که با صرف هزینه‌های سنگین و به منظور جلوگیری از گسترش بیابان‌های استان انجام می‌شود، چه فوایدی دارد؟
- ۳- نسل جوان در موضوع بیابان‌زدایی چه نقشی می‌توانند ایفا کنند؟
- ۴- چرا آبخیزداری و آبخوان‌داری از راهکارهای مهم در نواحی بیابانی محسوب می‌شود؟

چالش‌های زیست محیطی استان

«بنویسیم محیط زیست، بخوانیم زندگی»

شکل ۸-۵- نمونه‌ای از مشکلات زیست محیطی

جغرافیای طبیعی استان

مسائل زیست محیطی یکی از مشکلات بزرگ بشر امروزی است که اگر در رفع آنها اقدام نشود، خسارات جبران ناپذیری به بار خواهد آورد. استان خراسان جنوبی به دلیل افزایش جمعیت، رشد شهرنشینی، توسعه صنایع و... دارای مشکلات زیست محیطی است.

برخی از این مشکلات عبارت اند از :

- آلودگی هوا
- آلودگی آب ها و رهایی فاضلاب های شهری در معابر
- آلودگی صوتی ناشی از تردد زیاد خودروها، موتورسیکلت ها و وجود کارگاه های کوچک در محدوده مناطق مسکونی
- آلودگی بصری (تخلیه نخاله های ساختمانی و ضایعات سنگ بری ها در حاشیه شهرها)
- گسترش بیابان ها (بیابان زایی)
- وزش بادهای خشک همراه با گرد و غبار از طرف کویر لوت و نمک و همچنین بادهای ۱۲۰ روزه سیستان

شکل ۵-۹- آلودگی آب ها و رهایی فاضلاب های شهری در معابر

فعالیت گروهی ۵-۲

- ۱- آیا می توانید چند مورد از مشکلات زیست محیطی محل زندگی خود را نام ببرید؟
- ۲- برای کاهش مشکلات زیست محیطی در استان چه راهکارهایی پیشنهاد می کنید؟

● آلودگی هوا

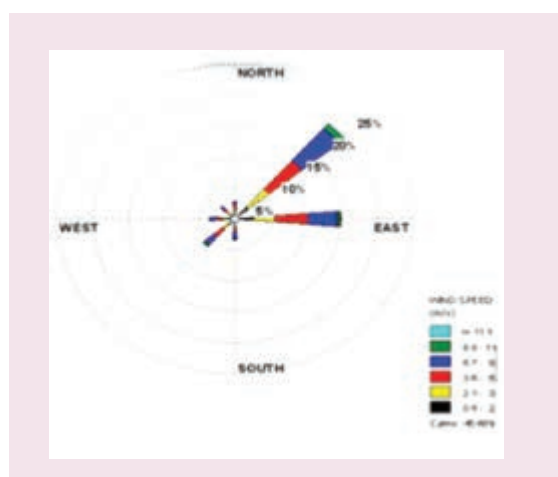
آیا می دانید طوفان های ماسه ناشی از بادهای ۱۲۰ روزه سیستان یکی از عوامل اصلی آلودگی هوای استان ماست.

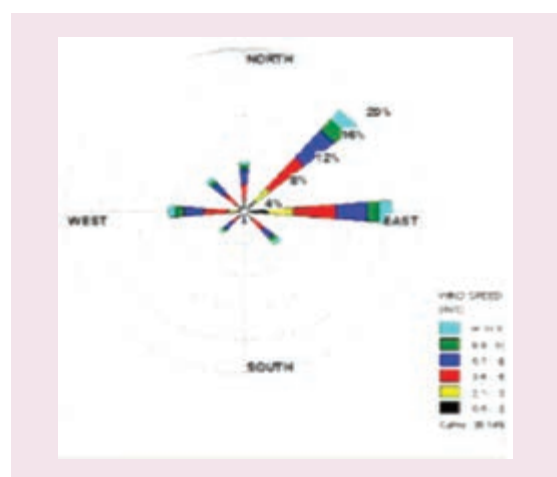
با کمک دبیر خود بگویید که کدام شهرهای استان از این پدیده بیشترین آسیب را می بینند؟
به نظر شما علت وقوع طوفان های گرد و غبار در استان چیست؟
وجود خاک های رسوبی ریزدانه، تبخیر زیاد، کمبود پوشش گیاهی، کمبود رطوبت در خاک، خشکسالی های دوره ای و عوامل متعدد انسانی علل وقوع طوفان های ماسه ای است که باعث فرسایش شدید خاک و آلودگی هوای استان می شوند.

جدول ۲-۵- تعداد روزهای توأم با گرد و غبار در استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۸۷

ایستگاه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند	سالانه
بیرجند	۲/۸	۲/۱	۲/۲	۳/۴	۲/۵	۰/۷	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۸	۱/۳	۲/۸	۱۹/۹
خور	۳/۵	۳/۱	۳/۵	۴/۳	۳	۱/۹	۰/۵	۰/۶	۰/۸	۱/۲	۲/۳	۲/۵	۲۷/۲
نهبندان	۱/۹	۱/۸	۲	۵/۳	۳/۳	۱/۱	۰/۵	۰/۵	۰/۹	۰/۹	۱/۹	۲/۵	۲۲/۶
قاین	۲/۶	۲/۲	۲/۱	۴/۴	۳/۴	۲	۰/۹	۰/۶	۱/۱	۰/۹	۰/۷	۲/۲	۲۳/۱
فردوس	۱/۲	۲	۱/۷	۲	۱	۰/۵	۰/۶	۰/۶	۰/۷	۰/۸	۱/۲	۱/۴	۱۳/۷
بشرویه	۲/۹	۳/۸	۲/۵	۲/۴	۱/۶	۱/۶	۱/۶	۰/۷	۰/۲	۰/۴	۱/۵	۲/۳	۲۱/۵
استان	۹/۱۴	۱۵	۱۴	۲۱/۸	۱۴/۸	۷/۸	۴/۵	۳/۴	۴/۲	۵	۸/۹	۱۳/۷	۱۲۸

شکل ۱۱-۵- گلباد در ایستگاه هواشناسی قاین

شکل ۱۰-۵- گلباد در ایستگاه هواشناسی بیرجند

عوامل مؤثر در آلودگی هوای استان

الف) منابع آلاینده ثابت: مصرف سوخت فسیلی در بخش های خانگی، تجاری، صنایع و کوره های سنتی آجریزی در حاشیه

شهرها

ب) منابع آلاینده متحرک : وسایل نقلیه موتوری
ج) وزش بادهای شدید همراه با ماسه به دلیل مجاورت با دشت لوت و کویر نمک

شکل ۱۲-۵- آلودگی هوای استان

راه‌های مقابله با آلودگی هوا در استان

- افزایش فضای سبز
- اجرای طرح تعویض خودروهای فرسوده
- ترویج فرهنگ استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی و دوچرخه
- تثبیت ماسه‌های روان همراه با عملیات بیابان‌زدایی (افزایش و گسترش پوشش گیاهی و مالچ پاشی)

فعالیت گروهی ۳-۵

- ۱- به نظر شما آثار و پیامدهای زیست محیطی، جایگاه‌های تخلیه و بارگیری مواد فله‌ای چیست؟ برای حل این مشکل چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟
- ۲- آثار زیست محیطی فعالیت کوره‌های آجرپزی در اطراف شهرها چیست؟

● آلودگی آب‌ها

یکی دیگر از مشکلات زیست محیطی استان آلودگی آب‌هاست. به تصویر زیر نگاه کنید.

شکل ۱۳-۵- فاضلاب‌های شهری و خانگی عامل مؤثر در آلودگی آب‌ها

مهم‌ترین منابع آلاینده آب‌های استان

الف) پساب‌های صنعتی: عمده‌ترین مشکل در بخش فاضلاب‌های صنعتی، مربوط به واحدهای فرآورده‌های لبنی، کشتارگاه‌های دام و طیور و واحدهای صنعتی کوچک استان است.

شکل ۱۴-۵- آلودگی آب‌ها در اثر پساب‌های صنعتی

ب) پساب‌های خانگی (فاضلاب خانگی): بیشتر مناطق شهری و روستایی استان فاقد سیستم آگویا جمع‌آوری فاضلاب‌اند. آیا می‌دانید دفع فاضلاب به روش سنتی چه مشکلاتی را در سطح جامعه ایجاد می‌کند؟ آلودگی آب‌های زیرزمینی، آلودگی خاک‌ها و افزایش بیماری‌های انگلی و مسمی مشکلات ناشی از دفع فاضلاب به روش سنتی

است.

به نظر شما راه حل این مشکل چیست؟

* آیا می‌دانید در جهان امروز یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی، دفع بهداشتی فاضلاب است. یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با آلودگی آب، اجرای طرح جمع‌آوری فاضلاب شهری است. تصفیه‌خانه فاضلاب شهر بیرجند با هدف جلوگیری از آلودگی منابع آب زیرزمینی، ارتقای سطح بهداشت عمومی و توسعه کشاورزی در اثر برگشت آب به چرخه طبیعت در غرب شهر بیرجند ایجاد شده است.

شکل ۱۵-۵- فرایند تصفیه فاضلاب‌ها

شکل ۱۶-۵- تصفیه‌خانه فاضلاب شهر بیرجند

بیشتر بدانیم

فاضلاب‌ها را با توجه به منبع تولید آنها در سه گروه خانگی، صنعتی و شهری (سطحی) دسته‌بندی می‌کنند.

فاضلاب‌های خانگی: عمدتاً از مصرف آب برای فعالیت‌های آشپزخانه، دستشویی، توالت، لباس‌شویی و استحمام حاصل می‌شود.

— **فاضلاب‌های صنعتی:** از فرایند تولید واحدهای صنعتی حاصل می‌شود و دارای ماهیتی کاملاً متفاوت نسبت به فاضلاب‌های خانگی است.

— **فاضلاب‌های شهری (سطحی):** از بارندگی و ذوب برف‌ها و یخ‌ها به‌وجود می‌آید و آب حاصل از آن به‌علت جریان در سطح زمین و تماس با آشغال‌ها در مسیر کف خیابان‌ها فاضلاب‌های سطحی را تولید می‌کند.

فعالیت گروهی ۴-۵

- ۱- درباره یکی از واحدهای صنعتی محل زندگی خود که در آلودگی هوا و آب مؤثر است تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس ارائه دهید.
- ۲- از مشکلاتی که فاضلاب‌های رها شده در معابر و خیابان‌ها برای مردم ایجاد کرده‌اند، گزارش و عکس تهیه کنید.
- ۳- برای اصلاح فعالیت واحدهای صنعتی آلاینده هوا چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید.

برای مطالعه

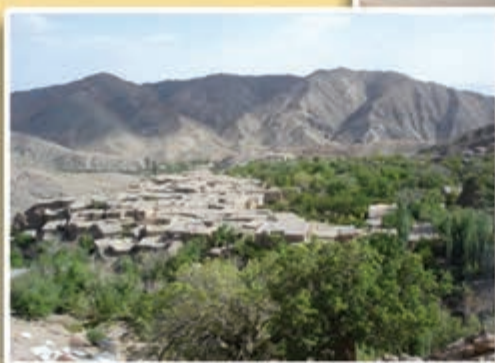
برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید:

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان جنوبی	www.birjandzist.ir
اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان جنوبی	www.mta-kj.ir
بایگاه ملی داده‌های علوم زمین - بخش جغرافیا	www.ngdir.ir/geography

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان خراسان جنوبی

درس ششم تقسیمات سیاسی استان

استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۸۳ از استان خراسان جدا شد. براساس آخرین تقسیمات سیاسی، این استان دارای ۱۱ شهرستان، ۲۵ بخش، ۲۸ شهر و ۶۱ دهستان است.

* به نقشه تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی نگاه کنید و موقعیت شهرستان محل سکونت خود را مشخص کنید.

شکل ۶-۱ نقشه تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی

جدول ۱-۶- تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی

استان	شهرستان	بخش	دهستان	شهر
خراسان جنوبی	بشرویه	مرکزی ارسک	علی جمال، کزند، ارسک، رقه	بشرویه، ارسک
	بیرجند	مرکزی	القورات، باقران، فشارود، کاهشنگ، شاخات، شاخن	بیرجند
	خوسف	مرکزی جلگه ماژان	خوسف، خور، براکوه، قلعه زری، جلگه ماژان	خوسف، محمدشهر
	درمیان	مرکزی گزیک قهبستان	درمیان، میاندشت، گزیک، طبس مسینا، قهبستان، فخرود	اسدیه، طبس مسینا، گزیک، قهبستان
	زیرکوه	مرکزی زهان شاسکوه	پترگان، زیرکوه، زهان، افین، شاسکوه، بهناباد	حاجی آباد، زهان
	سرایان	آیسک سه قلعه	آیسک، مصعبی، سه قلعه، دوکوهه	سرایان، سه قلعه، آیسک
	سربیشه	مرکزی درج مود	غیناب، مومن آباد، درج، لانو، مود، نهارجان	سربیشه، مود
	طبس	مرکزی دستگردان دیپوگ	پیرحاجات، گلشن، منتظره، نخلستان، دیپوک، کویر (طبس)، دستگردان، کوه یخاب	طبس، دیپوک، عشق آباد
	فردوس	مرکزی	حومه، برون، باغستان	فردوس، اسلامیه
	قاینات	مرکزی سده نیمبلوک	پیشکوه، مهیار، قائن، آفریز، پسکوه، سده، نیمبلوک، کرغند	قاین، اسفدن، آرین شهر، نیمبلوک، خضری دشت بیاض
	نهبندان	مرکزی شوسف	بندان، میغان، نه، شوسف، عربخانه	نهبندان، شوسف

بیشتر بدانیم

وجه تسمیه خراسان جنوبی

خراسان: ریشه این اسم خور آسان است به معنی سرزمین خورشید، جایی که خورشید طلوع می کند و خراسان مخفف خورآسان است.

جنوبی: موقعیت جغرافیایی این استان، نسبت به خراسان بزرگ را بیان می کند.

تاریخچه خراسان جنوبی: خراسان جنوبی بخشی از سرزمین قهستان کهن است. قهستان (مغرب کوهستان) در گذشته به ولایات جنوب خراسان اطلاق می شد، که از شمال شرق تا هرات و از غرب و جنوب تا کویر لوت و سیستان امتداد داشت و مرکز آن (قاین) بود. در روایات اساطیری بنای قهستان را به سام ابن نریمان نسبت داده اند و آن را بخشی از قلمرو فریدون پیشدادی می دانند. در این منطقه روستاهایی با نام های سلم آباد، فریدون، گیو و... وجود دارند که مؤید این روایات اند. براساس کتیبه های به جا مانده از دوره هخامنشی و به گفته بعضی از مورخان یونانی، قهستان سکونتگاه قوم ساگارت، از اقوام آریایی بود. هرودوت مورخ یونانی می نویسد: آنها در ردیف اقوام شرقی هستند و از سکنة ساتراپ چهاردهم هخامنشیان به شمار می روند. صفویان، باعث رونق و گسترش تجارت در این منطقه شدند و همچنین امنیت نسبتاً پایداری را ایجاد کردند. در آن زمان بیرجند، که قصبه ای بیش نبود، به عنوان حاکم نشین قاینات برگزیده شد و خاندان علم که خود را به حازم بن خزیمه منتسب می کردند، در رأس آن قرار گرفتند و بعدها در کلیه تحولات منطقه شرقی و جنوب شرقی ایران نقش فعالی را ایفا نمودند. خراسان جنوبی تا ۱۳۸۳ خورشیدی، بخشی از استان پهناور خراسان بود.

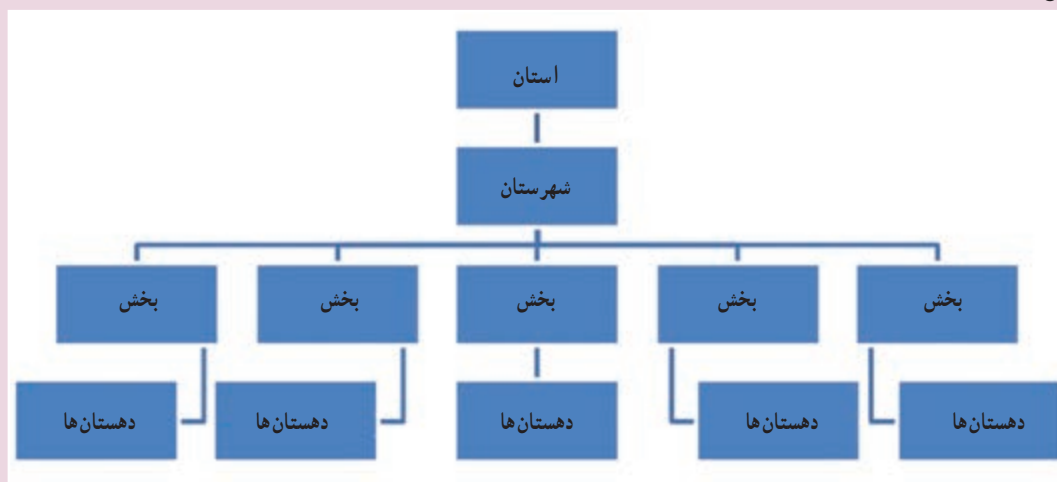
شکل ۲-۶- نقشه تاریخی خراسان بزرگ

فعالیت گروهی ۱-۶

۱- با استفاده از نقشه و جدول تقسیمات سیاسی، نمودار تقسیمات سیاسی شهرستان محل زندگی خودتان را کامل کنید.

۲- در نقشه زیر محدوده تقریبی شهرستان‌های محل زندگی خود را مشخص کنید.

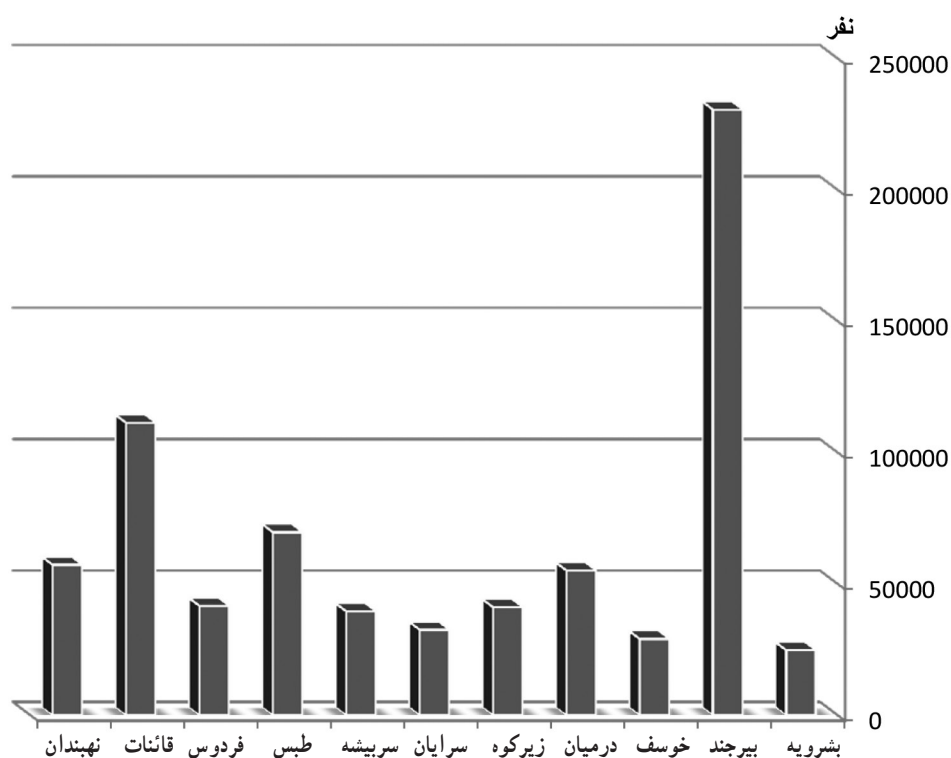
برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید:

آدرس اینترنتی	معرفی سایت
www.sk_Portal.ir	پرتال استان خراسان جنوبی
www.b.sko.ir	معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی

درس هفتم جمعیت استان

* به نمودار زیر نگاه کنید. پرجمعیت‌ترین و کم جمعیت‌ترین شهرستان را در استان مشخص کنید.

شکل ۱-۷- نمودار جمعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۰

ویژگی‌های کلی جمعیت استان

براساس سرشماری سال ۱۳۹۰، استان ما دارای ۷۳۲۱۹۲ نفر جمعیت است. که در ۲۰۳۳۶۶ خانوار زندگی می‌کنند. که از این تعداد، ۵۶/۵۶ درصد در نقاط شهری و ۴۳/۴۲ درصد در نقاط روستایی سکونت دارند و ۶۰۰ درصد غیرساکن بوده‌اند. از کل جمعیت استان ۳۶۴۰۹۱ نفر (معادل ۴۹/۷۳ درصد) را زنان و ۳۶۸۱۰۸ نفر (معادل ۵۰/۲۷ درصد) را مردان تشکیل می‌دهند. به عبارتی نسبت جنسی ۱۰۱ مرد در مقابل ۱۰۰ زن می‌باشد.

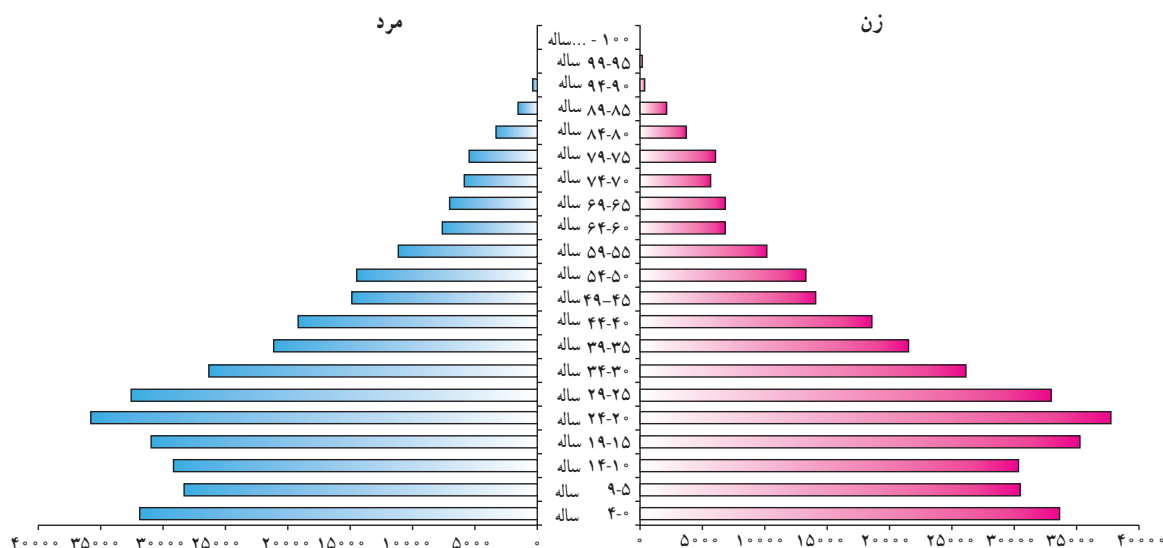
* آیا می‌توانید بگویید که میانگین جمعیت هر خانوار شهری یا روستایی استان، چند نفر است؟

جدول ۱-۷- جمعیت استان به تفکیک شهری - روستایی و زن - مرد در سال ۱۳۹۰

شهرستان	جمعیت	شهری	روستایی	غیر ساکن	زن	مرد	تعداد خانوار
بشرویه	۲۴۶۸۳	۱۸۲۷۲	۶۴۱۱	-	۱۲۳۸۰	۱۲۳۰۳	۷۲۲۳
بیرجند	۲۳۰۴۸۷	۱۷۸۰۲۰	۵۲۴۶۷	-	۱۱۶۴۱۱	۱۱۴۰۷۶	۶۳۵۱۶
خوسف	۲۹۰۱۹	۶۶۲۷	۲۲۳۹۲	-	۱۱۰۹۶	۱۷۹۲۳	۷۹۹۷
درمیان	۵۵۰۸۰	۱۵۸۹۹	۳۹۱۸۱	-	۲۷۷۰۵	۲۷۳۷۵	۱۴۴۶۶
زیرکوه	۴۱۰۸۱	۷۳۳۷	۳۳۷۴۴	-	۲۱۸۴۸	۱۹۲۳۳	۱۱۳۴۸
سرایان	۳۲۴۹۳	۲۲۲۴۵	۱۰۲۴۸	-	۱۶۵۳۴	۱۵۹۵۹	۹۴۹۶
سریشه	۳۹۴۸۷	۱۱۲۷۰	۲۸۲۱۷	-	۲۰۲۹۵	۱۹۱۹۲	۱۱۲۰۳
طبس	۶۹۶۵۸	۴۳۱۱۹	۲۶۵۳۹	-	۳۴۲۹۶	۳۵۳۶۲	۱۹۷۹۸
فردوس	۴۱۶۲۶	۳۲۰۵۲	۹۵۷۴	-	۲۰۷۴۹	۲۰۸۷۷	۱۲۴۸۲
قائنات	۱۱۱۳۲۰	۵۷۴۹۵	۵۳۸۲۵	-	۵۴۴۲۴	۵۶۸۹۶	۳۰۷۵۲
نهبندان	۵۷۲۵۸	۲۱۸۳۷	۳۵۳۷۶	۴۵	۲۸۳۵۳	۲۸۹۰۵	۱۵۰۸۵
استان	۷۳۲۱۹۲	۴۱۴۱۷۳	۳۱۷۹۷۴	۴۵	۳۶۴۰۹۱	۳۶۸۱۰۱	۲۰۳۳۶۶

برای آشنایی بیشتر با سایر ویژگی‌های جمعیتی استان، به نمودار هرم سنی جمعیت استان ما نگاه کنید. این هرم، نظیر هرم سنی

شکل ۲-۷- هرم سنی جمعیت استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۰

جغرافیای انسانی استان

سایر استان‌های ایران و نیز کشورهای در حال توسعه، قاعده‌ای پهن و رأس باریک دارد. پهنای گسترده قاعده هرم، افزایش گروه‌های سنی پایین و جوان بودن جمعیت را نشان می‌دهد.

در سال‌های اخیر قاعده هرم سنی استان در حال کوچک شدن است. دلیل آن را چه می‌دانید؟
میزان نرخ رشد جمعیت استان براساس جمعیت سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، به میزان ۱۸٪ درصد است که مقدار این شاخص در مناطق شهری ۵۸/۲ درصد و در مناطق روستایی در حدود ۱۲/۱- درصد بوده است.
به نظر شما تفاوت نرخ رشد در مناطق شهری و روستایی بیانگر چیست؟
از نظر گروه‌های سنی ۶/۲۷ درصد در گروه سنی کمتر از ۱۵ سال، ۸/۶۴ درصد در گروه سنی ۶۴-۱۵ سال و ۳/۷ درصد در گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر قرار دارند.

فعالیت گروهی ۱-۷

۱- کم بودن میزان گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر در مقایسه با سایر گروه‌های عمده سنی در استان خراسان جنوبی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

پراکندگی جغرافیایی و تراکم جمعیت استان

استان ما با وسعتی معادل ۷۳۲۰۱۵ کیلومترمربع، ۹/۱۴ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ جمعیت استان معادل ۷۳۲۱۹۲ نفر بوده، که برابر ۹۷٪ درصد از جمعیت کل کشور است. بر این اساس تراکم جمعیت استان در هر کیلومترمربع حدود ۵ نفر است در حالی که، این شاخص در کشور معادل ۴۶ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است.

پراکندگی جمعیت در استان بر پایه خصوصیات جغرافیایی شکل گرفته است و قسمت اعظم جمعیت در کوهپایه‌ها و در نزدیکی منابع آب اسکان یافته‌اند. به این ترتیب می‌توان گفت که سهم جمعیت هر منطقه و میزان رشد آن تابعی از شرایط اقلیمی و توپوگرافی (دسترسی به منابع آب) منطقه است.

میزان جمعیت به یک اندازه در همه شهرستان‌های استان پراکنده نشده است؛ چرا؟

فعالیت گروهی ۷-۲ ✓

۱- با توجه به جدول ۷-۲ تراکم نسبی هر شهرستان را محاسبه کنید.

شهرستان	بشرویه	بیرجند	خوسف	درمیان	زیرکوه	سرایان	سریشه	طبس	فردوس	قائنات	نهبندان
تراکم نسبی											

۲- شهرستان‌های استان را براساس میزان تراکم از بیشترین به کمترین مرتب کنید.

۱- ..... ۲- ..... ۳- ..... ۴- ..... ۵- .....
 ۶- ..... ۷- ..... ۸- ..... ۹- ..... ۱۰- .....
 ۱۱- .....

جدول ۷-۲- جمعیت و مساحت به تفکیک شهرستان

شهرستان	تاریخ ارتقاء به شهرستان	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومتر مربع)
بشرویه	۱۳۸۷	۲۴۶۸۳	۵۹۹۳
بیرجند	۱۳۱۶	۲۳۰۴۸۷	۴۰۰۴
خوسف	۱۳۹۰	۲۹۰۱۹	۱۶۰۲۹
درمیان	۱۳۸۴	۵۵۰۸۰	۵۷۹۷
زیرکوه	۱۳۹۰	۴۱۰۸۱	۸۲۲۶
سرایان	۱۳۸۴	۳۲۴۹۳	۹۳۴۲
سریشه	۱۳۸۲	۳۹۴۸۷	۸۱۹۹
طبس	۱۳۳۹	۶۹۶۵۸	۵۵۳۴۴
فردوس	۱۳۲۳	۴۱۶۲۶	۴۱۰۳
قائنات	۱۳۵۸	۱۱۱۳۲۰	۷۶۰۱
نهبندان	۱۳۶۸	۵۷۲۵۸	۲۶۰۹۴
استان	۱۳۸۳	۷۳۲۱۹۲	۱۵۰۷۳۲

مهاجرت: استان خراسان جنوبی تحت تأثیر عوامل طبیعی، اقتصادی و اجتماعی همواره به صورت یک قطب مهاجرت فرست عمل کرده است. اگر پدیده مهاجرت را به دو دسته داخل استانی و خارج استانی تقسیم کنیم، باید بگوییم که مهاجرت‌های داخل استانی بیشتر از روستاها به شهرها صورت گرفته است.

جغرافیای انسانی استان

* به نظر شما چه عواملی سبب مهاجرت روستائیان به شهرهای استان شده است؟
براساس آمار ارائه شده در فاصله سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰، تعداد ۵۲۰۰۰ نفر به استان وارد شده یا در داخل آن جابه‌جا شده‌اند. ۶۶ درصد از مهاجران به نقاط شهری و ۳۴ درصد به نقاط روستایی مهاجرت کرده‌اند. از نظر جنسیت، ۶۱/۱ درصد مهاجران مرد و ۳۷/۹ درصد زن بوده‌اند.

مهم‌ترین پیامدهای مهاجرت به شهرها عبارت‌اند از:

- پیدایش حاشیه نشینی در اطراف شهرهای بزرگ
- کمبود خدمات در محلات جدید شهری
- مشکلات ناشی از ترافیک شهری و آلودگی هوا
- رشد مشاغل کاذب در شهرها
- گرانی مسکن
- ...

* شما چه پیامدهای دیگری می‌شناسید؟ چند مورد را نام ببرید.

فعالیت گروهی ۲-۳

- ۱- راهکارهای مناسب برای کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها را بیان کنید.
- ۲- نقش تشکیل استان خراسان جنوبی در کاهش میزان مهاجران به خارج از استان را بررسی کنید.

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید:

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
پرتال استان خراسان جنوبی	www.sk.Portal.ir
معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی	www.b.sko.ir
اداره کل ثبت احوال استان خراسان جنوبی	www.skocr.ir

درس هشتم شیوه‌های زندگی در استان

تصاویر زیر را با هم مقایسه کنید. شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بنویسید.

شکل ۲-۸- زندگی روستایی

شکل ۱-۸- زندگی عشایری

شکل ۳-۸- زندگی شهری

در استان ما، همانند سایر مناطق ایران عزیزمان سه نوع شیوه زندگی رایج است که در این درس با برخی از ویژگی‌های آنها آشنا

می‌شویم.

الف) زندگی کوچ نشینی

چرا بیشتر عشایر استان ما در شهرستان‌های زیرکوه؛ قاینات، سریش، نهبندان و در میان متمرکزند؟ شرایط آب و هوایی و جغرافیایی کوهستان‌های استان و ارتباط این نواحی با قلمروهای پست و سرزمین‌های گرمسیری مجاور آن، از دیرباز شرایط مناسب و مطلوبی را برای پیدایش و تکوین حیات کوچ نشینی و تداوم آن در این منطقه به وجود آورده است.

بیشتر بدانیم

براساس آمار سال ۱۳۹۰ از مجموع جمعیت استان، ۱۱/۰۶ درصد آنها زندگی کوچ نشینی دارند و به صورت طایفه‌های مستقل در مناطق مختلف استان پراکنده‌اند. بعضی از این طوایف عبارت‌اند از: آخوندی، اردنی، براهویی، بهلولی، تاجیک، دلاکه، ده مرده، رمضانی، سارانی، طاهری، ناصری، نهتانی و...

شکل ۴-۸- عشایر استان خراسان جنوبی

تقسیم بندی کوچ نشینان استان

۱- **کوچ رو:** این کوچ نشینان در طول سال به همراه خانواده خود بین مناطق ییلاقی و قشلاقی استان جابه‌جا می‌شوند و در چادر زندگی می‌کنند. شغل اصلی آنها دامداری است. این گروه تقریباً ۱۰ درصد جمعیت عشایری استان را تشکیل می‌دهند. مانند عشایر سارانی که ییلاق آنها کوهستان‌ها و سرزمین‌های مرتفع (دشت‌های مرتفع) سریش و قشلاق آنها سرزمین‌های پست (دشت‌ها) سهل‌آباد و سلم‌آباد است.

۲- **نیمه کوچ رو:** این کوچ نشینان فقط در زمان ییلاق به همراه خانواده خود کوچ می‌کنند. آنها مسکن ثابتی دارند و در کنار دامداری به کشاورزی نیز مشغول‌اند؛ مانند عشایر تاجیک که ییلاق را در دشت‌های مرتفع ناامید و گل‌میران گزیک می‌گذرانند. بیشتر جمعیت عشایری استان نیمه کوچ‌رو هستند.

فعالیت گروهی ۸-۱

۱- اگر در شهرستان محل زندگی شما کوچ‌نشینی رایج است، با راهنمایی دبیر خود، به سؤالات زیر پاسخ دهید.

الف) نام این طوایف را بنویسید.

ب) ییلاق و قشلاق آنها را مشخص کنید.

ج) نقش آنها را در اقتصاد منطقه بررسی کنید.

۲- با مراجعه حضوری یا با استفاده از سایت اینترنتی اداره کل عشایری استان خراسان جنوبی تعداد خانوار و میزان جمعیت فعلی عشایر استان را بررسی کنید.

ب) زندگی روستایی

استان ما به استناد آثار تاریخی، از دیرباز دارای جامعه اسکان یافته بوده و از نظر قدمت، نام‌های باستانی روستاهایی مانند: گیو، تون، نوقند، چهکند، نه، سده، چنشت، ماخونیک، شاه‌رخت، بغداده، هوگند، کریت و... همچنین سنگ نگاره لایخ مزار در کوچ نوفرست و کال جنگال در ارتفاعات باقران پیرجند همه مؤید حضور انسان از گذشته‌های دور در این منطقه است. جمعیت روستایی و عشایری براساس سرشماری سال ۱۳۹۰، بیش از ۴۳ درصد جمعیت کل استان را تشکیل می‌دهند که در ۲۸۷۲ آبادی سکونت دارند و اغلب آنها به فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری و صنایع دستی مشغول‌اند.

شکل ۸-۶- روستای ماخونیک

شکل ۸-۵- روستای چنشت

جغرافیای انسانی استان

● شکل روستاهای استان : روستاهای استان ما از نظر شکل، از نوع متمرکزند که علت آن، کمبود منابع آبی و خاک حاصلخیز است.

● منابع درآمد روستائیان : باتوجه به موقعیت جغرافیایی استان خراسان جنوبی، شیوه‌های تولید و منابع درآمد روستائیان این استان متنوع است. البته درآمد اصلی آنها متکی به زراعت و دامداری است. باغداری، صنایع دستی بالاخص قالی و قالیچه، پرورش زنبور عسل، پرورش شتر و شترمرغ و در برخی مناطق پرورش ماهی و... از دیگر منابع درآمد روستائیان این استان به‌شمار می‌روند.

● مسائل و مشکلات روستاهای استان : به‌سبب ناپایداری شرایط آب و هوایی مهم‌ترین مشکل روستاهای منطقه کاهش منابع آبی است، که مشکلات عدیده دیگری را به‌وجود آورده است از جمله :

- مهاجر فرستی
  - کاهش نیروی کار
  - کاهش تولید
  - پراکندگی وسیع جغرافیایی
  - کشاورزی سنتی
  - اراضی کوچک و قطعه قطعه
  - سطح پایین بهره‌وری
- * شما چه مسائل و مشکلات دیگری را می‌شناسید؟ چند مورد را نام ببرید.

شکل ۷-۸- نمونه‌ای از روستاهای متمرکز در استان خراسان جنوبی

فعالیت گروهی ۲-۸

- ۱- از طریق بازدید یا مصاحبه با افراد آگاه محلی، برای حل مشکلات روستاییان چاره‌جویی کنید. گزارش آن را به دبیر و همکلاسی‌هایتان ارائه دهید.
- ۲- بعد از انقلاب اسلامی برای آبادی و عمران روستاها چه اقداماتی صورت گرفته است؟ از دبیر خود کمک بگیرید.

ج) زندگی شهری

به شکل ۸-۸ نمودار توزیع جمعیت استان ما نگاه کنید. چند درصد جمعیت استان در شهرها زندگی می‌کنند؟

شکل ۸-۸- نمودار توزیع جمعیت شهری و روستایی در استان خراسان جنوبی

آیا می‌توانید بگویید چرا جمعیت شهری استان ما در مقایسه با جمعیت شهری کشور، کاهش یافته است؟ در کلاس بحث کنید.

چگونگی شکل‌گیری شهرهای استان: اگرچه برخی از شهرها در آغاز، پایگاه و قلعه‌های حکومتی بوده‌اند که بعدها تحت تأثیر عوامل مختلفی توسعه پیدا کرده‌اند اما در بیشتر موارد، شکل‌گیری، توسعه و گسترش شهرها، به دلیل مرکزیت روستاهای بزرگ و واقع شدن این روستاها در مسیر راه‌های ارتباطی میان مناطق و نواحی مختلف استان بوده است. البته در گسترش شهرهای استان عوامل دیگری همچون؛ عوامل جغرافیایی (وجود آب و هوای مناسب و منابع آبی)، عوامل تجاری و نظامی بی‌تأثیر نبوده‌اند.

* عوامل شکل‌گیری شهر یا روستای محل زندگی خود را بنویسید.

در جدول زیر، جایگاه استان خراسان جنوبی، از نظر جمعیتی با کشور مقایسه شده است.

جدول ۸-۱- جایگاه استان خراسان جنوبی از نظر جمعیتی در سال ۱۳۹۰

استان در سال ۱۳۹۰			کشور در سال ۱۳۹۰		شرح
سهم از کشور	درصد	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	
۰/۹۷	۱۰۰	۷۳۲۱۹۲	۱۰۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	جمعیت
۰/۷۷	۵۶/۵۶	۴۱۴۱۷۳	۷۱/۳۸	۵۳۶۴۶۶۶۱	جمعیت شهری
۱/۴۸	۴۳/۴۲	۳۱۷۹۷۴	۲۸/۵۴	۲۱۴۴۶۷۸۳	جمعیت روستایی و عشایری
۰/۰۸	۰/۰۰۶	۴۵	۰/۰۷	۵۶۲۲۵	جمعیت غیر ساکن

بافت شهرهای استان : آیا می دانید شهرهای استان ما به سبب پیشینه تاریخی، مانند شهرهای دیگر کشور عزیزمان ایران دارای دو بافت قدیم و جدید است؟

شکل ۸-۹- نمای خانه های سنتی در استان

ویژگی بافت قدیم شهرها :

- معابر پریچ و خم و کم عرض

- سقف‌ها گنبدی شکل
- استفاده از مصالح کم مقاوم (خشت و گل)
- منازل عمدتاً چهار ایوانه و دارای هشتی
- وجود بادگیر در ساختمان‌ها
- وجود ساباط در معابر
- اکنون شما ویژگی بافت جدید شهرها را بنویسید.

..... –

..... –

..... –

..... –

..... –

..... –

فعالیت گروهی ۳-۸

- ۱- از طریق مصاحبه با افراد آگاه، وجه تسمیه شهر محل زندگی خود را بنویسید.
- ۲- شهر محل زندگی شما دارای کدام نقش‌های شهری است؟ (با توجه به مطالب کتاب جغرافیای عمومی ۱)
- ۳- از دو بافت قدیم و جدید شهر محل زندگی خود عکس تهیه کنید. برای نمایش به کلاس ارائه دهید.

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی	www.b.sko.ir
اداره کل میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری خراسان جنوبی	www.skchto.ir
بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خراسان جنوبی	www.b.maskan-kj.ir
اداره کل امور عشایری خراسان جنوبی	www.ashayer-kj.ir
اداره کل مسکن و شهرسازی خراسان جنوبی	www.mhud-skj.ir

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان خراسان جنوبی

درس نهم آشنایی با ویژگی‌های فرهنگی استان

فرهنگ و اهمیت آن

اصطلاح فرهنگ^۱ را در محیط‌های مختلف، بارها شنیده‌اید. برداشت شما از این واژه چیست؟ «فرهنگ»، پدیده‌ای عامی است که در همه‌ی جوامع وجود دارد و اصولاً هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان تصور کرد که راه و روشی برای زندگی خود نداشته باشد. باورها و ارزش‌ها، آداب و رسوم و سبک معیشت، در همه‌ی جوامع وجود دارد. اگر «جامعه» را عده‌ای از انسان‌ها بدانیم که در طی سالیان متمادی با یکدیگر زندگی می‌کنند، «فرهنگ» را باید به عنوان راه و رسم شیوه‌ی زندگی آنها تعریف کنیم. براین اساس، اگر جامعه را به موجودی زنده تشبیه کنیم فرهنگ، جان آن موجود خواهد بود. فرهنگ، مهم‌ترین و غنی‌ترین منبع هویت‌سازی هر قوم و تکیه‌گاه رشد و توسعه‌ی آن است. هیچ قومی بدون اتکا بر فرهنگ پیشینیان، نمی‌تواند راه پیشرفت و تعالی خود را بشناسد و در مسیر پیشرفت و کمال قدم بردارد. بنابراین شناخت و حفاظت از میراث فرهنگی گذشتگان و مطالعه‌ی خرده فرهنگ‌های بومی و محلی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

* آیا می‌دانید که شیوه‌ی تکلم و سبک لباس پوشیدن، دو مورد از عناصر فرهنگی در جوامع مختلف به‌شمار می‌روند. شما می‌توانید چند مورد از این پدیده‌ها را نام ببرید؟

از جاذبه‌های مهم استان خراسان جنوبی، ویژگی‌های فرهنگی کم‌نظیر آن است. این ویژگی‌ها بیشتر در عناصر فرهنگی همانند زبان، لباس، موسیقی، جشن‌ها، مراسم خاص و صنایع دستی نمایان می‌شود و به‌صورت پویا در زندگی مردم جاری است. در این درس شما را با مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگی مردم استان خراسان جنوبی آشنا می‌کنیم.

● نژاد، زبان و گویش

بر اساس اسناد کهن، خراسان جنوبی، زیستگاه یکی از اقوام ایرانی به نام «ساگارت»^۲ بوده است. این منطقه، به دلیل شرایط اقلیمی خاص، چندان مورد توجه و تاخت و تاز اقوام بیگانه قرار نگرفته و براین اساس، نژاد و زبان مردم آن، کمتر دچار آمیختگی و اختلاط شده است.

زبان غالب مردم خراسان جنوبی، فارسی دری است که در مناطق مختلف این استان، با گویشی نزدیک به هم، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این گویش‌ها، از لحاظ شمار واژگان و تنوع آنها، از گویش‌های پرمایه‌ی زبان فارسی محسوب می‌شوند. در این گویش‌ها، از واژه‌های بیگانه خبری نیست. ویژگی‌های دیگر این گویش‌ها، نرمی و شیرینی و نیز توانایی بالای آنها در واژه‌سازی است.

۱- فرهنگ، مرکب از دو بخش «فر» و «هنگ» است. «فر» به معنای شأن، شکوه و پرازدگی و «هنگ» به معنای سنگینی، وقار، قصد و آهنگ می‌باشد. این واژه به معنای علم و دانش، عقل، ادب، بزرگی، هنر و معرفت آمده است.

۲- ساگارتیان، نام چهاردهمین ساتراپی هخامنشی و پنجمین قومی که در کتیبه بیستون و داریوش در تخت جمشید آمده است.

ویژگی‌های فرهنگی استان

امروزه در اثر گسترش ارتباطات و مبادلات فرهنگی، برخی از واژه‌های مورد استفاده در این گویش‌ها، به تدریج به فراموشی سپرده شده و از بین رفته‌اند.
زبان عربی و لهجه بلوچی نیز در جنوب این استان به صورت محدود، متداول است.

فعالیت گروهی ۹-۱

- ۱- فرهنگ را تعریف کنید.
- ۲- اهمیت خرده فرهنگ‌ها را بنویسید.
- ۳- در محل زندگی شما، مردم به جز گویش‌های مربوط به زبان فارسی، با چه زبان‌ها و لهجه‌های دیگری تکلم می‌کنند؟

● دین و مذهب

اکثریت مردم خراسان جنوبی، مسلمان و شیعه مذهب‌اند و گروهی هم پیرو مذهب تسنن‌اند که اغلب آنان در مناطق مرزی استان ساکن هستند. روابط تشیع و تسنن، بسیار دوستانه و مبتنی بر همکاری و احترام متقابل است. باید یادآور شد یکی از دستاوردهای عظیم انقلاب اسلامی در این استان، اتحاد بین مسلمانان است که باعث تحکیم و همبستگی بیشتر آنها شده است.

● پوشاک

پوشاک هر قوم، نمایانگر هویت فرهنگی، اعتقادات، باورها و نیز شرایط اقلیمی زیستگاه آنان است. در استان خراسان جنوبی همچون دیگر مناطق کشور، از روزگاران گذشته تحت تأثیر عوامل مختلفی، نظیر: باورها، هنرهای پیشینیان، سطح درآمد، اشتغال، مواد اولیه^۱ و... از پوشش‌های متعدد و متنوعی استفاده می‌شده است. هرچند که امروزه به جز در برخی از روستاها، یا در میان عشایر استان، این نوع پوشش، تقریباً به فراموشی سپرده شده است.
در این جا به نمونه‌هایی از پوشاک سنتی مردان و زنان این استان اشاره می‌کنیم:

۱- در گذشته، مراحل تهیه مواد اولیه و نیز بافت پارچه‌های مورد استفاده، غالباً توسط خود افراد صورت می‌گرفته است.

بیشتر بدانیم

- الف) سرپوش مردانه : کلاه نمدی، شب کلاه، مندیل (لنگته)، کلاه دوره دار و عرقچین.
 ب) تن پوش مردانه : شامل جلیقه، پیراهن، نیم تنه، پالتو، شلوار و قارت (جقه).
 ج) کفش مردانه : شامل گیوه، کفش ساده، کفش ارسی، کفش پوزدار و کفش چپت.

شکل ۲-۹- کفش گیوه

شکل ۱-۹- پوشش سنتی مردانه در خراسان جنوبی

- د) سرپوش زنانه : چارقد، دستمال، روبند و عرقچین.
 هـ) تن پوش زنانه : پیراهن، بلیز (بلوز)، شلیته، شلوار و چادر
 و) کفش زنانه : کفش تپک دار و کفش گرجی

شکل ۳-۹- پوشش سنتی زنانه در خراسان جنوبی

آیین‌ها و آداب و رسوم

آداب و رسوم، شامل شیوه‌های زندگی و عادات خاص مردم یک منطقه یا یک جماعت می‌شود. آیین‌ها و آداب و رسوم مردم استان خراسان جنوبی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد.

الف) آیین‌ها و آداب و رسوم دینی ب) آیین و آداب و رسوم سنتی

الف) آیین‌ها و آداب و رسوم دینی: از جمله آیین‌ها و آداب و رسوم دینی که به‌طور خاص در این استان برگزار می‌شود، می‌توان به مراسم شب‌های برات، تعزیه‌خوانی، علم‌بندان، نخل‌گردانی، بیل‌زنی، رمضان‌خوانی و بی‌بی سه‌شنبه اشاره کرد.

شکل ۴-۹- مراسم عزاداری امام حسین(ع)

بیشتر بدانیم

۱- مراسم شب‌های برات: در شب‌های سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم ماه شعبان، همزمان با تولد امام عصر(عج)، یکی از باشکوه‌ترین مراسم مذهبی، در سطح استان برگزار می‌شود. در این ایام، مردم مناطق مختلف استان، در قبرستان‌ها حضور می‌یابند و با توزیع شیرینی، حلوا، خرما و قرائت قرآن و نثار فاتحه، یاد و خاطرهٔ اموات را گرامی می‌دارند و برای آموزش آنها، دعا می‌کنند.

۲- مراسم بیل‌زنی: بیل‌زنی، از مراسم مذهبی مهم این استان است. عزاداران شهرخوسف، در روزهای تاسوعا و عاشورا، به یاد امام حسین(ع) و یاران فداکار آن حضرت، اشک ماتم می‌ریزند و با زدن تیغ بیل‌ها به هم، خاطرهٔ برخورد شمشیرها و مصیبت اهل بیت(ع) و نیز مراسم خاکسپاری شهدای کربلا، توسط قبیلهٔ بنی اسد را در ذهن‌ها زنده می‌کنند.^۱

۱- علاوه بر این، آنها معتقدند که این عمل، باعث خیر و برکت و فزونی محصولات کشاورزی آنها در سال آینده خواهد بود.

شکل ۵-۹- مراسم بیل‌زنی در شهرخوسف

۳- رخصانی خوانی : در این مراسم که در شب‌های ماه مبارک رمضان انجام می‌شود، تعدادی از جوانان جمع می‌شوند و یک نفر که صدای او از همه بهتر و رساتر است، انتخاب می‌گردد. وی تک‌گویی‌های متن را می‌خواند و بقیه افراد، جواب می‌دهند. این گروه به اتفاق یکدیگر به در خانه‌های ساکنان محل می‌روند و پس از خواندن اشعاری در وصف این ماه، مبلغی پول یا مقداری آرد، روغن، خرما و... به عنوان هدیه این ماه، از صاحبخانه دریافت می‌کنند.

(ب) **آیین‌ها و آداب و رسوم سنتی :** با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی استان خراسان جنوبی، آیین‌ها و آداب و رسوم سنتی گوناگونی وجود دارد؛ از جمله می‌توان به مراسم تحویل سال نو، مراسم ازدواج و مراسم شب چله اشاره کرد.

بیشتر بدانیم

۱- مراسم تحویل سال نو : مردم خراسان جنوبی، مانند سایر نقاط کشور، لحظه تحویل سال نو، سفره هفت‌سین را پهن می‌کنند و یک جلد کلام الله مجید، یک عدد آینه و یک گلدان سبزی تازه روییده نیز روی این سفره، قرار می‌دهند. در برخی از خانواده‌ها، بر روی سفره هفت‌سین، تنگ ماهی نیز گذاشته می‌شود. در لحظه تحویل سال، همه اعضای خانواده دورهم می‌نشینند و سرپرست خانواده، دعای تحویل سال را می‌خواند. سپس دید و بازدید از اقوام آغاز می‌شود. به مناسبت سال نو، از سوی خانواده داماد برای نوعروس، عیدی تهیه می‌شود.

۲- ازدواج: ازدواج در منطقه خراسان جنوبی در سه مرحله نامزدی، عقد و عروسی صورت می گیرد. پس از انتخاب دختر و موافقت دو خانواده، خانواده پسر، هدایایی از جمله: یک جفت کفش و هدایایی دیگر مانند انگشتر، پارچه، مقداری شیرینی و... به خانه دختر می فرستند و به این ترتیب دختر را برای پسر خود، «نشان» می کنند. پس از طی زمان نامزدی، با توافق طرفین، برای مراسم عقد زمان مناسبی را انتخاب می کنند. شب قبل از برگزاری مراسم عقدکنان، مراسم «بارکشان» انجام می شود. در این مراسم، لوازم مورد نیاز شب عقد را به خانه عروس می برند. در شب عقدکنان زنان نزدیک دو خانواده، در خانه عروس جمع می شوند. بر روی سفره عقد، یک جلد قرآن، دو عدد شمعدان، یک پیاله عسل، یک کاسه بلورپر از آب، چند عدد تخم مرغ رنگ شده، دو کله قند و چند شاخه گل می گذارند. شب بعد از عقد که به «شب سلام» معروف است، داماد به همراه اقوام و نزدیکان به خانه عروس می رود و خانواده عروس نیز با شیرینی و شام از مهمانان پذیرایی می کنند.

یک روز قبل از عروسی، «حنابندان» انجام می شود. شب عروسی که به شب «عروس کشان» معروف است، به شادی و پایکوبی می پردازند و پس از صرف شام، راهی خانه عروس می شوند و سپس با اجازه پدر عروس، وی را به خانه داماد می برند. هنگام ورود عروس به خانه داماد گوسفندی را پیش پای او قربانی می کنند. در روزهای بعد، اقوام، دوستان و همسایگان، به دیدار عروس و داماد می روند و هدیه ای را با عنوان «رونمایی» به آنها تقدیم می کنند.

شکل ۶-۹- مراسم کف زنی در شب چله (یلدا)

۳- مراسم شب چله (یلدا): از جمله مراسم سنتی این استان، مراسم شب چله است. در این شب، افراد، معمولاً در منزل بزرگ ترها جمع می شوند و با یکدیگر گفت و گو می کنند. در گذشته، افراد مسن و با تجربه، به نقل قصه ها و حکایات می پرداختند و موجب گرمی محفل می شدند؛ گرچه امروزه رسانه های ارتباط جمعی، موجب دگرگونی در این آداب و رسوم گردیده اند. مردم برای پذیرایی از مهمانان و اعضای خانواده، از چند روز قبل، به تهیه میوه هایی چون هندوانه، انار، سیب، پرتقال و...

می پردازند. برخی از خانواده ها در شب چله، برای نوعروس خود، هدایایی همچون میوه، قند، روغن، پوشاک و زیور آلات و... می برند.

از مهم ترین مراسم خاص شب چله در استان خراسان جنوبی، مراسم «کف زنی»^۱ است.

۱- ریشه گیاهی به نام «پشمشویه» یا «بیخ» را از صحرا جمع آوری کرده و سپس پوست آن را کنده و چندین بار در آب می جوشانند و آب آن را تعویض می نمایند تا طعم (تلخی) آن از بین برود. سپس این ریشه را جوشانده و آب باقیمانده آن را که تقریباً به اندازه یک لیوان است، در تقاری ریخته و در هوای سرد بیرون از خانه، با دسته چوبی که «دسته گز» نامیده می شود، آنها را به مدت نیم ساعت به هم زده تا کف غلیظی حاصل شود. آنگاه مقداری شیره انگور یا شکر و بودر بسته به آن اضافه کرده و میل می نمایند.

فرهنگ عامیانه

الف) باورها و اعتقادات : مردم خراسان جنوبی، همچون سایر مناطق کشور دربارهٔ وقایع و پدیده‌های مختلف، باورهایی دارند. معمولاً افراد مسن‌تر، به این باورها اعتقاد بیشتری دارند. در اینجا به چند مورد از این باورها و اعتقادات عامیانه اشاره می‌کنیم

– پشت سر مسافر، مقداری آب پاشیده می‌شود تا سفر وی، قرین امنیت، صحت و سلامت باشد.

– شکسته شدن ظروف شیشه‌ای و چینی، نشانهٔ دفع بلا و خطر است.

– رفتن به دیدار فرد بیمار، بلافاصله پس از مراجعت از جلسهٔ تعزیه اموات، بدشگون است.

– ماندن در قبرستان پس از غروب آفتاب، کراهت دارد.

– صبحگاهان، آب پاشیدن و جارو کردن جلو در منازل، مایهٔ سلامتی، برکت و ازدیاد روزی می‌شود.

– اگر فردی به موقع بر سر سفرهٔ غذای دیگران حاضر شود، می‌گویند : «خس (مادرخانم) مهربانی دارد».

ب) ضرب‌المثل‌ها : داستان‌ها و ضرب‌المثل‌ها، علاوه بر آن‌که بیانگر ذهن و زبان انسان‌هاست، انعکاس‌دهندهٔ فرهنگ، عقاید و اندیشه‌های خوب یا ناروای گذشتگان است و مطالعهٔ آنها، ما را از باورها و تفکرات پیشینیان مطلع می‌سازد. بررسی و تحلیل دقیق محتوای قصه‌ها، داستان‌ها و مثل‌ها، در مطالعات مردم‌شناختی، جامعه‌شناختی و تاریخی، نقش به‌سزایی دارد. در اینجا به چند نمونه از ضرب‌المثل‌های رایج در میان مردم استان خراسان جنوبی اشاره می‌کنیم.

– بی‌گناه، پای دارمَره، ولی بالای دار نَمَره.

– حرف حساب، جواب نداره.

– اشکم^۱ گشنه، آتش بازی.

– گز^۲ نکرده، مُبَرَه.

– دس^۳، بالای دس بسپاره.

– زخم زبو^۴، از زخم شمشیر بتره.

– از بد بنالن، که از بد بتر^۵ایه^۶.

۱- شکم.

۲- زرع، واحد اندازه‌گیری طول.

۳- دست.

۴- زیان.

۵- بدتر

۶- هست.

فعالیت گروهی ۹-۳

با افراد آگاه مصاحبه‌ای انجام دهید، چهار مورد از ضرب‌المثل‌های محلی را به همراه مفهوم آنها بنویسید.

بازی و سرگرمی

بازی‌های محلی، نشئت گرفته از فرهنگ و باورهای اجتماعی و بازتاب‌دهنده سبک زندگی مردم هر منطقه است. در استان خراسان جنوبی، بازی‌های محلی زیادی وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: چوب بازی، تُشله بازی، گله بازی، هفت سنگ، یک قل دو قل، ارهنگ ارهنگ، گوگ و جفته و...

فعالیت گروهی ۹-۴

یک بازی محلی را از نظر تعداد بازیکنان، اهداف بازی، محوطه بازی و ابزار مورد نیاز در آن بررسی کنید. در صورت امکان در زنگ تفریح یا ورزش اجرا کنید.

صنایع دستی^۱

خراسان جنوبی، سابقه بسیار درخشانی در تولید صنایع دستی دارد. این استان، در برخی از صنایع دستی، پیشگام و پیشرو بوده و مصنوعات آن، شهرت جهانی دارد.

صنایع دستی این استان شامل قالی‌بافی، پارچه‌بافی، گلیم‌بافی، جاجیم‌بافی، زیلو بافی، سبدبافی، حصیربافی، ریسندگی، نمدمالی و سفال‌گری است و در بین این صنایع، قالی‌بافی جایگاه ویژه‌ای دارد.

شکل ۹-۷- سبدبافی

۱- صنایع دستی به صنایعی گفته می‌شود که تمام یا بخش اعظم ساخت فرآورده‌های آن، با دست انجام می‌گیرد و در چهارچوب فرهنگ و ذوق و هنر مردم هر منطقه، ساخته و

پرداخته می‌شود.

مهم ترین صنایع دستی استان

۱- قالی بافی : با توجه به این که خراسان جنوبی، با محدودیت شرایط اقلیمی روبه روست (کمبود آب، نامناسب بودن خاک و پوشش گیاهی) فعالیت های کشاورزی و دامپروری در این منطقه با مشکل مواجه است، لذا توجه به صنایع دستی به ویژه قالی بافی، از زمان های گذشته در میان ساکنان این استان، اهمیت خاصی یافته است.

فرش بافی در این منطقه، قدمتی طولانی دارد. این سابقه، سبب شده تا مردم این خطه در تهیه فرش های دست بافت، تجربه و مهارت کافی به دست آورند و مصنوعات آن در بازارهای داخلی و خارجی، از مرغوبیت و شهرت بالایی برخوردار باشد. مانند فرش های مود و درخش.

شکل ۸-۹ کارگاه قالی بافی در استان خراسان جنوبی

۲- ریسندگی و بافندگی : ریسندگی و بافندگی، از هنرهای ظریف این استان است که قدمتی طولانی دارد. تهیه نخ از پشم، مو و پنبه و تبدیل آنها به پارچه های مختلف (کرباس، چادرشب و...)، از زمان های گذشته در میان مردم این استان، رایج بوده و نقش مهمی در خودکفایی آنها داشته است اما با روند ماشینی شدن کارها، اکنون این صنایع، به برخی از مردان و زنان کهنسال روستایی محدود شده است.

شکل ۹-۹ کارگاه پارچه بافی

ویژگی های فرهنگی استان

۳- سفالگری : سفالگری از صنایع سنتی و قدیمی است که در برخی از روستاهای این استان انجام می شود. صنعت سفال این استان، ابتدایی و فاقد لعاب، نقش و کند و کاری است.

شکل ۱۰-۹ کارگاه سفالگری

بیشتر بدانیم

در گذشته، مهم ترین سوغات استان در بخش صنایع دستی، قالی و قالیچه بوده است. گرچه به دلیل ماشینی شدن تولید، این صنعت (همچون برخی از صنایع دیگر) اهمیت گذشته خود را از دست داده است، ولی شهرت و آوازه این صنعت، هنوز هم در اذهان مردم ایران زنده است. مهم ترین سوغات های استان در بخش کشاورزی عبارتند از : زعفران، زرشک، عناب، انار و آلو.

شکل ۱۱-۹ سوغات کشاورزی استان

فعالیت گروهی ۵-۹

- ۱- رابطه میان آب و هوا و توسعه صنایع دستی استان را تحلیل کنید. از دبیر خود کمک بگیرید.
- ۲- چند مورد از صنایع دستی استان را نام ببرید.
- ۳- درباره فرهنگ، آداب و رسوم شهر یا روستای محل زندگی خود در منابع اینترنتی جست و جو کنید. یافته های خود را به کلاس ارائه دهید.
- ۴- برای حفظ آداب و رسوم سنتی استان خودتان چه راه حل هایی را پیشنهاد می کنید؟

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
سایت تخصصی میراث فرهنگی و گردشگری	www.iranchto.ir
اداره کل میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری خراسان جنوبی	www.skchto.ir

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان خراسان جنوبی

درس دهم پیشینه تاریخی استان

* آیا می دانید که استان خراسان جنوبی بخشی از سرزمین ساتراپ چهاردهم در دوره هخامنشیان است؟ شما در این درس با پیشینه تاریخی استان خودتان آشنا می شوید.

شکل ۱-۱۰ نقشه تاریخی خراسان بزرگ

فعالیت گروهی ۱-۱۰

- ۱- در مورد ساتراپ که بیان کننده تقسیمات سیاسی دوره هخامنشیان است، در اینترنت، جست و جو کنید نتیجه را به کلاس ارائه دهید.
- ۲- نقشه های تاریخی قهستان را بیابید و برای نمایش به کلاس بیاورید.

سابقه تاریخی خراسان جنوبی

سابقه تاریخی خراسان جنوبی را می توان به سه دوره کلی تقسیم کرد.

الف) خراسان جنوبی در دوران پیش از اسلام : قدمت این سرزمین به دوره اساطیری می رسد و به دو بخش کلی تقسیم می شود. بخش نخست با افسانه آمیخته است. گروهی از مورخان عقیده دارند که این محدوده جزئی از قلمرو فرمانروایی فریدون پیشدادی به حساب می آمده است اما گروهی دیگر، این ولایت را به سام بن نریمان نسبت می دهند. بخش دوم مربوط به دوره باستان است بر اساس اسناد بجا مانده از این دوره چنین بر می آید که این منطقه محل زندگی یکی از اقوام آریایی به نام ساگارتی بوده و به عنوان بخشی از ساتراپ چهاردهم هخامنشی به شمار می آمده است.

✓ فعالیت گروهی ۱۰-۲

در مورد قوم ساگارتی پژوهش کنید و آن را به کلاس ارائه نمایید.

● استان ما در دوره اشکانیان

دوره اشکانی که با بیرون راندن یونانیان (سلوکیان) از ایران آغاز شد، یکی از ادوار مهم تاریخ ایران قبل از اسلام به شمار می آید. در این دوره با توجه به کتیبه کال جنگال در کوه رج، واضح است که استان ما از ایالت های شاهنشاهی اشکانی بوده است و خوسف به عنوان ساتراپ نشین این ایالت محسوب می شده است.

بیشتر بدانیم

کال جنگال و کتیبه آن : مجموعه سنگ نگاره های کال جنگال در طول دره ای به همین نام در رشته کوه باقران، در فاصله ۳۵ کیلومتری جنوب غرب بیرجند قرار دارد. این سنگ نگاره ها شامل ۱۱ کتیبه و دو تصویر بوده است که متأسفانه هم اکنون تنها هفت مورد از کتیبه های آن باقیمانده است. بعضی از کتیبه ها تنها شامل یک کلمه و بعضی از چند سطر تشکیل شده اند. کلیه کتیبه ها به خط پهلوی و به زبان پارسی باستان نوشته شده اند. دو سنگ نگاره نیم تنه یک مرد و دیگری جدال یک مرد با شیری را نشان می دهد. نوشته های بالای تصویر بیانگر موقعیت و مقام این شخص است. با توجه به نحوه آرایش صورت، موها و نوع لباس، احتمالاً مجموع کتیبه ها و نگاره ها مربوط به دوره اشکانی هستند.

شکل ۲-۱۰- سنگ نگاره کال جنگال در جنوب غرب بیرجند

●/ **استان ما در دوره ساسانی:** استان ما یکی از ایالت‌های آباد و با اهمیت امپراطوری قدرتمند ایران در دوره ساسانی به حساب می‌آمد که از ۲۲۶ میلادی آغاز شده بود. در دوره ساسانی این ایالت از حیث نیروی انسانی اهمیت خاصی داشته؛ زیرا از مردمانی سلحشور، رزمجو و با استعداد برخوردار بوده است؛ به طوری که شاهان ساسانی به نیروی بازو و شهامت و همکاری آنها با دولت اطمینان خاطر داشتند.

در نبرد ساسانیان با هیاطله که به فرماندهی سوخرا پدربزرگمهر صورت گرفت، تعداد زیادی از مردان جنگی این منطقه حضور داشتند. همچنین نحیرجان حاکم وقت در دوره ساسانی به اندازه‌ای از خود لیاقت نشان داد که به وزارت و خزانه‌داری ساسانیان رسید و هنگامی که اعراب مسلمان به ایران حمله کردند، برای کمک به یزدگرد سوم عازم قادسیه شد و در جنگ نهاوند کشته شد.

فعالیت گروهی ۳-۱۰

در مورد نبرد هفتالیان با سپاه قهستان در منابع اینترنتی جست‌وجو کنید یافته‌های خود را به کلاس ارائه

دهید.

بیشتر بدانیم

در مورد نحیرجان در کتب تاریخ آمده است: زمانی که اعراب نهاوند را فتح کردند و عده‌ای را اسیر نمودند، یکی از اسرا به فرمانده سپاه عرب گفت؛ اگر طایفه من در امان قرار گیرد و آزاد شود، گنج بزرگی به تو نشان خواهم داد که تا پایان عمر زندگی تو و طایفه‌ات را کفایت می‌کند. فرمانده عرب تعجب کرد که او از کجا این گنج را آورده است که بتواند این همه را آزاد کند. مرد نهاوندی که جایگاه گنج نهان نحیرجان را می‌دانست آن را به سردار عرب نشان داد و سردار عرب که این گنج را به دست آورد، مرد نهاوندی را با ایل و تبار او آزاد کرد و ثروت به دست آمده را به مدینه فرستاد.

ب) خراسان جنوبی مقارن ظهور اسلام: مردم استان ما، مقارن ظهور اسلام دین زرتشتی داشتند که با فتح این منطقه به اسلام گرویدند. مورخان این فتح را به سال ۲۲ هجری قمری می‌دانند. مردم پس از خلیفه دوم دست به شورش زدند و ادعای استقلال نمودند تا از زیر سیطره اعراب رهایی یابند. لذا در زمان خلافت عثمان در سال ۲۹ هجری قمری مجدداً به دستور خلیفه، عبدالله بن عامر بن کریم مأمور فتح این منطقه شد. محدوده جغرافیایی استان ما در آن زمان زیر سیطره اعراب از طریق بصره اداره می‌شد و این حاکمیت تا اوایل دوره عباسی ادامه یافت.

بیشتر بدانیم

اولین منطقه‌ای که در خراسان توسط اعراب مسلمان فتح شد، تون و طبس بود (۲۲ هجری قمری) که هفت سال بعد مردم تون و طبس به پا خاستند و علیه سیطره اعراب قیام کردند. این قیام توسط عبدالله بن عامر بن کریم به شدت سرکوب شد. همچنین در سال ۳۱ هجری قمری پهلوان قارن قاینی علیه سیطره اعراب قیام کرد و حدود ۴۰۰۰۰ سپاهی را دور خود جمع کرد و توانست تمامی متصرفات اعراب در قهستان را بگیرد و مدت یک سال بر آنجا حکمرانی کند اما در سال ۳۲ هجری قمری سرکوب شد.

● **استان ما در عهد خلفای عباسی:** محدوده جغرافیایی استان ما در دوره خلفای عباسی مانند دوره حکومت اموی زیر سیطره اعراب بود تا اینکه در سال ۱۵۹ هجری قمری در ایام خلافت منصور دوانیقی، استادسیس علیه اعراب قیام کرد و موفق شد خراسان را بگیرد. لذا این منطقه مدتی به دست استادسیس افتاد اما سپاه منصور دوانیقی مدتی بعد حازم را به نبرد با استادسیس فرستاد که این ولایت مجدداً زیر سیطره عباسیان قرار گرفت. از جمله وقایع مهمی که در دوره عباسیان به وقوع پیوست، ورود امام

محمد تقی (ع) به قهستان است. در سال ۲۰۲ هجری قمری امام جواد (ع) به دستور مأمون به سمت مرو حرکت کردند که این سفر از راه قهستان صورت گرفت. از دیگر وقایع مهم بعد از شهادت امام رضا (ع) در طوس، قیام دو برادر امام رضا (ع) زید و محمد است که قیام زید النار به این منطقه کشیده شد و در دشت آفریز توسط معتصم عباسی به شهادت رسید. از دیگر وقایع مهم دوران خلافت عباسی در ولایت ما، ورود طایفه باقریه به این خطه است.

حامد علوی با گروهی از خاندان خود که معروف به باقریه بودند، از مدینه به ری آمدند و از آنجا روانه خراسان شدند و در بعضی از نواحی سکونت گزیدند. پس از مدتی به فکر افتادند که دولت علوی تأسیس کنند؛ لذا بر عباسیان خروج کردند. خلیفه عباسی سپاهی برای سرکوبی آنها فرستاد که سپاه علوی تاب مقاومت نیاوردند و از مقابل سپاه عباسی گریختند و به کوه‌های قهستان پناهنده شدند. عده‌ای از آنها به شهادت رسیدند و عده‌ای دیگر فرار کردند و از راه خور و خبیص به خوزستان و از آنجا به عربستان گریختند. محدوده جغرافیایی این استان تا سال ۲۵۹ هجری قمری به دست حاکمان و الیان خلفا اداره می‌شد. در سال ۲۵۹ هجری قمری یعقوب لیث صفاری این منطقه را فتح کرد و حکومت این خاندان تا سال ۲۹۹ هجری قمری ادامه یافت. در دوره سامانیان حکومت این منطقه توسط خاندان سیمجوری که نمایندگان سامانی بودند، اداره می‌شد.

در دوره سلجوقیان، چون اسماعیلیان قهستان را به دلیل موقعیت کوهستانی‌اش پایگاه خود قرار دادند، این خطه اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد و از این تاریخ به بعد نام قهستان بر سر زبان‌ها افتاد؛ چنان‌که پس از الموت مهم‌ترین پایگاه اسماعیلیان در این منطقه بود. اسماعیلیان در این محدوده دو نوبت مورد حمله سخت قرار گرفتند. نخست در دوره سلطان سنجر سلجوقی بود که وی لشکری عظیم برای سرکوب اسماعیلیان به این منطقه فرستاد و قلاع و بناهای آنان را ویران نمود. اما با ضعف سلجوقیان و روی کار آمدن خوارزمشاهیان اسماعیلیان مجدداً در قهستان قدرت گرفتند و قلاع خود را مرمت کردند.

در نوبت دوم، اسماعیلیان توسط هلاکو خان مغول مورد تهاجم قرار گرفتند. مغولان در سال ۵۳۶ هجری قمری این ناحیه را فتح کردند و قسمت‌هایی که قبلاً در برابر مغولان ایستادگی کرده بودند به شدت مجازات کردند. مغولان حدود ۱۲۰۰۰ نفر را در تون (فردوس) به قتل رساندند و قلاع مهم اسماعیلیان را در منطقه ویران کردند، بقایای این دژها در گوشه و کنار خراسان جنوبی وجود دارد. پس از حمله هلاکو خان مغول اسماعیلیان قدرت خود را از دست دادند. در دوره صفویه که امیران عرب تبار خزیمه و شیبانی در مناطق مختلف قهستان استقرار یافتند، نام قهستان به قاینات تغییر نام یافت و تا دوره قاجاریه قاین به عنوان مرکز قاینات باقی ماند ولی از دوره قاجاریه به بعد بیرجند به عنوان مرکز حکومت قاینات انتخاب گردید.

فعالیت گروهی ۴-۱۰

- ۱- چند مورد از اتفاقاتی را که در دوره خلفای عباسی در استان ما رخ داد، بنویسید.
- ۲- در مورد چگونگی شهادت طایفه باقریه در منابع اینترنتی جست‌وجو کنید و یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.
- ۳- خاندان سیمجور را معرفی کنید و در مورد تسلط آنها بر قهستان بحث نمایید.
- ۴- از قلعه‌های مهم اسماعیلیان در شهرستان محل زندگی خود عکس تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

● **خراسان جنوبی در دوره معاصر:** خاندان علم از زمان قاجاریه حکومت این منطقه را به دست گرفتند. در دوره فتح علیشاه که ایران در گردونه سیاست جهانی قرار گرفت و دربار ایران کانون رفت و آمد سفرای خارجی شد، استان خراسان جنوبی با توجه به اهمیت استراتژیکی خود، دروازه ورود به هندوستان از طریق افغانستان محسوب شد و از این جهت مورد توجه انگلیس واقع گردید. گرچه انگلیس از مدت ها قبل برای نگهداری هندوستان در منطقه برنامه ریزی های دراز مدتی داشت اما از زمان انعقاد قرارداد ۱۹۰۷م که خراسان جنوبی در منطقه نفوذ انگلیسی ها واقع شد، این دولت استعمارگر نیروهای نظامی خود را در زمان جنگ جهانی اول در سفیدابه که مرز خراسان جنوبی با سیستان و بلوچستان است، مستقر کرد و در بیرجند کنسولگری تأسیس کرد و بر سلطه خویش بر خاندان منطقه افزود.

با توجه به اینکه بیرجند دارالحکومه قایمات شد، پیشرفت آن از این زمان آغاز شد. مهاجرت از روستاها به این شهر افزایش جمعیت بیرجند را به دنبال داشت. در دوره قاجاریه که اندیشه های جدید از اروپا وارد ایران شد، خراسان جنوبی هم تحت تأثیر این اندیشه های جدید واقع گردید و حکام منطقه را به این فکر انداخت که مدرسی به سبک جدید در این خطه راه اندازی کنند، لذا بعد از دارالفنون در تهران و مدرسه رشديه در تبریز، مدرسه شوکتیه در بیرجند تأسیس شد. تا اواسط دوره پهلوی اول بیرجند مرکز ولایت قایمات بود اما در سال ۱۳۱۶ طبق قانون تقسیمات کشوری و تشکیل استان ها و شهرستان ها، ولایت قاین به شهرستان بیرجند تغییر نام یافت و یکی از هفت شهرستان استان نهم «خراسان» شد و بیرجند به عنوان مرکز این شهرستان تعیین گردید.

فعالیت گروهی ۵-۱۰

- ۱- در مورد یکی از شخصیت های بزرگ معاصر منطقه سکونت خود که نقش مؤثری در منطقه داشته است مطالعه و تحقیق کنید و به کلاس ارائه دهید.
- ۲- درباره اهداف ایجاد کنسولگری انگلیس در خراسان جنوبی تحقیق کنید.
- ۳- نقش مدرسه شوکتیه در توسعه فرهنگی و اقتصادی استان خراسان جنوبی را به طور مختصر بررسی کنید.

درس یازدهم جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران

استان خراسان جنوبی به علت موقعیت جغرافیایی و به عنوان بخشی از مناطق مرزی کشور ما، همواره در طول تاریخ با ساکنان دلیر و شجاع خود یکی از ستون‌ها و پایگاه‌های مقاومت در دفاع از کیان و تمامیت سرزمین ایران در برابر هجوم بیگانگان بوده و نقش کلیدی و مهم خود را در این زمینه ایفا کرده است و برای پاسداری از سرزمین ایران، از هیچ گونه فداکاری و ایثار دریغ نکرده است.

مردم خراسان جنوبی در جریان انقلاب مشروطه به پیروی از روحانیت، از انقلاب مشروطه حمایت کردند و همچنین در جریان انقلاب اسلامی بعد از سفر آیت الله خامنه‌ای به بیرجند که برای تبلیغ در محرم سال ۱۳۴۲ صورت گرفت، از فجایع رژیم پهلوی در جریان حمله به فیضیه آگاه شدند و در امر مبارزه با رژیم ستم شاهی همگام با دیگر ملت ایران با حضوری پر شور در تظاهرات، خشم خود را ابراز کردند و شهیدان گرانقدری را تقدیم انقلاب اسلامی نمودند.

خراسان جنوبی و هشت سال دفاع مقدس

* آیا می‌دانید سند افتخار خراسان جنوبی در جریان مبارزات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس چیست؟

۱۶۹۹ نفر شهید، ۳۶۱۲ نفر جانباز و ۲۲۰ نفر آزاده سرافراز.

مردم خراسان جنوبی در دفاع مقدس حضور فعال داشتند و در کنار دیگر هموطنان به دفاع از مرزهای کشور جمهوری اسلامی همت گماردند. همچنین در زمینه پشتیبانی و کمک به جبهه، مردم خراسان جنوبی با اهدای صدها کاروان کمک‌های مردمی دین خود را ادا نمودند. نیروهای جهاد سازندگی شهرستان‌های استان هم، در زمینه‌های متعدد از جمله ساخت راه‌ها و خاکریزها، رزمندگان اسلام را یاری می‌کردند.

فعالیت گروهی ۱-۱۱

۱- به نظر شما زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدا چه نقشی در مقابله با تهاجم فرهنگی علیه غرب می‌تواند داشته باشد؟

۲- به نظر شما امروزه جوانان ما چه وظیفه‌ای برای پاسداری از خون شهدا دارند؟

مفاخر فرهنگی، علمی، انقلابی، مذهبی و سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس در خراسان جنوبی با توجه به اینکه خراسان جنوبی دارای گذشته پربار و پرافتخاری از جنبه‌های فرهنگی، علمی و دینی بوده است، در این بخش از سرزمین ایران نام‌آوران و عالمان بسیاری پرورش یافته‌اند. با توجه به فراوانی شخصیت‌ها و مفاخر استان، در اینجا به ذکر اسامی برخی از نام‌آوران اشاره می‌شود.

بیشتر بدانیم

● مفاخر علمی – فرهنگی

✱ استاد بدیع‌الزمان فروزانفر : استادبدیع‌الزمان فروزانفر در ۲۸ ربیع‌الثانی ۱۳۲۲ هجری قمری در شهر بشرویه دیده به جهان گشود وی از اساتید برجسته زبان و ادبیات فارسی و مولوی‌شناس نامدار بود. و از چهره‌های بزرگ پژوهش ادبیات فارسی و استاد گروهی از بزرگان ادبیات معاصر و شاگرد دهخدا بوده، علامه دهخدا در سال ۱۳۱۴ هجری شمسی مدرک دکترای وی را امضا و او را به‌سمت استادی دانشگاه تهران منصوب کرد. او بنیانگذار نهضت تحقیق در متون کلاسیک ادبیات فارسی و تصحیح آنها بود. تصحیح کلیات شمس تبریزی از کارهای برجسته فروزانفر به‌شمار می‌آید. عمده مطالعات استاد فروزانفر درباره مولانا جلال‌الدین بلخی و عطار نیشابوری بود. ایشان در ۱۶ اردیبهشت ۱۳۴۹ هجری شمسی دیده از جهان فرو بست.

✱ پروفیسور دکتر محمد حسن گنجی (پدر علم جغرافیای ایران) : دکتر محمد حسن گنجی در سال ۱۲۹۱ شمسی در بیرجند دیده به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در مدرسه شوکتیه آن شهر به اتمام رساند. دکترگنجی پس از دریافت لیسانس در رشته جغرافیا در شهریور ماه ۱۳۱۲ جزو آخرین دسته از محصلین اعزامی بود که به انگلستان رفت. پس از ورود به ایران، در سال ۱۳۱۷ به‌سمت استاد دانشگاه تهران درآمد. وی بنیانگذار جغرافیای آکادمیک، سازمان هواشناسی ایران و دانشگاه بیرجند می‌باشد. دکترگنجی از چهره‌های ماندگار کشور است. وی در سال ۲۰۰۱ میلادی، برنده جایزه سال هواشناسی جهان شد. ایشان در تیرماه ۱۳۹۱ هجری شمسی دیده از جهان فرو بست.

آثار علمی پروفیسور گنجی : ۱- جنگ و جغرافیا یا روابط دولت بزرگ در اقیانوسیه ۲- جغرافیای ایران در چهار فصل ۳- آب و هوای کشورهای آسیای مرکزی ۴- اطلس اقلیمی ایران ۵- تاریخ جغرافیای اسلامی ۶- جغرافیا در ایران از دارالفنون تا انقلاب

✽ شاعر و عارف ابن حسام خوسفی: محمد بن حسام الدین بن شمس الدین زاهد معروف به ابن حسام

در سال ۷۸۱ یا ۷۸۲ هجری قمری در شهر خوسف دیده به جهان گشود. وی از شاعران مشهور قرن نهم و از جمله بزرگ‌ترین شاعران شیعه مذهب آن دوران بود. وی با آنکه طبع بلند و مهارتی در سرودن قصیده داشت، از ستایش حکام عهد خویش خودداری کرد و به ستایش بزرگان دین همت گماشت. وی قصاید غرایبی در مدح حضرت رسول (ص) و خاندان پاکش سروده است. وفات وی را به سال ۸۷۵ هجری شمسی نوشته‌اند. مرقد این شاعر اهل بیت در شهر خوسف است.

آثار ابن حسام: ۱- دیوان اشعار (قصاید، غزلیات و انواع دیگر نظم) ۲- ثر اللالی؛ منظومه‌ای است در قالب مثنوی مشتمل بر کلمات قصار مولی علی (ع) ۳- خاوران‌نامه؛ شامل ۲۲۵۰ بیت به بحر متقارب درباره جنگ‌های حضرت علی (ع)

✽ علامه سید محمد فرزانه: سید محمد فرزانه به سال ۱۲۷۳ هجری شمسی در قریه سندادان (سیدان)

در خاندانی علوی چشم به جهان گشود. تحصیلات خویش را در مدرسه شوکتیه و معصومیه بیرجند و پس از آن در مشهد به پایان برد. دوران خدمت فرهنگی و دولتی را در مناطق سیستان و بلوچستان، خراسان و بوشهر گذرانیده و از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰ به مدت ۱۰ سال به ریاست فرهنگ بیرجند منصوب گشت در این مدت خدمات ارزنده‌ای از جمله بنای بیش از ۳۰ ساختمان مدرسه را به مردم بیرجند عرضه داشت. علامه سید محمد فرزانه در ترجمه و تفسیر قرآن و نقد ادب و تسلط به زبان‌های

فارسی و عربی، تدین، فضل، کمال، دانش، بینش، بی‌نیازی، از خود گذشتگی و عشق به تعلیم و تربیت یگانه زمان بود. مقالات زیادی از ایشان به یادگار مانده و شهرت زیادی برایش به ارمغان آورده است. وی در سال ۱۳۴۹ به رحمت ایزدی پیوست و مرقدش در جوار حرم حضرت عبدالعظیم می‌باشد.

✽ میرزا محسن فقیه بمرود: فرزند میرزا ابوالقاسم در سال ۱۳۰۹ هجری

شمسی در خانواده‌ای مذهبی در روستای بمرود شهرستان زیرکوه دیده به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی را در زادگاهش گذراند و پس از آن برای تحصیل علوم دینی به مشهد مقدس و از آن جا به شهر مقدس قم عزیمت کرد. وی به طور هم زمان با مقام معظم رهبری در مدرسه فیضیه به تحصیل علوم دینی مشغول شد. پس از فراغت از تحصیل در سال ۱۳۴۲ به منطقه زیرکوه مراجعت کرد و به تبلیغ علوم دینی و روشنگری مردم پرداخت. مرحوم فقیه جنبش‌های مردمی و حرکت‌های اعتراض‌آمیز مردم علیه رژیم

ستم شاهی را رهبری کرد. ایشان طی حکمی از سوی حضرت امام خمینی (ره) به عنوان اولین امام جمعه در استان خراسان بزرگ برای بخش زیرکوه منصوب شد کتاب «حقوق متقابل اسلام» یکی از آثار ماندگار و ارزشمندی است که از آن مرحوم به یادگار مانده است. حجت الاسلام والمسلمین فقیه سرانجام ۲۰ تیرماه سال ۱۳۸۶ پس از یک عمر تلاش و کوشش در راه تبلیغ دین، دارفانی را وداع گفت.

* دکتر علی حسامی سه قلعه : دکتر علی حسامی سه قلعه در سال ۱۲۸۵ شمسی در سه قلعه به دنیا آمد و در سال ۱۳۱۳ هـ.م. با تأسیس دانشگاه تهران به عنوان یکی از اولین اطباء جنوب خراسان در رشته پزشکی فارغ التحصیل شد سپس به مشهد مراجعت و در مسئولیت های مختلف اجرایی انجام وظیفه کرد و در آذر ماه ۱۳۴۰ شمسی درگذشت.

* پروفیسور کاظم معتمد نژاد (پدر علم ارتباطات ایران) : پروفیسور کاظم معتمد نژاد پدر علم ارتباطات

ایران در اردیبهشت ۱۳۱۳ هجری شمسی در یک خانواده فرهنگی، روحانی در شهر مود دیده به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی را در زادگاه خود و دیپلم ششم متوسطه را در سال ۱۳۳۲ در دبیرستان مروی تهران اخذ کرد، در سال ۱۳۳۶ موفق به اخذ لیسانس قضایی از دانشگاه تهران شد سپس برای ادامه تحصیل به پاریس عزیمت نمود دکترای دولتی علوم سیاسی از دانشگاه پاریس ۱۳۴۳، دکترای تخصصی روزنامه نگاری از انیستیتوی مطبوعات و علوم خبری از دانشگاه پاریس ۱۳۴۳، دیپلم عالی تدریس روزنامه نگاری از مرکز بین المللی تعلیمات عالی روزنامه نگاری دانشگاه استراسبورگ ۱۳۴۲ از افتخارات این اندیشمند می باشد. پروفیسور معتمد نژاد از چهره های ماندگار می باشد و خدمات ارزشمندی به عرصه فرهنگ و ارتباطات این مرز و بوم ارائه نموده است.

آثار و تالیفات پروفیسور کاظم معتمد نژاد : ۱- روزنامه نگاری ۲- وسایل ارتباط جمعی ۳- روش تحقیق در محتوای مطبوعات ۴- فرهنگ علوم ارتباطات ۵- حقوق مطبوعات ۶- تکنولوژی های نوین ارتباطی از تلگراف و تلفن تا ماهواره و اینترنت را نام برد.

* علامه فاضل تونی : حکیم فرزانه و ادیب یگانه حضرت علامه آیت الله شیخ محمد حسین فاضل تونی در هشتم دی ماه ۱۲۵۹ خورشیدی در شهر تون (فردوس) دیده به جهان گشود. در سن ۱۷ سالگی به مشهد عزیمت کرد و در مدرسه نواب در

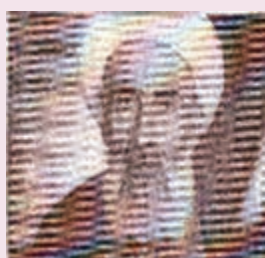
حضور استادانی چون ادیب نیشابوری، آقا میرزا عبدالرحمن مدرس شیرازی و حجت السلام بجنوردی تحصیل کرد. وی پس از شش سال به اصفهان مهاجرت کرد و در آنجا به شیخ محمد حکیم معروف شد. همچنین از مرحوم جهانگیر خان قشقایی تأثیر پذیرفت. در مدرسه دارالشفاء و مدرسه سیاسی در سال ۱۳۳۳ و دانشکده معقول و منقول و دانشکده ادبیات به تدریس مشغول بود. آیت الله بروجردی وی را «عماد العامل المتألّهین» می دانست.

آثار علامه فاضل تونی: ۱- جزوه صرف ۲- تعلیقه بر شرح فصوص ۳- منتخب قرآن و نهج البلاغه ۴- صرف و نحو و قرائت ۵- منتخب کلیله و دمنه و وفیات الاعیان ۶- ترجمه فنون سماع طبعی شفا ۷- جزوه منطق ۸- حکمت قدیم ۹- الهیات

حکیم فاضل تونی در سن ۸۲ سالگی در سیزده بهمن ۱۳۳۹ شمسی در تهران به سرای باقی شتافت. پیکر وی در حرم حضرت معصومه (س) در قبرستان شیخان به خاک سپرده شد.

* حکیم ابوذر جمهر قاینی: حکیم ابوذر جمهر قاینی سیاستمدار، ادیب، عارف و شاعر اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم هجری قمری است که در دربار سلطان محمود غزنوی خدمت می کرده است. وی به دو زبان فارسی و عربی سخن می گفته و از وی اشعار و قصیده هایی به جای مانده که قصیده بهاریّه او از شهرت خاصی برخوردار است. مقبره حکیم ابوذر جمهر در فاصله چهار کیلومتری جنوب شرقی شهر قاین در دامنه کوهی موسوم به کوه ابوذر قرار دارد. بنای مقبره که از بناهای قرن ششم و هفتم هجری است، به شکل چلیپایی و با معماری زیبا ساخته شده است.

* آیت الله شیخ جواد عارفی: آیت الله شیخ جواد عارفی در سال ۱۲۷۲ هجری شمسی در روستای خرمی عربخانه از توابع شهرستان نهبندان در خانواده ای مذهبی به دنیا آمد و از شاگردان شیخ عبدالکریم حائری و هم مباحثه امام خمینی و آیت الله اراکی بود. در جریان کشف حجاب در زمان رضا خان وی از جمله مخالفان این موضوع بود. این بزرگوار مدتی را نیز با دکتر مصدق در زندان بود. ایشان سرپرستی مدرسه علمیه معصومیه بیرجند را به عهده داشت و به تربیت طلاب و فضلا همت گماشت. این عارف بزرگوار در چهارم اسفند ماه ۱۳۸۰ در سن ۱۱۲ سالگی به دیار باقی شتافت.

* حکیم سعدالدین محمد نزاری قهستانی: حکیم سعدالدین بن محمد نزاری فوداجی بیرجندی قهستانی از شاعران غزل سرای اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم است. ولادت نزاری به سال ۶۴۹ یا ۶۵۰ هجری قمری است. نزاری، ادبیات و علوم متداول زمان خود را در قهستان آموخت و از عهد شباب به خدمات دیوانی

پرداخت. جامع ترین و دقیق ترین نسخه های خطی آثار وی به کتابخانه عمومی دولتی سالتیکف شچدرین در لنینگراد تعلق دارد.

آثار نثری: ۱- کتاب قصاید ۲- مثنوی بر وزن حدیقه ۳- دیوان غزلیات ۴- ترکیبات و ترجیحات ۵- مقطعات ۶- مثنوی با بحرهای مختلف ۷- مناجات نامه ۸- ادب نامه بر وزن شاهنامه ۹- نامه منظوم (سه مورد) ۱۰- سفرنامه (باغ نامه) ۱۱- دستورنامه بر وزن اسکندرنامه ۱۲- رباعیات ۱۳- دستورنامه در آداب معاشرت. سال وفات حکیم نزاری را فصیح خوافی ۷۲۱ و تقی الدین کاشانی ۷۲۰ ذکر کرده اند. مقبره وی در بیرجند است.

● سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس

✽ شهید: سید احمد رحیمی

ولادت: ۱۳۳۸- بیرجند

تاریخ شهادت: ۱۳۶۲/۱/۲۴

محل شهادت: عملیات والفجر یک - جبهه جنوب

سید احمد به سال ۱۳۳۸ در بیرجند متولد شد و درست ۲۰ سال بعد شجاعانه پا به پای دانشجویان خط امام، دیوارهای لائۀ شیطان بزرگ را فتح کردند و جاسوسان آمریکایی را به اسارت درآوردند.

وی به عنوان یک عضو افتخاری در سپاه پاسداران، بارها لباس رزم پوشید و عازم جبهه ها شد تا اینکه در زمستان ۱۳۶۱ در اثر اصابت ترکش مجروح شد. بعد از بهبودی نسبی در عملیات والفجر در تاریخ ۶۲/۱/۲۴ در اثر اصابت گلوله تانک پیکر شرحه شرحه اش جام وصال عشق را سرکشید و در بوستان شهدای بیرجند آرامید.

✽ شهید: سردار محمدناصر ناصری

ولادت: ۷ خرداد ۱۳۴۰ روستای گازار شهرستان بیرجند

تاریخ شهادت: ۱۷ مرداد ۱۳۷۷

محل شهادت: مزار شریف افغانستان

شهید ناصری بعد از پیروزی انقلاب در اوایل سال ۱۳۶۲ فرماندهی سپاه گناباد و سپس با حفظ سمت، فرماندهی سپاه بیرجند را عهده دار شد. بارها و بارها به جبهه اعزام، و در عملیات های مختلف حضور یافت. مدتی مسئولیت مدیریت احتیاط حوزه بسیج در ستاد فرماندهی کل قوا را عهده دار بود. بعد به عنوان مسئول مرکز تحقیقات در دفتر نمایندگی مقام معظم رهبری در امور افغانستان مشغول وظیفه شد و آخرین مسئولیت وی در سازمان فرهنگ و ارتباطات به عنوان نماینده فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در افغانستان بود. در روز ۱۷ مرداد ۱۳۷۷ در کنسولگری جمهوری اسلامی ایران واقع در مزار شریف، به وسیله نیروهای جنایتکار طالبان به شهادت رسید و در گلزار شهدای بیرجند آرامید.

فعالیت گروهی ۱۱-۲

- ۱- برای اینکه درآینده شما هم به عنوان یک چهره ماندگار و از مفاخر استان ما باشید، چه راهکاری را پیشنهاد می کنید؟
- ۲- علما و شهدا قهرمانان واقعی هر منطقه و کشورند. برای ادای دین به آنها فاتحه ای قرائت نمایید.

بیشتر بدانیم

سرداران، امیران و فرماندهان جهادگر شهید هشت سال دفاع مقدس در خراسان جنوبی

محمد آیل	سید فقیر حسینی	علی سلیمانی	غلامرضا مجنونی
احمد آتشدست	سید احمد حسینی	غلامرضا شریفی پناه	موسی محسن زاده
محمد جواد آخوندی	کاظم خائف	محمد شهاب	محمد محمودی
رجبعلی آهنی	غلامرضا خورشیدی	محمدحسین شیخی زاده	فریدون مقدوری
محمد ابوترابی	غلامحسین خسروی	غلامحسین شجاع تقی آباد	علیرضا مزدور جانیرکف
حسین ایوبی	محمد حیدر خسروی	علی صمدیان	امین الله ملایی
یحیی اسد زاده	ابراهیم خزاعی	علی اکبر عابدینی	علی منعمی
سید عباس احمدی	هادی دادرس جوان	علیرضا عربی آپسک	سید جلیل موسوی
رجب جان احمدی	محمد دهقانی	علی عرب پور	محمد حسن موهبتی
محمد امیری محبوب	غفار رامین فر	غلامحسین عزتی	حسین موذن
حسین ایازی	حسین رثوفی فر	مختار غفوری	سید محمدعلی مهرداد
حسین برکی	سید احمد رحیمی	محمد حسن فایده	سید حسن میرضوی
غلامعلی بذرافکن	صفرعلی رضایی	غلامرضا فدایی	محمد ناصر ناصری
حسین پیرامی	ذوالفقار رمضانی خشک	عباس فروزان نژاد	حسین نجفی
محمد علی پیشکار	سید مهدی رضوی	احمد قاینی نجفی فاضل	رمضان نظری
محمد توکلی اناران	محمد حسین رحمانی	محمد قهرمان	محمد ابراهیم نظری
مسعود تواضع	حسین زاهد	محمد قهوه چی	سید محمدهادی نوربخش
الهیار جابری	محمود زنگویی	احمد کاووسی نودر	غلامحسین هادی
محمد جوکار	مهدی سامعی	غلامعباس کمیلی	محمد یکتا نژاد
حسین چدانی	محمد سروش	غلامحسین کریم پور	
محمد رضا حسینی	محمد سرگزی	حسن رضا مازانی	

پیشینه تاریخی استان

شهرستان	مفاخر فرهنگی، علمی، انقلابی و مذهبی استان خراسان جنوبی
بشرویه	استاد بدیع الزمان فروزانفر، حاج محمد بشروئی، ملا عبدالله التونی البشروی، ملا احمد بشروی، حاج علی اشرف
بیرجند	پروفسور محمد حسن گنجی (پدر علم جغرافیای ایران)، آیت الله سید کاظم حائری، شیخ هادی هادوی، حکیم سعدالدین محمد نزاری قهستانی، عبدالعلی بیرجندی
خوسف	دکتر غلامحسین شکوهی (اولین وزیر آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران)، ابن حسام خوسفی
درمیان	علامه سید محمد فرزانه، آیت الله سید حسن تهامی، علامه سید غلامرضا سعیدی، زین العابدین درخشی، محمد رفیع بن عبدالکریم درمیانی، دکتر سید عبدالله علوی
زیرکوه	حجت الاسلام حاج شیخ محسن فقیه بمرو، خواجه تاج الدین شاهرختی، سلطان محمد شاهرختی، امیرخلیل زیرکوهی، محمد بن محمد آیزی، محمد صادق اوحدی، محمد اکبر منشی بمرو، محمد حسین قاصر زهانی
سرایان	آیت الله عباس خالصی، آیت الله محمد باقر خالصی، تنبی، دکتر علی حسامی سه قلعه، دکتر نیاز علی حسامی سه قلعه، شیخ حسین والهی، دکتر سید حمید مصباحی، استاد حسین نخعی
سربیشه	پروفسور کاظم معتمدنژاد (پدر علم ارتباطات ایران)، دکتر مهدی بلالی مود (پدر علم سم شناسی ایران)، دکتر اسدالله یآوری
طبس	حجت الاسلام والمسلمین آقا شیخ محمد علی امینیان مدرس، حاج شیخ ابراهیم مجتهد، آقای شیخ محمد حسین طبسی، حاج شیخ غلامرضا واعظ طبسی
فردوس	علامه آیت ... شیخ محمد حسین فاضل تونی، سید هدایت الله شهاب فردوس، ملا اکبر تونی، ملا عبدالله فاضل تونی، دکتر محمد جواد باحقی، مولانا آهی تونی، ثار تونی، ذوقی تونی، عطارتونی، آیت الله اسماعیل فردوسی پور، حاج شیخ عباسعلی جوادی، حاج شیخ علی اکبر معنوی، حاج شیخ علی اکبر علیزاده یزدی، حاج سید ناصر حسینی سیستانی
قاینات	بوذرجمهر قاینی، محمد ادیب، میرزا حاج احمد سلطانی، شیخ حسن برهانی، سید محمد امیری، محمد باقر ضیائیان احمدی، سیدولی الله موسوی، حاج احمد اوحدی، علی اکبر آذری
نهبندان	آیت ... شیخ جواد عارفی، سید محمد حسین کربایی

فصل پنجم

توانمندی‌های استان خراسان جنوبی

درس دوازدهم قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

رابطه علم جغرافیا با گردشگری چیست؟ بحث کنید.

دانش آموز عزیز، آیا می‌دانید امروزه صنعت گردشگری پاک‌ترین صنعت رو به رشد و تکامل است و درآمدهای سرشاری را نصیب کشورها می‌کند.

موقعیت طبیعی و جغرافیایی منطقه از قبیل کوه‌های مرتفع، دره‌های بیلاقی، آبشارها، غارها و چشمه‌های آبگرم معدنی و اشکال فرسایش بیابانی، و از سوی دیگر اماکن و عمارت‌های تاریخی (مانند باغ موزه‌ها، قلعه‌ها، کاروانسراها، آب انبارها، یخدان‌ها، مساجد، حسینیه‌ها و امامزاده‌ها، بندهای قدیمی و سدها، بادگیرها و...) جایگاه ویژه‌ای به استان ما در صنعت گردشگری داده است. جاذبه‌های گردشگری استان خراسان جنوبی به دو گروه جاذبه‌های تاریخی – فرهنگی، مذهبی و جاذبه‌های طبیعی دسته‌بندی می‌شود.

الف) جاذبه‌های تاریخی – فرهنگی، مذهبی استان

جاذبه‌های تاریخی – فرهنگی که منشأ انسانی دارند، در دو بخش طبقه‌بندی شده‌اند.

۱- آثار و بناهای تاریخی

۲- اماکن مذهبی و موزه‌ها

* آیا می‌دانید باغ موزه و عمارت اکبریه در بیرجند تنها اثر ثبت شده جهانی در استان خراسان جنوبی است؟ پیشنهاد می‌کنیم با همکاری دبیر خود از این بنای تاریخی بازدید کرده، گزارش تهیه کنید.

شکل ۱-۱۲- باغ موزه و عمارت اکبریه بیرجند

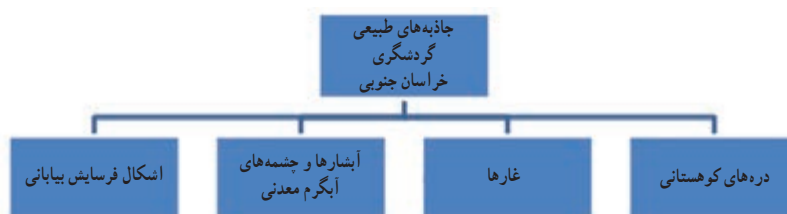

فعالیت گروهی ۱-۱۲ ✓

- ۱- در مورد هر یک از جاذبه‌های گردشگری ذکر شده، عکس، فیلم و مطلب تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.
- ۲- برای این که صنعت گردشگری کمترین آسیب را به محیط طبیعی وارد کند، شما چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

ب) جاذبه‌های طبیعی استان

* با در نظر گرفتن شکل ۱۲-۲- بگوئید که مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی گردشگری شهرستان محل زندگی شما چیست؟

شکل ۱۲-۲- تقسیم‌بندی جاذبه‌های طبیعی استان خراسان جنوبی

فعالیت گروهی ۲-۱۲ ✓

- ۱- با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی استان خراسان جنوبی برای توسعه صنعت گردشگری در این استان، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟
- ۲- تفاوت جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی با جاذبه‌های طبیعی را بیان کنید.
- ۳- نقش جاذبه‌های گردشگری استان را در اشتغال و درآمد بررسی کنید. پیشنهاد می‌کنیم این فعالیت در قالب مقاله انجام شود.

اکنون برای آشنایی بیشتر، مناطق نمونه گردشگری استان عزیزمان را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

مناطق نمونه گردشگری خراسان جنوبی

● منطقه نمونه گردشگری بشرویه : آیا می‌دانید تنها موزه شخصی کشور در

شهر بشرویه است؟

توانمندی‌های استان

وسعت منطقه بیش از ۵۰۰ هکتار است و بخش مرکزی آن امامزاده هوگند می‌باشد. بافت قدیم شهر بشرویه که متأثر از عوامل اقلیمی و طبیعی کویر است، باعث شکل‌گیری نوع خاصی از معماری شده است. کوچه‌های پریپ‌وخم، نماهای کاه‌گلی، سقف‌های گنبدی و بادگیرها از جمله آنها به‌شمار می‌رود.

جدول ۱-۱۲- جاذبه‌های گردشگری شهرستان بشرویه

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
آشکال فرسایش بیابانی کویر نمک، کال سرند، خداآفرید، منطقه عنج و سنج	خانه مستوفی، مسجد، مدرسه علمیه و حمام میان ده، باغ خان، قلعه دختر، قلعه و امامزاده هوگند، آسیاب‌ها، کاروانسرای سنگی خوشاب، چارگنبد و منگال، موزه مردم‌شناسی

شکل ۴-۱۲- بوستان شهری بشرویه

شکل ۳-۱۲- بادگیرهای بشرویه

شکل ۶-۱۲- امامزاده هوگند بشرویه

شکل ۵-۱۲- قلعه دختر

● **منطقه نمونه گردشگری بند دره در بیرجند:** در فاصله دو کیلومتری شهر بیرجند در منطقه ای کوهستانی رشته کوه باقران واقع شده است و ۱۵۰ هکتار وسعت دارد. جاذبه های گردشگری منطقه نمونه گردشگری بند دره به طور کلی برگرفته از طبیعت منطقه است. وجود کوه های بلند همراه با دره های سرسبز و برخوردار از آب این منطقه را به عنوان مهم ترین تفرجگاه شهر بیرجند معرفی می کند.

جدول ۲-۱۲- جاذبه های گردشگری در بیرجند

جاذبه های طبیعی	جاذبه های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
دره های بیلاقی باقران، آبشارهای چهارده و گیوک، غار دختر	ارگ کلاه فرنگی، قلعه بیرجند، عمارت های شوکت آباد، رحیم آباد و اکبریه، بند دره، عمرشاه (امیرشاه) و عشاق، یخدان بهلگرد و رحیم آباد، مدرسه شوکتیه، موزه اکبریه، آب انبارها غینو و کاروانسراها ...

شکل ۸-۱۲- بنددره بیرجند

شکل ۷-۱۲- ارگ کلاه فرنگی بیرجند

شکل ۱۰-۱۲- خانه فرهنگ بیرجند

شکل ۹-۱۲- مدرسه شوکتیه بیرجند

توانمندی‌های استان

شکل ۱۲-۱۲- سنگ نگاره کال جنگال بیرجند

شکل ۱۱-۱۲- هتل کوهستان بند عمرشاه (امیرشاه) بیرجند

جدول ۳-۱۲- جاذبه‌های گردشگری در خوسف

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
روستای ییلاقی ریج، آب گرم لوت، منطقه آرک گرونک	مسجد جامع خوسف، آرامگاه ابن حسام، کال جنگال، خانه تاجور، خانه تاریخی غفاری روستای آرک، خانه مالکی (خوسف)، قلعه قدیمی خوسف، آب انبار و بافت تاریخی روستای خور

شکل ۱۴-۱۲- بافت تاریخی روستای خور شهر خوسف

شکل ۱۳-۱۲- خانه تاجور شهر خوسف

شکل ۱۶-۱۲- آرامگاه ابن حسام در شهر خوسف

شکل ۱۵-۱۲- روستای آرک شهر خوسف

● منطقه نمونه گردشگری درخش و آسیابان (قهستان)، روستای هدف گردشگری درمیان و فورگ در شهرستان درمیان :

این منطقه در شهرستان درمیان در ۷۰ کیلومتر محور بیرجند - درمیان - زیرکوه واقع شده است و یکی از قدیمی ترین نقاط استان خراسان جنوبی محسوب می شود. اهمیت آن بیشتر از لحاظ جاذبه های تاریخی و فرهنگی است؛ هرچند دارای مناطق ییلاقی با درختان و باغات سرسبز می باشد و روستاهای هدف گردشگری درمیان و فورگ در مسیر جاده اسدیه به سریشنه و بیرجند واقع شده است.

جدول ۴-۱۲- جاذبه های گردشگری شهرستان درمیان

جاذبه های تاریخی - فرهنگی، مذهبی	جاذبه های طبیعی شهرستان
قلعه فورگ، درخش، حسن صباح، طبس مسینا، مسک، مسجد جامع درخش و هندوالان، آسبادهای طبس مسینا، امامزاده سلطان ابراهیم رضا	دره های ییلاقی مومن آباد، گزند، آبگرم آواز گزیک، درخت کهنسال دوشنگان

شکل ۱۸-۱۲- امامزاده سلطان ابراهیم رضا

شکل ۱۷-۱۲- قلعه فورگ درمیان

شکل ۱۹-۱۲- درخت هزار ساله دوشنگان

توانمندی‌های استان

● **منطقه نمونه گردشگری مصعبی کریمو در سرایان** : این منطقه با وسعتی حدود ۵۲۶ هکتار درحد فاصل روستای مصعبی و کریمو شهرستان سرایان قرار دارد. که دارای آب و هوای مطلوب و چشم‌انداز طبیعی زیباست.

جدول ۵-۱۲- جاذبه‌های گردشگری شهرستان سرایان

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
دره‌های ییلاقی کریمو(مصعبی)، زا بروبادامشکی، سبز رود، بیشه و اسپید کوه، چشمه علوی، علی‌آباد، رودهن، کلاته سیف، آمین، بوسی، خاور، پیراباذر، غاراژدها(بتون)، اشکال فرسایش بیابانی در سه قلعه، درخت چنار کهنسال چرمه،	قلعه قلاع و سه قلعه، رباط حوض حاجی، کاروانسرای مورشک و سفلی، آب انبارچرمه و محمدباقر آیسک، آسیاب‌های آبی چرمه، آیسک و مصعبی، ارگ و بادگیر سه قلعه، امامزادگان؛ سلطان مصیب، سلطان ابوالقاسم، کریم شاه، قاسم‌آباد، مسجد جامع و مقبره توران شاه سرایان، محوطه تاریخی کله کوب آیسک

شکل ۲۰-۱۲- دره ییلاقی کریمو و مصعبی سرایان

شکل ۲۱-۱۲- کاروانسرای سرایان

جدول ۱۲-۶- جاذبه‌های گردشگری در زیرکوه

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
دره‌های ییلاقی آهنگران و کوه سیاه، غارهای بمرود، غار پهلوان و استند، درختان کهنسال سرو و چنار مولید، میرآباد، آبیز با قدمتی بیش از ۲۰۰۰ سال، منطقه‌ی شکار ممنوع شاسکوه، روستای ییلاقی آبیز، افین و مزارع زعفران (طلای سرخ)	مسجد جامع افین، قلعه‌های اسفاد، آهنگران، حسن بایخان شاهرخت، قلعه کوه آبیز، رباط‌های زردان، بند سردوان، شهر باستانی یزدویه (یزدان)، سد حاجی آباد، سد فخران، بند تاریخی تجنود، آسیاب افین

شکل ۱۲-۲۲- غار پهلوان شهرستان زیرکوه

شکل ۱۲-۲۳- قلّه میلاد شاسکوه شهرستان زیرکوه

شکل ۱۲-۲۴- کویر همت آباد شهرستان زیرکوه

شکل ۲۵-۱۲- گربه شنی در حال انقراض شهرستان زیرکوه

● **روستاهای هدف گردشگری چنشت و ماخونیک در سریشیه:** روستای هدف گردشگری چنشت در ۳۵ کیلومتری شهر مود واقع شده است و از نظر جاذبه‌های طبیعی و تاریخی - فرهنگی اهمیت خاصی دارد اما روستای ماخونیک در محور سریشیه به دُرح قرار دارد. و بیشتر از اهمیت تاریخی برخوردار است.

جدول ۷-۱۲- جاذبه‌های گردشگری شهرستان سریشیه

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
غارهای چنشت، چهل دختر و چهل چاه، دره‌های بیلاقی در مناطق کوهستانی، آب ترش	قلعه باستانی مود، قلعه عمارت مود، مسجد جامع، خانه یآوری، امامزادگان بی بی زینب پخت، مود و مسجد گنجی، رصدخانه دکتر مجتهدی، سد برکوه

شکل ۲۶-۱۲- غار چنشت

شکل ۲۸-۱۲- قلعه باغ شهرمود

شکل ۲۷-۱۲- رصدخانه دکتر مجتهدی

● مناطق نمونه گردشگری خرو، اصفهک و نای بند طبس : شهرستان زیارتی - سیاحتی طبس با پیشینه تاریخی می تواند به یکی از قطب های گردشگری استان خراسان جنوبی تبدیل شود و باعث شکوفایی اقتصاد منطقه گردد.

جدول ۸-۱۲- جاذبه های گردشگری در طبس

جاذبه های تاریخی - فرهنگی، مذهبی	جاذبه های طبیعی
باغ گلشن، بارگاه امامزاده حسین بن موسی الکاظم، سد کریت، سد نهرین، قلعه اسماعیلیان، مزار پیر حاجات، کاروانسرای کلمرد، کاروانسرای خان، ارگ حکومتی	منطقه حفاظت شده نای بندان، منطقه بیلاقی روستای خرو، روستای اصفهک، منطقه بیلاقی و تخت عروس روستای ازمیغان، باتلاق کویری، چشمه آب معدنی دیگ رستم، آب گرم مرتضی علی

شکل ۳۰-۱۲- بارگاه امامزاده حسین بن موسی الکاظم

شکل ۲۹-۱۲- باغ گلشن

توانمندی‌های استان

شکل ۳۱-۱۲ روستای اصفهک

● منطقه نمونه گردشگری تون و باغستان - آبگرم فردوس: شهر تاریخی و قدیمی تون در جنوب شهر فردوس با وسعتی حدود ۱۸ هکتار واقع شده است که مجموعه‌ای از جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی را تشکیل می‌دهد؛ اما منطقه نمونه گردشگری باغستان آبگرم بیشتر از جاذبه‌های طبیعی برخوردار است.

جدول ۹-۱۲ جاذبه‌های گردشگری شهرستان فردوس

جاذبه‌های تاریخی - مذهبی	جاذبه‌های طبیعی
مدرسه علمیه، حبیبیه و علیا، امامزادگان سلطان محمد و سلطان ابراهیم، آب انبارها، حمام فیروز، حوض سیدی، منازل قدیمی، قنات بلده	آبگرم معدنی، آشکال فرسایش بیابانی

شکل ۳۳-۱۲ آب گرم فردوس

شکل ۳۲-۱۲ امامزادگان سلطان محمد و سلطان ابراهیم

شکل ۳۵-۱۲- مدرسه علیای فردوس

شکل ۳۴-۱۲- مسجد جامع فردوس

● **منطقه نمونه گردشگری بوذرجمهر قاین :** منطقه نمونه گردشگری بوذرجمهر با وسعتی حدود ۵۰۹ هکتار در ضلع شرقی شهر قاین واقع شده است که پیوند تنگاتنگی با پایتخت زعفران جهان و کانون شهری دیرینه و پایدار سرزمین قهستان و فرهنگ و تمدن کهن دارد.

جدول ۱۰-۱۲- جاذبه های گردشگری شهرستان قاینات

جاذبه های طبیعی	جاذبه های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
غارهای خونیک، فارس، دیو و پهلوان، دره های بیلاقی آهنگران و کوه سیاه، آبشار زول، منطقه شکار ممنوع شاسکوه و مزارع زعفران (طلای سرخ)	مسجد جامع قاین، امامزادگان عبدالله، زیدالنار، سعداله، زید و داوود زمان (ع)، آرامگاه بوذرجمهر، ابوالمفاخر، قلعه چهل دختر، قلعه کوه، رباط های جاهک و زردان، آب انبار خضری، بند سردوان

شکل ۳۷-۱۲- بوذرجمهر قاین

شکل ۳۶-۱۲- مسجد جامع قاین

شکل ۳۸-۱۲ مزارع زعفران (طلای سرخ) قاینات

● **روستای هدف گردشگری دهسلم در نهبندان:** شرایط اقلیمی مناطق کویری از جمله نهبندان باعث شده تا مردم کویرنشین از ابتکار و خلاقیت خود استفاده کنند و با حداکثر بهره‌گیری از عوامل و شرایط طبیعی آن را در اختیار خود درآورند.

جدول ۱۱-۱۲ جاذبه‌های گردشگری شهرستان نهبندان

جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، مذهبی
تالاب کجی نمکزار، آشکال فرسایش بیابانی (کلوت، تپه‌های ماسه‌ای) منطقه شکار ممنوع جیک وزیدر، نمکزار سهل‌آباد	قلعه‌های شاهدژ، نهبندان، بندان، دهک و بصیران، آسبادهای خوانشرف، چهارفرسخ، گوند و میغان، مساجد عاشوراخانه، میغان و طارق، روستای هدف گردشگری دهسلم، امامزادگان سیدعلی و سیدالحسین

شکل ۴۰-۱۲ مزار آقا سید علی نهبندان

شکل ۳۹-۱۲ آسبادهای خوانشرف نهبندان

شکل ۴۱-۱۲- نخستان‌های دهسلم

فعالیت گروهی ۳-۱۲

- ۱- با همکاری مسئولان آموزشگاه و دبیر خود یک نمایشگاه با هدف معرفی جاذبه‌های گردشگری شهرستان محل سکونت خود در مدرسه برپا کنید.
- ۲- از مناطق گردشگری شهرستان محل زندگی خود بازدید علمی کنید.
- ۳- نقش مناطق نمونه گردشگری را، در زمینه اشتغال و درآمد بررسی کنید.

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
سایت تخصصی میراث فرهنگی و گردشگری	www.iranchto.ir
اداره کل میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری خراسان جنوبی	www.skchto.ir

درس سیزدهم توانمندی‌های اقتصادی استان

* آیا می‌توانید بگویید مهم‌ترین توانمندی‌های اقتصادی استان ما چیست؟

استان خراسان جنوبی یکی از قطب‌های مهم معدنی ایران محسوب می‌شود. علاوه بر این، رونق صنایع دستی همچون فرش‌بافی و برخوردار بودن از رتبه‌های اول و دوم در محصولات باغی و زراعی مانند عنب، زرشک و زعفران در کشور از یک سو و موقعیت بسیار مناسب جغرافیایی و همسایگی با کشور افغانستان به عنوان یکی از بازارهای فروش و همچنین مسیر ترانزیتی در اتصال بندر چابهار به کشورهای آسیای میانه از سوی دیگر، این استان را از نظر اقتصادی در جایگاه ممتازی قرار داده است.

۱- توانمندی‌های استان در بخش کشاورزی

هر چند که استان ما به علت شرایط اقلیمی در بخش کشاورزی به طور نسبی با مشکل مواجه است اما زمینه مناسبی برای تولید محصولاتی که با شرایط محیطی سازگاری بیشتری دارند، فراهم است. چنان‌که در تولید زرشک و عنب مقام اول و زعفران مقام دوم را داراست همچنین در تولید محصولاتی مانند بادام، پسته، انار، سنجد، آلو، زیره، زیتون و پنبه نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

زعفران

زرشک

عنب

پنبه

شکل ۱-۱۳- توانمندی‌های اقتصادی در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی

شکل ۲-۱۳- نقشه پراکندگی محصولات کشاورزی استان

استان ما دارای ۱۳۲۶۳۹ هکتار اراضی زیر کشت محصولات زراعی با تولید ۵۷۰۴۱۲ تن و ۴۶۸۸۸ هکتار سطح زیر کشت محصولات باغی با تولید ۶۱۸۹۳ تن است. همچنین از لحاظ دام، استان دارای ۳۴۱۹۳۷۷ واحد دامی می باشد که علاوه بر تولید نیاز استان، به سایر استان های همجوار نیز تولیدات آن ارسال می شود.

توانمندی های استان خراسان جنوبی در زمینه کشاورزی را می توان در سه بخش مطالعه کرد :

الف) زراعت ب) باغداری پ) دامپروری

الف) زراعت : به جدول ۱-۱۳- نگاه کنید. مهم ترین محصولات زراعی استان خراسان جنوبی شامل زعفران، گندم، جو، پنبه، چغندر قند، محصولات جالیزی و نباتات علوفه ای است.

نکته مهم که در سال های اخیر به علت کمبود آب در استان ما روبه گسترش است توسعه کشت گلخانه ای است که می تواند نقش بسیار مهمی در توسعه بخش کشاورزی داشته باشد.

* آیا می دانید که استان ما در تولید زعفران مقام دوم، در تولید پنبه مقاوم سوم و تولید چغندر قند مقام هشتم را در کشور

داراست؟

توانمندی‌های استان

جدول ۱-۱۳- سطح زیرکشت و مقدار تولید محصولات زراعی استان در سال ۸۹-۱۳۸۸

نام محصول	تولید بر حسب تن	سطح زیرکشت به هکتار
گندم	۶۱۶۵۵	۵۲۱۳۹
جو	۳۴۹۳۳	۱۸۰۶۷
پنبه	۳۱۶۷۲	۹۳۸۵
چغندر قند	۶۳۸۰۰	۲۶۱۱
سیب زمینی	۱۴۲۵	۱۱۱
پیاز	۳۷۲۹	۲۴۵
حبوبات	۴۴۶	۳۰۲
دانه‌های روغنی	۷۲۸	۶۶۵
زعفران	۴۵	۱۲۴۱۱
جمع	۱۹۸۴۳۳	۸۶۵۵۱

ب) باغداری : قابلیت توسعه باغداری از دیگر توانمندی‌های بخش کشاورزی استان است. در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای میوه غالب باغ‌ها را میوه‌های هسته‌دار مانند زردآلو، آلبالو، هلو، گیلان، گوجه، سنجید و میوه‌های دانه‌دار مانند سیب، گلابی، به و میوه‌های گوناگون مغزدار مانند گردو، بادام و سایر میوه‌ها نظیر عناب، زرشک، توت، شاه توت، انگور، انجیر تشکیل می‌دهد که عمدتاً به صورت پراکنده در اراضی دامنه‌ای و حاشیه آبراهه‌ها استقرار یافته‌اند. و در دشت‌ها و سرزمین‌های هموار و پست میوه غالب باغ‌ها را انار، پسته، خرما، زیتون و... تشکیل می‌دهد.

* به نظر شما با توجه به شرایط اقلیمی در استان ما، باغداری دیمی مفیدتر است یا آبی؟ چرا؟

جدول ۲-۱۳- تولید محصولات عمده باغی بر حسب تن و سطح زیر کشت آن به هکتار در استان خراسان جنوبی

نام محصول	تولید بر حسب تن	سطح زیرکشت به هکتار
عناب	۱۸۳۳	۱۳۰۹
زرشک	۹۷۵۴	۱۰۸۱۹
سایر تولیدات باغی	۶۱۸۹۳	۴۶۸۸۸
جمع	۷۳۴۸۰	۵۹۰۱۶

شکل ۳-۱۳- باغات انار در استان خراسان جنوبی

پ) دامپروری : علی‌رغم شرایط نامناسب اقلیمی، بیش از ۱۵۱۵۳ خانوار عشایری در استان به فعالیت‌های دامی مشغول‌اند. علاوه بر آن در بخش دامپروری، پرورش مرغ گوشتی و تخم‌گذار، گاو شیری و گوشتی، گوسفند، بز و شتر به صورت سنتی و صنعتی انجام می‌پذیرد.

* آیا می‌دانید در سال ۱۳۸۷ بیش از ۸۰۰۰۰ نفر عشایر، برابر ۱۲ درصد جمعیت کل استان، در زمینه تولید پروتئین و لبنیات در استان ما فعالیت داشته‌اند؟

شکل ۴-۱۳- توانمندی‌های اقتصادی در بخش پرورش دام و طیور

توانمندی‌های استان

جدول ۳-۱۳- تعداد و میزان تولیدات دام و طیور استان خراسان جنوبی

نوع دام	تعداد	نوع تولید	میزان تولید برحسب تن
بز و گوسفند	۲۸۸۶۹۷۳	گوشت قرمز	۲۰۸۸۰
گاو و گوساله	۱۰۹۹۷۶	گوشت سفید	۴۱۶۹۱
شتر	۲۴۲۶۴	تخم مرغ	۷۸۵۵
طیور	۸۰۵۱۶۹۰	عسل	۴۳/۸
جمع	۱۱۰۷۲۹۰۳	جمع	۷۰۴۶۹/۸

- محدودیت‌های کشاورزی استان : با وجود توانمندی‌های فراوان کشاورزی در استان، باید گفت که تنگناها و مشکلاتی نیز در توسعه فعالیت‌های کشاورزی وجود دارد؛ از جمله :
  - محدودیت منابع آب از لحاظ کمی و کیفی، پایین رفتن سطح سفره‌های آب زیرزمینی و کاهش منابع آب‌های سطحی
  - تخریب و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی
  - نظام خرده مالکی در بیشتر روستاهای استان
  - عدم ایجاد مکانیزاسیون کشاورزی در اغلب روستاها به علت گران بودن و نبود سرمایه

فعالیت گروهی ۱-۱۳

- ۱- چند مورد از توانمندی‌های استان را نام ببرید.
- ۲- در زمینه ارزش افزوده محصولات استراتژی و بومی استان، در منابع اینترنتی جست‌وجو کنید یافته‌های خود را به کلاس ارائه دهید.
- ۳- برای کاهش محدودیت‌های کشاورزی در استان ما، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۲- توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

- الف) بخش صنعت : استان ما دارای مزیت‌های نسبی جهت توسعه فعالیت‌های صنعتی است که در صورت سرمایه‌گذاری مناسب، چشم‌انداز پر رونقی را نوید می‌دهد. که عبارت‌اند از :
- ۱- وجود ذخایر عظیم معدنی قابل توجه جهت توسعه صنایع معدنی

- ۲- نزدیک بودن به بازارهای مصرف افغانستان و کشورهای آسیای میانه
- ۳- واقع شدن در مسیر ترانزیتی شرق کشور
- ۴- وجود نیروی‌های جوان با استعداد و تحصیل کرده در استان
- ۵- وجود مراکز آموزش مهارت‌های فنی و تخصصی در استان
- ۶- وجود امکانات زیربنایی از قبیل: زمین، برق، گاز طبیعی و...
- به جدول ۴-۱۳ توزیع پراکندگی جغرافیایی واحدهای صنعتی استان توجه کنید. نام صنایعی را که در شهرستان محل زندگی شما وجود دارد، بنویسید.

شکل ۵-۱۳- توانمندی‌های اقتصادی در بخش صنعت

توانمندی‌های استان

جدول ۴-۱۳- توزیع پراکندگی جغرافیایی واحدهای صنعتی استان خراسان جنوبی

شهرستان	تعداد واحد صنعتی	واحدهای صنعتی شاخص
بشرویه	۱۰	کارخانه پنبه پاک کنی، کارخانه سنگ بری و...
بیرجند	۱۶۴	صنایع لاستیک سازی (کویر تائر)، صنایع کاشی و سرامیک، صنایع غذایی، صنایع شیمیایی، صنایع برق و الکترونیک، صنایع فلزی، صنایع کانی غیرفلزی و...
خوسف	۱	صنایع غذایی
درمیان	۴	سیمان باقران، قندقستان و...
زیرکوه	۱	شن شویی حاجی آباد و...
سرایان	۲۶	کارخانه پنبه پاک کنی، کارخانه صنایع شیر سرایان، کارخانه سنگ بری، تولیدلوله و اتصالات پلی اتیلن، کارخانه تولید قطعات بتونی، مجتمع صنعتی و معدنی خاک و...
سریشنه	۱۶	اکسید منیزیم، سنگ بری سنگ های گرانیتی، صنایع غذایی، فرش ماشینی و...
طبس	۲۰	صنایع غذایی، صنایع سبزی پاک کنی و بسته بندی آن، شن شویی و...
فردوس	۳۷	صنایع نساجی و سلولزی، صنایع شیمیایی، صنایع غذایی، صنایع فلزی و کانی های غیرفلزی و...
قاین	۵۴	سیمان، صنایع غذایی، سنگ بری، صنایع شیمیایی، صنایع پلاستیک سازی، صنایع فلزی، صنایع کانی غیرفلزی و...
نهبندان	۲۰	سنگ بری سنگ های گرانیتی، صنایع غذایی، کارخانه تولید مصالح ساختمانی و...
جمع	۳۵۳	---

یکی دیگر از توانمندی‌های صنعتی استان ما، صنایع دستی است. فرش بافی یکی از مهم‌ترین صنایع دستی استان محسوب می‌شود که از اهمیت بسیار و سابقه‌ای دیرینه برخوردار است؛ به‌طوری‌که فرش‌های «مود» و «درخش» در کشورهای اروپایی شهرت فراوانی دارند.

شکل ۶-۱۳- فرش مود

* کدام یک از صنایع دستی در شهرستان محل زندگی شما از رونق برخوردار است؟ چند مورد را نام ببرید.

ب) بخش معدن: به جدول ۵-۱۳ توزیع پراکندگی معادن استان ما نگاه کنید. بگویید که بیشترین و کمترین معادن فعال استان

در محدوده کدام شهرستان‌ها واقع شده است؟

جدول ۵-۱۳- توزیع پراکندگی معادن استان

شهرستان	تعداد معادن فعال	معادن شاخص
بشرویه	۲	گرانیت، مرمریت
بیرجند	۲۹	دولومیت، بنتونیت، مرمریت، سنگ لاشه، خاک صنعتی، آهک، سیلیس
خوسف	۱	مس، خاک صنعتی، گچ خاکی، آهک، مرمریت
درمیان	۱۰	گرانیت، آهک، سنگ لاشه، بنتونیت و مارن
زیرکوه	۳	خاک صنعتی، گچ خاکی، آهک، فلدسپات، سنگ های ساختمانی
سرایان	۱۲	بنتونیت، خاک صنعتی، گچ خاکی
سریشه	۳۹	منیزیت، گرانیت، کرومیت، بازالت، گل سفید، توف، پرلیت، دیاتومیت و مرمریت
طیس	۹	زغال سنگ، فلورین، خاک نسوز، بنتونیت، سولفات سدیم، باریت کریستالین، منگنز و گچ
فردوس	۲۱	کائولن، سیلیس، گچ خاکی، بنتونیت و سنگ لاشه
قائنات	۲۰	فلدسپات، تراورتن، مارن، بنتونیت، گچ خاکی، آهک، گرانیت، زنولیت، بوکسیت، مس، آهن، سرب، طلا، باریت، منیزیت، تالک، آزبست، خاک های نسوز، سنگ های ساختمانی، نمک
نهبندان	۶۳	گرانیت، گچ خاکی، کرومیت، منیزیت، سرب، سیلیس، سنگ چینی
استان	۲۰۹	---

استان خراسان جنوبی با بیش از ۲۰۰ معدن فعال و انواع مواد معدنی با میلیون ها تن ذخیره و استخراج سالیانه حدود ۳ میلیون تن یکی از قطب های معدنی کشور محسوب می شود. استان ما از نظر تنوع و میزان کانسارهای معدنی بسیار غنی است؛ به طوری که ذخیره و منابع معدنی شناسایی شده و در حال بهره برداری استان، بسیار فراوان است و موارد مهم آن عبارت اند از: گرانیت، مرمریت، سنگ لاشه، بنتونیت، آهک، مس، منیزیت، دولومیت، خاک صنعتی، گل سفید، کرومیت، آزبست، گچ، توف، بازالت، پرلیت، تراورتن، فلدسپات، بوکسیت، مارن و زغال سنگ و ... .

* آیا می دانید که ۲۳۲۶ نفر به طور مستقیم در بخش استخراج معادن در استان ما مشغول به کارند.

شکل ۷-۱۳- توانمندی های اقتصادی در بخش معدن

۳- توانمندی‌های استان در بخش خدمات (بازرگانی و حمل و نقل)

* با کمک دبیر خود چند مورد از اقلام صادراتی استان عزیزمان را بنویسید.

● **بازرگانی :** با توجه به توانمندی‌های استان ما در زمینه‌های کشاورزی و صنعتی، برخورداری از مرز طولانی و مشترک با کشور افغانستان و همچنین وجود بازارچه‌های مرزی فعال در استان، زمینه مناسبی برای تجارت در ابعاد داخلی و خارجی فراهم شده است. بازارچه‌های مرزی یزدان، میل ۷۵، دوکوهانه، میل ۷۳ به همراه گمرکات در استان در زمینه صادرات و واردات کالا به کشور افغانستان و سایر کشورهای آسیایی و اروپایی از طریق تجار، تولیدکنندگان، پیلهوران و تعاونی‌های مرز نشین، فعال‌اند.

● **حمل و نقل :** موقعیت مناسب جغرافیایی ناشی از واقع شدن در محور ترانزیتی شرق کشور (چابهار - بیرجند - مشهد) و هم‌مرزی با کشور افغانستان و امکان توسعه مبادلات با این کشور و کشورهای آسیای میانه، شرایط مناسبی را برای گسترش حمل و نقل و استفاده از آن به عنوان یکی از مزیت‌های استان خراسان جنوبی فراهم کرده است. طول راه‌های اصلی استان ۴۶۷۳ کیلومتر و طول راه‌های فرعی روستایی آسفالت ۹۰۲۹ کیلومتر است.

* به نظر شما احداث راه آهن چابهار - بیرجند - مشهد چه نقشی در شکوفایی اقتصاد استان خواهد داشت؟ با کمک دبیر خود در کلاس بحث کنید.

فعالیت گروهی ۲-۱۳

- ۱- چه عواملی در پراکندگی جغرافیایی صنایع استان خراسان جنوبی نقش داشته است؟
- ۲- به نظر شما، اولویت سرمایه‌گذاری با کدام بخش اقتصادی استان خراسان جنوبی است؟ چرا؟
- ۳- بازارچه‌های مرزی چه نقشی در شکوفایی اقتصاد استان می‌توانند داشته باشند؟

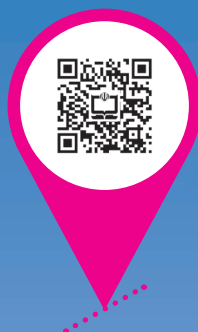
برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
سازمان جهاد کشاورزی خراسان جنوبی	www.agrijahad.ir
سازمان صنایع و معادن خراسان جنوبی	www.skj.min.gov.ir
سایت تخصصی معادن خراسان جنوبی	www.skj.min.gov.ir
سازمان بازرگانی خراسان جنوبی	www.skco.ir
اداره کل راه و ترابری خراسان جنوبی	www.rah-kj.ir

فصل ششم

شکوفایی استان خراسان جنوبی
پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

آیا می‌توانید چند مورد از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی در خصوص مسائل عمرانی و زیربنایی شهرستان محل زندگی خود را بنویسید؟

انقلاب اسلامی که در سال ۱۳۵۷ به پیروزی رسید، علاوه بر تغییر نظام سیاسی کشور، تحولی عظیم در تمامی عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، صنعتی، عمرانی و... به وجود آورد.

در این درس با گوشه‌ای از فعالیت‌های صنعتی، عمرانی، آموزشی و فرهنگی انجام گرفته پس از انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در استان ما آشنا می‌شوید.

۱- فعالیت‌های صنعتی و معدنی

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در زمینه توسعه صنعتی و معدنی گام‌های مؤثری برداشته شده و در این خصوص پروژه‌های مهمی به اجرا درآمده که باعث ایجاد اشتغال در سطح قابل توجهی شده است.

* در شهرستان محل زندگی شما چه فعالیت‌های صنعتی و معدنی‌ای صورت می‌گیرد؟ فهرستی از آنها را تهیه کنید.

● **شهرک‌های صنعتی استان:** بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی به منظور توسعه بخش صنعت و معدن، ایجاد شهرک‌های صنعتی به عنوان یک سیاست راهبردی در دستور کار نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار گرفت. بدین منظور مکان‌هایی برای آنها در مناطق مختلف استان اختصاص یافت که بسیاری از آنها در استان ما به بهره‌برداری رسیده است.

شکل ۱-۴- شهرک صنعتی بیرجند

* آیا می‌دانید که قبل از انقلاب اسلامی، کارخانه قند قهستان تنها واحد صنعتی استان محسوب می‌شده است اما در حال حاضر بیش از ۳۳۱ واحد صنعتی در ۱۳ شهرک و ناحیه صنعتی استان ما فعال است.

شکل ۱۴-۲- نمونه‌ای از توسعه صنعت بعد از انقلاب اسلامی (فولاد و نیروگاه قاینات)
جدول ۱۴-۱- شاخص‌های صنعت و معدن در استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۸۹

ردیف	عنوان شاخص	واحد	مقدار/تعداد
۱	مقدار تولید سیمان	هزارتن	۸۶۶/۷
۲	مقدار تولید کنسانتره مس	هزارتن	۹/۱
۳	مقدار تولید لاستیک	هزارتن	۲۶/۱
۴	مقدار تولید کاشی و سرامیک	هزار مترمربع	۷۸۸۱
۵	مقدار تولید سنگ‌های تزئینی	هزار مترمربع	۱۸۶
۶	تعداد جوازهای تأسیس صادر شده	فقره	۱۴۳۰
۷	میزان سرمایه‌گذاری جوازهای تأسیس	میلیون ریال	۴۰۶۳۳۹۷۳
۸	تعداد اشتغال جوازهای تأسیس	نفر	۳۹۱۷۱
۹	تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	فقره	۳۵۵
۱۰	میزان سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	میلیون ریال	۴۴۷۳۵۰۹/۴
۱۱	تعداد اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	نفر	۸۱۴۵
۱۲	تعداد پروانه‌های بهره‌برداری معدن	فقره	۲۰۹
۱۳	میزان ظرفیت استخراج پروانه‌های بهره‌برداری معدن	هزارتن	۳۱۸۰/۵
۱۴	میزان سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری معدن	میلیون ریال	۵۲۵۷۰۳/۳
۱۵	تعداد اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری معدن	نفر	۲۴۲۸

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۳-۱۴- توسعه معادن بعد از انقلاب اسلامی

۲- فعالیت‌های عمرانی

فعالیت‌های عمرانی بعد از انقلاب اسلامی در استان خراسان جنوبی را می‌توان در سه بخش دسته‌بندی کرد: الف) عمران روستایی ب) عمران شهری ج) حمل و نقل

الف) عمران روستایی: در اولین سال‌های انقلاب اسلامی، فعالیت‌های عمرانی در روستاهای استان ما، همانند سایر استان‌های کشور توسط نهادهای انقلابی مانند جهاد سازندگی (جهاد کشاورزی فعلی)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با هدف محرومیت‌زدایی و کاهش نابرابری میان شهر و روستا آغاز شد. انجام پروژه‌های مهمی از جمله ایجاد شبکه‌های برق‌رسانی، آب‌رسانی، گازرسانی، ساخت مدارس و نیز ایجاد مراکز مخابراتی و واگذاری تلفن ثابت و همراه به روستاییان از جمله آنهاست.

شکل ۴-۱۴- اجرای طرح‌های هادی، راهبردی مناسب برای عمران روستایی

جدول ۱۴-۲- وضعیت عمران روستایی قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان خراسان جنوبی

عنوان	واحد	قبل از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷)	بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۸۹)
روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی	روستا	۱۱	۵۲۳
روستاهای برخوردار از برق	روستا	۵	۱۲۸۹
روستاهای برخوردار از گاز طبیعی	روستا	۰	۱۴
روستاهای برخوردار از تلفن ثابت	روستا	۰	۹۹۶
روستاهای برخوردار از ارتباط مخابراتی	روستا	۰	۱۷۰۷
روستاهای برخوردار از دفاتر ICT	روستا	۰	۱۹۲
روستاهای برخوردار از خانه بهداشت	روستا	۰	۲۲۸
روستاهای برخوردار از جاده آسفalte	روستا	۰	۶۵۷
نواحی صنعتی روستایی	روستا	۰	۱۳

ب) عمران شهری: به جدول ۱۴-۳ نگاه کنید. بعد از انقلاب اسلامی اقدامات زیادی در بخش عمران شهری صورت گرفته است.

شکل ۱۴-۵- اجرای طرح‌های جامع شهری،
راهبردی مناسب برای عمران شهری

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

* آیا می‌توانید بگویید نقش عمران شهری در شکوفایی اقتصاد یک شهر چیست؟

جدول ۳-۱۴ وضعیت عمران شهری قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان خراسان جنوبی

ردیف	عنوان	تعداد مشترکین قبل از انقلاب (۱۳۵۷)	تعداد مشترکین بعد از انقلاب (۱۳۸۹)
۱	آب آشامیدنی سالم	۱۴۵۰۰	۱۰۱۰۰۰
۲	فاضلاب شهری	۰	۱۲۰۰۰
۳	برق	۱۷۰۰۰	۱۰۵۰۰۰
۴	گاز	۰	۵۵۰۰۰
۵	تلفن ثابت	۵۰۰۰	۲۸۹۱۴۴
۶	تلفن همراه	۰	۳۱۲۶۹۶
۷	تخت فعال بیمارستانی	۱۰۵	۷۵۳
۸	شهرک و نواحی صنعتی	۰	۱۳

ج) حمل و نقل: آیا می‌توانید اهمیت و نقش راه‌های ارتباطی در توسعه و شکوفایی اقتصاد استان را توضیح دهید؟
راه‌های ارتباطی علاوه بر جابه‌جایی هزاران مسافر، در تهیه مواد اولیه و مورد نیاز کارگاه‌ها و کارخانجات، جابه‌جایی تولیدات کشاورزی و صنعتی و رساندن آنها به بازار مصرف می‌تواند نقش مهمی در رشد و توسعه اقتصادی داشته باشد. حال به جدول ۴-۱۴ نگاه کنید. راه‌های مواصلاتی استان را در قبل و بعد از انقلاب با هم مقایسه کنید.

شکل ۶-۱۴ فرودگاه بین‌المللی بیرجند

جدول ۴-۱۴- فعالیت راه سازی قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان خراسان جنوبی

ردیف	نوع راه ارتباطی	قبل از انقلاب (۱۳۵۷)	بعد از انقلاب (۱۳۸۹)
۱	طول راه های اصلی آسفalte	۱۸۰ کیلومتر	۶۵۵ کیلومتر
۲	طول راه های فرعی آسفalte	۰	۴۶۷۳ کیلومتر
۳	طول راه های روستایی (شوسه و آسفalte)	۰	۹۰۲۹ کیلومتر

فعالیت گروهی ۱-۱۴

- ۱- پروژه های عمرانی پس از انقلاب اسلامی توسط کدام نهادهای انقلابی اجرا می شد؟
- ۲- چند مورد از طرح های عمرانی مهم و زیربنایی را که باعث شکوفایی اقتصاد استان ما بعد از انقلاب شده است، نام ببرید.
- ۳- برای توسعه و شکوفایی بیشتر اقتصاد شهرستان محل زندگی خود چه راهکارها و طرح های عمرانی ای را پیشنهاد می کنید؟

۳- فعالیت های علمی - آموزشی

همان طوری که انقلاب اسلامی در زمینه های مختلف جهت توسعه و رونق اقتصادی استان ما دستاوردهای مهم و چشمگیر داشته است، در زمینه علمی - آموزشی نیز اقدامات زیادی انجام شده است که می توان به افزایش سطح پوشش تحصیلی در کلیه دوره های ابتدایی تا پایان دوره متوسطه، توسعه دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی، گسترش رشته های مختلف برای ادامه تحصیل در سطوح مختلف دانشگاهی (از کاردانی تا دکترا) و... اشاره کرد.

● آموزش و پرورش: قبل از انقلاب بسیاری از مناطق، بخش ها و روستاهای استان ما از داشتن مدرسه و محل آموزش بی بهره بودند اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با توجه به اهمیت و جایگاه علم در جامعه و بهادادن به تعلیم و تربیت، از سوی مسئولان فعالیت های فراوانی صورت گرفته است که از جمله می توان به گسترش و ایجاد مدارس در تمام مناطق، بخش ها و روستاهای استان اشاره کرد. از اقدامات مهم و با ارزش نظام جمهوری اسلامی در زمینه آموزش و پرورش، تأسیس مراکز تربیت معلم و مدارس شبانه روزی بوده است.

* به نظر شما تأسیس مدارس شبانه روزی چگونه زمینه ادامه تحصیل دانش آموزان روستایی را فراهم کرده و از ترک تحصیل آنان جلوگیری کرده است؟

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

جدول ۵-۱۴: بخشی از دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی در زمینه آموزش و پرورش

ردیف	عنوان شاخص	واحد	سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹
۱	تعداد کل دانش آموزان استان	نفر	۱۳۴۳۰۷
۲	دانش آموزان پسر	درصد	۵۲/۰۸
۳	دانش آموزان دختر	درصد	۴۷/۹۲
۴	دانش آموزان استثنایی	نفر	۱۵۵۵
۵	پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی	درصد	۱۰۰
۶	پوشش تحصیلی در دوره راهنمایی	درصد	۹۲/۸
۷	پوشش تحصیلی در دوره متوسطه	درصد	۷۹/۶
۸	دانش آموزان شهری	درصد	۶۸/۵
۹	دانش آموزان روستایی و عشایری	درصد	۳۱/۵
۱۰	معلمان دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر	درصد	۶۹/۴

● آموزش عالی: قبل از انقلاب تنها یک مرکز آموزش عالی در استان خراسان جنوبی وجود داشت اما پس از پیروزی انقلاب، علاوه بر توسعه این مرکز آموزش عالی و تبدیل آن به دانشگاه بیرجند، چندین دانشگاه دیگر در این استان تأسیس شد. به طوری که امروزه در اغلب شهرهای استان مرکز آموزش عالی وجود دارد. دانشگاه بیرجند، علوم پزشکی، پیام نور، آزاد اسلامی، دانشگاه صنعتی بیرجند، مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی، دانشگاه جامع علمی - کاربردی و مراکز آموزش فنی و حرفه ای از آن جمله اند.

* آیا می دانید بیش از ۴۰۰۰۰ دانشجوی در مراکز آموزش عالی استان ما از مقطع کاردانی تا دکتری مشغول به تحصیل اند.

شکل ۷-۱۴: دانشگاه صنعتی بیرجند

جدول ۱۴-۶- مقایسه شاخص‌های دانشگاه بیرجند قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

ردیف	شاخص	قبل از انقلاب (۱۳۵۷)	بعد از انقلاب (۱۳۸۹)
۱	تعداد دانشکده	۱	۵
۲	تعداد رشته	۳	۱۴۷
۳	تعداد دانشجو	۱۲۰	۷۰۰۰
۴	تعداد اعضای هیأت علمی	۸	۲۲۶
۵	تعداد کارمند	۷۶	۴۹۲
۶	فضای فیزیکی	۶۰۰ مترمربع	۱۱۰۰۰۰ مترمربع
۷	مراکز پژوهشی	۰	۶
۸	تعداد گروه‌های آموزشی	۳	۳۳
۹	آزمایشگاه و کارگاه آموزشی و تحقیقاتی	۵	۱۳۸
۱۰	آموزشکده اقماری	۰	۵
۱۱	امکانات پژوهشی شاخص	۰	۱۰ مورد

● فعالیت‌های فرهنگی: پس از پیروزی انقلاب اسلامی گسترش مراکز فرهنگی و ایجاد مکان‌هایی که در مسیر فعالیت‌های فرهنگی قرار دارند، مورد توجه مسئولان استان ما قرار گرفت. کتابخانه‌ها، کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، مجتمع‌های فرهنگی - هنری، موزه‌ها، سینماها، انجمن‌های نمایشی از آن جمله‌اند.

شکل ۹-۱۴- موزه بشرویه

شکل ۸-۱۴- کتابخانه امام رضا (ع)

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

جدول ۷-۱۴- شاخص‌های فرهنگی - هنری استان خراسان جنوبی قبل و بعد از انقلاب اسلامی

ردیف	شاخص‌ها	واحد	قبل از انقلاب (۱۳۵۷)	بعد از انقلاب (۱۳۸۹)
۱	کتابخانه‌های عمومی	باب	۳	۳۳
۲	موزه‌های تاریخی و فرهنگی	عدد	۰	۱۲
۳	سینما	باب	۲	۴
۴	مؤسسات فرهنگی و هنری	باب	۰	۳
۵	کانون‌های فرهنگی هنری مساجد	باب	۰	۲۰۴
۶	نشریات انتشار یافته	عنوان	نامعلوم	۳۵
۷	مراکز آموزشی هنری	مرکز	نامعلوم	۳۲
۸	آثار تاریخی ثبت شده در فهرست آثار تاریخی	اثر	نامعلوم	۵۸۹
۹	هتل	باب	۰	۴
۱۰	مهمان پذیر	واحد	۰	۱۳

● فعالیت‌های بهداشتی درمانی: از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی در استان خراسان جنوبی، ارتقای شاخص‌های بهداشتی، درمانی و اختصاص اعتبارات ویژه به بهداشت و درمان است. توسعه مراکز و پایگاه‌های بهداشتی طبق نظام شبکه بهداشت و درمان، راه‌اندازی واحدهای جدید بهداشتی برای دسترسی بیشتر مردم به خدمات بهداشتی و درمانی به خصوص در مناطق روستایی از اقدامات مهم وزارت بهداشت و درمان در سال‌های بعد از انقلاب است.

شکل ۱۰-۱۴- عملیات ساخت بیمارستان ۲۰۰ تختخوابی امام رضا(ع)

جدول ۸-۱۴- شاخص‌های بهداشتی و درمانی استان خراسان جنوبی قبل و بعد از انقلاب اسلامی

ردیف	شاخص	قبل از انقلاب (۱۳۵۷)	بعد از انقلاب (۱۳۸۹)
۱	بیمارستان	۴	۸
۲	تخت بیمارستانی	۱۳۰	۷۵۳
۳	پزشک عمومی	۴۰	۲۳۰
۴	پزشک متخصص	۱۰	۱۲۳
۵	پزشکان فوق تخصص	۰	۷
۶	داروخانه	۷	۶۴
۷	آزمایشگاه	۶	۳۸
۸	مراکز بهداشتی درمانی	۱۳	۷۰
۹	خانه‌های بهداشت فعال روستایی	۰	۲۸۸
۱۰	مراکز اورژانس	۰	۳۷

فعالیت گروهی ۲-۱۴

- ۱- از اقدامات مهم و باارزش نظام جمهوری اسلامی در زمینه آموزش و پرورش، تأسیس ..... بوده است.
- ۲- مراکز آموزش عالی شهرستان محل زندگی خود را نام ببرید و نقش آنها را در توسعه فرهنگی - اقتصادی شهرستان خود بررسی کنید.
- ۳- راه اندازی واحدهای جدید بهداشتی پس از انقلاب با چه هدفی انجام گرفته است؟

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
سازمان صنایع و معادن خراسان جنوبی	www.skf.min.gov.ir
سایت تخصصی معادن خراسان جنوبی	www.skf.min.gov.ir
اداره کل راه و ترابری خراسان جنوبی	www.rah.kj.ir
شرکت آب و فاضلاب خراسان جنوبی	www.abfa.khj.ir
شرکت آب و فاضلاب روستایی خراسان جنوبی	www.abfarkj.ir
بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خراسان جنوبی	www.b.maskan.kj.ir
شرکت توزیع نیروی برق خراسان جنوبی	www.skedc.ir
شرکت ملی گاز خراسان جنوبی	www.nigc-skgc.ir
پورتال وزارت آموزش و پرورش (اداره کل آموزش و پرورش خراسان جنوبی)	www.medu.ir
دانشگاه علوم پزشکی بیرجند	www.bums.ac.ir
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی	www.khj.farhang.gov.ir

درس پانزدهم چشم انداز آینده استان

با توجه به دستاوردهای انقلاب اسلامی که در درس قبل بررسی شد و با در نظر گرفتن موقعیت خاص و توانمندی‌های موجود بالاخص نیروی انسانی ماهر و متخصص، این استان می‌تواند در آینده از رشد و شکوفایی بالایی برخوردار شود. طبق بررسی‌های انجام شده بسیاری از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان طی سال‌های پس از انقلاب رشد بسیار چشمگیری داشته است. اما باید توجه داشت که در رسیدن به توسعه بیشتر، تنگناها و محدودیت‌هایی وجود دارد که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

● برخی از مهم‌ترین مشکلات و محدودیت‌ها بر سر راه توسعه استان

- کمبود منابع آبی به دلیل کمبود ریزش‌های جوی، تبخیر بیش از حد آب و استفاده از روش‌های سنتی آبیاری
  - فرسایش خاک، نیمه مکانیزه بودن کشاورزی، پراکندگی اراضی و وجود نظام خرده مالکی
  - فقدان شبکه‌های جمع‌آوری فاضلاب در بیشتر شهرها و روستاهای استان
  - توسعه نیافتگی بخش صنعت و معدن متناسب با قابلیت‌های استان
  - نبود راه ریلی و نامناسب بودن راه‌های مواصلاتی استان
- * به نظر شما علاوه بر موارد ذکر شده، چه مشکلات دیگری مانع توسعه استان می‌شود؟

ضرورت تعیین چشم انداز

با توجه به آنچه از توانمندی‌ها و محدودیت‌های استان ذکر شده، داشتن نگاهی آینده‌نگر برای تعالی، پیشرفت و توسعه استان، امری ضروری است. بنابراین بهتر است هرگونه برنامه توسعه‌ای که برای چشم انداز آینده استان تهیه و تدوین می‌شود، علمی و در قالب آمایش سرزمینی باشد.

آمایش سرزمینی چیست؟ برنامه‌ای است که به تنظیم رابطه انسان، محیط و فعالیت‌های او می‌پردازد و هدف آن، بهره‌برداری منطقی از همه امکانات برای بهبود وضعیت مادی و معنوی انسان‌هاست. این برنامه براساس ارزش‌های اعتقادی و فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان شکل می‌گیرد.

● مهم‌ترین اهداف و راهبردهای پیشنهادی برای توسعه استان

- براساس سند چشم انداز ۲۰ ساله آینده، برخی از اهداف مهم بلند مدت توسعه استان عبارت‌اند از :
- توسعه و بهره‌برداری از منابع آب‌های سطحی و حفاظت از حوضه‌های آبخیز استان

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- توسعه و نوسازی زیر ساخت‌های کشاورزی و دامپروری متناسب با ظرفیت آب و برنامه‌های مدیریت منابع آب استان
  - حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی و محیط زیست استان در جهت نیل به توسعه پایدار
  - تقویت شبکه‌های زیربنایی (ارتباط زمینی، ریلی، هوایی، انرژی، مخابرات و...)
  - توسعه بخش صنعت متناسب با منابع موجود
  - توسعه و گسترش خدمات بازرگانی
  - فراهم کردن بسترهای لازم جهت استفاده از قابلیت‌های گردشگری استان
  - جذب و نگهداری منابع انسانی و شناسایی نیروهای کارآفرین و افزایش مشارکت نیروهای محلی در مدیریت توسعه استان
  - ارتقای شاخص‌های توسعه انسانی و افزایش ظرفیت‌های آموزش عالی با اولویت دادن به نیازهای استان و...
- ۱- اهداف و راهبردهای توسعه در بخش کشاورزی و منابع طبیعی:** با توجه به نقش و جایگاه کشاورزی به عنوان محور توسعه اقتصادی استان ما، مهم‌ترین اهداف این بخش عبارت‌اند از:
- بهره‌وری اصولی از منابع طبیعی و انسانی در جهت توسعه کشاورزی متناسب با شرایط آب و هوایی استان (مجموع‌های گلخانه‌ای)
  - تقویت راهکارهای استفاده بهینه و حداکثری از ارزش افزوده محصولات مانند زعفران، زرشک، عناب، انار و پسته از طریق تشکیل بنگاه‌های تعاونی در بخش‌های مختلف فرآوری این محصولات در استان
  - حمایت از احداث مجتمع‌های صنعتی دام در استان خراسان جنوبی
  - ارتقای کمی و کیفی محصولات کشاورزی برابر با استانداردهای ملی و جهانی
  - طرح تولید و بسته‌بندی خشکبار به طریق صنعتی و بهداشتی
  - ...

شکل ۱-۱۵- چشم‌انداز آینده استان در بخش کشاورزی

۲- اهداف راهبردهای توسعه در بخش منابع آب:

- تکمیل سدهای در دست ساخت مانند سد رزه

- احداث سدها و بندهای مناسب برای ذخیره کردن آب‌های روان و سیلاب‌ها
- اجرای عملیات آبخیزداری و طرح‌های آبخوان و بخش سیلاب‌ها
- ترویج روش‌های نوین آبیاری در بخش کشاورزی
- ۳– اهداف و راهبردهای توسعه در بخش صنعت و معدن :
  - تجهیز و توسعه شهرک‌های صنعتی و ارتقای نواحی صنعتی استان به شهرک‌های صنعتی
  - توسعه شرکت‌های تخصصی سنگ‌های تزئینی با توجه به ظرفیت بسیار بالای استان در این خصوص
  - احداث و راه‌اندازی واحدهای صنعتی مادر (سیمان، پتروشیمی و...)
  - ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی
  - جلب مشارکت و حمایت از سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن
- * با توجه به اطلاعاتی که از توانمندی‌های شهرستان محل زندگی خود دارید، توسعه کدام یک از صنایع را پیشنهاد می‌کنید؟
- ۴– اهداف و راهبردهای توسعه در بخش بازرگانی و حمل و نقل :
  - ایجاد مناطق ویژه اقتصادی و آزاد در استان
  - تسریع در ایجاد زیرساخت‌ها و تجهیز بازارچه‌های مرزی (یزدان، میل ۷۳، میل ۷۵ و دوکوهانه)
  - احداث راه آهن چابهار – بیرجند – مشهد
  - تسریع در اجرای باند دوم جاده قاین – بیرجند – نهبندان
  - تسریع در اجرای باند دوم جاده بیرجند – طبس

شکل ۲-۱۵ چشم‌انداز آینده استان در بخش حمل و نقل

- ۵– اهداف و راهبردهای توسعه در بخش عمران شهری و روستایی :
  - تسریع در اجرای عملیات گازرسانی شهری و روستایی
  - توسعه و اصلاح شبکه آب شرب مناطق شهری و روستایی
  - تسریع در اجرای طرح‌های هادی روستایی و جامع شهری
  - ساماندهی بافت‌های فرسوده و مناطق حاشیه‌ای شهرها

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- احداث و توسعه شبکه دفع فاضلاب و تصفیه خانه‌های فاضلاب در شهرها
- مطالعه و احداث مراکز بازیافت زباله‌های شهری و روستایی
- تقویت و ایجاد زیرساخت‌های ناوگان حمل و نقل درون شهری استان
- ۶- اهداف و راهبردهای توسعه در زمینه آموزش عالی و بهداشت و درمان :
  - توسعه دانشگاه‌های استان خراسان جنوبی و دانشکده‌های وابسته به آنها در جهت توانمندی‌ها و نیازهای استان
  - توسعه رشته‌های تحصیلی واحدهای دانشگاهی پیام نور متناسب با نیازهای استان
  - ایجاد آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای صنایع دستی
  - احداث مجتمع آموزشی فرش دست بافت در شهرمود و قهستان (درخش و آسیابان)
  - ایجاد و توسعه بوستان‌های علم و فناوری در شهرستان‌های استان
  - توسعه شبکه بهداشت و درمان (تسریع در تکمیل و ایجاد بیمارستان در شهرهای نهبندان، سریش، درمیان، سرایان، بشرویه)
  - توسعه مراکز بهداشتی درمانی در مراکز بخش‌ها و دهستان‌های استان
- ۷- اهداف و راهبردهای توسعه در بخش میراث فرهنگی و گردشگری :
  - حمایت از احداث هتل‌ها و مجتمع‌های گردشگری استان
  - تکمیل، توسعه و تجهیز مناطق نمونه گردشگری استان (بندره بیرجند، بوذرجمهرقاین، باغستان و آبگرم فردوس، مصعبی کریمو در سرایان و...)
  - تملک و احیای عمارت‌ها، باغ قلعه‌ها و سایر آثار تاریخی استان
  - اجرایی کردن طرح جامع گردشگری استان

شکل ۳-۱۵ چشم انداز آینده استان در بخش فرهنگی و گردشگری

۸- اهداف و راهبردهای توسعه در بخش اجتماعی، فرهنگی، هنری و تربیت بدنی :

- ایجاد امکانات زیر بنایی برای توسعه اجتماعی استان

- گسترش فعالیت های فرهنگی و تقویت تشکل های غیردولتی و جذب سرمایه های خصوصی و تعاونی در فعالیت های فرهنگی

و هنری

- کاهش مشکلات بیکاری و ناهنجاری های اجتماعی و کمک به سلامت خانواده و جامعه

- توسعه و تکمیل پروژه های تربیت بدنی مانند استادیوم ۱۵۰۰۰ نفری بیرجند و...

- بسترسازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان در روند توسعه استان

* شما چه پیشنهادهایی برای توسعه اجتماعی، فرهنگی، هنری و... استان ارائه می کنید؟

فعالیت گروهی ۱-۱۵

۱- توسعه استان ما با چه مشکلات و محدودیت هایی مواجه است.

۲- آمایش سرزمینی در استان خراسان جنوبی را با کمک دبیر خود تجزیه و تحلیل کنید.

۳- به نظر شما، محقق شدن کدام اهداف و راهبردهای توسعه در استان ما سریع تر امکان پذیر است؟ چرا؟

برای مطالعه

برای مطالعه بیشتر به سایت های زیر مراجعه کنید :

معرفی سایت	آدرس اینترنتی
پورتال استان خراسان جنوبی	www.sk-portal.ir
معاونت برنامه ریزی استانداری خراسان جنوبی	www.b.sko.ir

تشکر و قدردانی

اعضای تیم تألیف کتاب استان‌شناسی خراسان جنوبی از کلیه عزیزانی که به هرنحو با این تیم همکاری داشته‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کند.

- ۱- معاونت برنامه‌ریزی و توسعه استانداری خراسان جنوبی
- ۲- اداره کل آموزش و پرورش خراسان جنوبی
- ۳- گروه فناوری و گروه‌های آموزشی اداره کل آموزش و پرورش خراسان جنوبی
- ۴- مدیریت آموزش و پرورش بشرویه، بیرجند، خوسف، درمیان، زیرکوه، سرایان، سریشه، فردوس، قاینات و نهبندان
- ۵- گروه‌های آموزشی جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی مناطق آموزش و پرورش خراسان جنوبی
- ۶- دبیران جغرافیای استان خراسان جنوبی
- ۷- اداره کل جهاد کشاورزی خراسان جنوبی
- ۸- اداره کل منابع طبیعی خراسان جنوبی
- ۹- اداره کل هواشناسی خراسان جنوبی
- ۱۰- اداره کل راه و شهرسازی خراسان جنوبی
- ۱۱- سازمان آب منطقه‌ای خراسان جنوبی
- ۱۲- اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان جنوبی
- ۱۳- اداره کل آب و فاضلاب خراسان جنوبی
- ۱۴- مؤسسه لرزه‌نگاری خراسان جنوبی
- ۱۵- اداره کل صنایع و معادن خراسان جنوبی
- ۱۶- اداره کل امور عشایری خراسان جنوبی
- ۱۷- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی
- ۱۸- گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور خراسان جنوبی - بیرجند
- ۱۹- گروه جغرافیای دانشگاه بیرجند
- ۲۰- فرمانداری‌ها و بخشدارهای استان خراسان جنوبی
- ۲۱- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب
این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۴۸۷۴ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email)
talif@talif.sch.ir / ارسال نمایند.

دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی متوسطه نظری